

Luník IX dnes

DEMOGRAFIA, VEREJNÝ DISKURZ A KAŽDODENNOŠŤ

ONDREJ
FICERÍ

KLARA
KOHOUTOVÁ

JURAJ
MARTONYIK

Ondrej Ficeri – Klara Kohoutová – Juraj Martonyik

Luník IX dnes

Demografia, verejný diskurz
a každodennosť

KOŠICE 2023

Autorský podiel

Autorské hárky = 4,4; Klara Kohoutová (52,8 %); Ondrej Ficeri (39,7 %); Juraj Martonyik (7,5 %);

Vydavateľ: Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV, v. v. i., Košice
Centrum antropologických výskumov, Prešov

Rok výdania: 2023

Vydanie: prvé

Autori: Ondrej Ficeri, Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v. v. i., Košice
Klara Kohoutová, Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, v. v. i., Košice
Juraj Martonyik, Prvá psychiatrická klinika Lekárskej fakulty UPJŠ v Košiciach

© Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV, v. v. i., Košice, 2023

© Centrum antropologických výskumov, Prešov, 2023

Recenzenti: Alexander Mušinka, Ústav rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove

Marek Lukáč, Ústav rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove

Táto monografia je publikačným výstupom projektu **VEGA 2/0084/19 Luník IX – dejiny, súčasnosť a perspektívy rómskeho sídliska.**

Dizajn obal © Klara Kohoutová

Dizajn vnútro © Ondrej Ficeri

Foto: © Klara Kohoutová – obálka, str. 10, 19; © Petra Kurutzová – str. 33

ISBN 978-80-89524-83-9

DOI 10.31577/2023.9788089524839

Obsah

Úvod		5
	Termíny	5
	Ciele	7
	Luník IX – dnešný stav	9
I. Demografia		
	Sociodemografické charakteristiky obyvateľov Luníka IX	11
	Sociodemografické charakteristiky podľa rezidenčnej štruktúry	12
	Vyhodnotenie dát prizmou teórie demografickej tranzície	16
II. Stigma		
	Luník IX vo verejnom diskurze	20
	Postoje majority k Luníku IX a jeho obyvateľom v kontexte postojov k migrantom	23
III. Každodennosť		
	Orálna história, kvalitatívny výskum: skúsenosti z Luníka IX	34
	Marginalizovaná rómska komunita	39
	Spomienky na život s členmi majority	40
	Školské zariadenia	42
	Formy obživy	46
	Problémy technickej vybavenosti a služieb	48
	Bývanie	50
	Cirkevné misie	53
	Komunitná práca	56
Záver a diskusia		56
Zdroje		57

Zoznam tabuliek

- Tabuľka 1 Skladba rómskej rodiny podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 2 Vzdelanie podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 3 Vek rodičov podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 4 Zamestnanosť podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 5 Typ príjmu podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 6 Sobášnosť partnerov podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 7 Priemerný počet detí v rodine podľa veku podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 8 Deti podľa príbuzenstva podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 9 Deti podľa umiestnenia mimo rodiny (nezaopatrované deti) podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 10 Zloženie cenзовých domácností podľa rezidenčnej štruktúry
- Tabuľka 11 Štruktúra rodiny, komparácia Slovensko – Luník IX
- Tabuľka 12 Štruktúra cenзовých domácností na Luníku IX
- Tabuľka 13 Frekvencia odpovedí – najpriateľnejší sused
- Tabuľka 14 Frekvencia odpovedí – najnepriateľnejší sused
- Tabuľka 15 Priemerné odpovede respondentov na výroky V1 – V5
- Tabuľka 16 Komparácia skupín v miere súhlasu s výroky V1 – V5 (jednovchodová analýza rozptylu)
- Tabuľka 17 Porovnanie v miere súhlasu s výroky V1 – V5 medzi krajinami Slovenska
- Tabuľka 18 Porovnanie miery súhlasu s výroky V1 – V5 na základe ukončeného vzdelania
- Tabuľka 19 Porovnanie miery súhlasu s výroky V1 – V5 medzi zamestnanými a dôchodcami
- Tabuľka 20 Porovnanie miery súhlasu s výroky V1 – V5 na základe oblasti (jednovchodová analýza rozptylu)
- Tabuľka 21 Počet žiakov navštevujúcich Základnú školu Ľudmily Podjavorinskej na Luníku IX medzi rokmi 1983 – 2017
- Tabuľka 22 Vek rodičov podľa rezidenčnej štruktúry

Zoznam obrázkov

- str. 9 – Mapa Luníka IX – urbánna štruktúra (zdroj: Ondrej Ficeri)
- str. 51 – Bytové domy na Krčméryho ulici, 22. októbra 2019 (zdroj: Klara Kohoutová)
- str. 51 – Bytové domy na Krčméryho ulici, 14. septembra 2021 (zdroj: Klara Kohoutová)

Zoznam skratiek

- Cohens d = sila efektu
- df – stupne voľnosti
- Eta =sila efektu
- EÚ – Európska únia
- F = štatistické kritérium (jednovchodová analýza rozptylu)
- M – priemer (mean)
- MČ – mestská časť
- MŠ – materská škola
- N – počet respondentov
- p = pravdepodobnosť (aká je pravdepodobnosť, že sa údaje mohli vyskytnúť pri nulovej hypotéze)
- r = korelačný koeficient
- SD – štandardná odchýlka
- t = štatistické kritérium (t-test pre dva nezávislé výbery)
- ZŠ – základná škola

Úvod

Cieľom tejto publikácie je predstaviť vybrané reálie vzťahujúce sa na Luník IX a jeho obyvateľov na prelome prvej a druhej dekády 21. storočia. Autori tejto monografie predstavujú verejnosti sociodemografické charakteristiky obyvateľov Luníka IX, obraz Luníka IX vo verejnom diskurze, ako aj reálie z každodennosti tamojších obyvateľov.

Táto publikácia nadväzuje na zistenia z diela k dejinám Luníka IX s názvom *Luník IX – zrod rómskeho geta*.¹

Predtým, ako poukážeme na jednotlivé analyzované okruhy, predstavujeme čitateľom v úvodnej časti jednotlivé odborné pojmy, ktoré v texte používame.

Termíny

Luník IX je v súčasnosti samosprávna mestská časť Košíc a sídlisko obývané takmer výlučne rómskymi obyvateľmi.

Samotní Rómovia sú juhoázijského genetického pôvodu.² Z tohoto dôvodu možno Rómov na európskom kontinente esencialisticky označiť jednak za etnickú a jednak za rasovú skupinu, a to podľa úzu anglofónnych vedeckých teórií o rasách – nie ako o biologických, ale o socio-politických konštruktoch. Podľa juhoafrického filozofa Davida Thea Goldberga sa nachádzame v post-rasovej ére (angl. postraciality), v ktorej síce rasa bola neoliberalnými politikami navonok zneviditeľnená, v skutočnosti však predstavuje základnú organizačnú logiku, podľa ktorej sa majoritné spoločenstvá snažia udržať si dominanciu vo vlastných národných štátoch so zachovaním čo najväčšej miery ich rasovej homogénnosti.³ Presne túto črtu post-rasovej éry možno pozorovať na Slovensku. Navyše s tým rozdielom, že v geopolitickom priestore bývalého sovietskeho bloku pretrvávajú dedičstvo ideologickej tradície režimov štátneho socializmu nepoužívajú pojem „rasa“ ako kategóriu praxe či kategóriu analýzy vo vzťahu k Rómom.⁴ Vzhľadom na to, že vo vedeckej spisbe produkovanej na Slovensku a v bývalom post-sovietskom priestore nie je spravidla obvyklé písať o Rómoch ako o rasovej skupine,⁵ je v tejto monografii používaný neutrálnejší, ale o to výstižnejší výraz etnorasová skupina.

Vzhľadom na viditeľné fenotypické charakteristiky, predovšetkým farbu pokožky indikujúcej „tmavosť“, dialekt a iné racializované (pripísané určitej etnorasovej skupine) vzorce správania ako napríklad hlučný prejav a preferencie odievania,⁶ sú Rómovia nielen na Slovensku, ale v celej Európe etnorasovou menšinou, s ktorou sa spája stigma, negatívne stereotypy a predsudky.⁷ Rómovia ako stigmatizovaná a racializovaná skupina

1 Ficeri, Ondrej. *Luník IX – zrod rómskeho geta*. Košice: CSPV SAV, 2022.

2 Font-Porterias, Neus at al. European Roma groups show complex West Eurasian admixture footprints and a common South Asian genetic origin. In *PLOS Genetics* 15, č. 9, 2019.

3 Goldberg, David Theo. *Are we all postracial yet?* Cambridge: Polity, 2015.

4 Kostelancik, David J. The Gypsies of Czechoslovakia: political and ideological considerations in the development of policy. In *Studies in Comparative Communism: An International Interdisciplinary Journal* 22, č. 4, 1989, s. 307 – 323. 1989; Humphreys, Stephen. *Racism in Central and Eastern Europe and beyond: origins, responses and strategies*. Budapest: Open Society Institute, 2000.

5 Porovnaj: Podolinská, Tatiana – Škobla, Daniel. „Why labelling matters“: on social construction of Roma/Gypsies in Europe. In *Slovenský národopis* 66, č. 4, 2018, s. 378 – 384. – kde sa autori pridriavajú pojmu etnická skupina.

6 Plájás, Ildikó – M'charek, Amade – Baar, Huub van. Knowing “the Roma”: visual technologies of sorting populations and the policing of mobility in Europe. In *Environment and Planning D: Society and Space* 37, č. 4, 1. august 2019, s. 589–605.

7 Stauber, Roni – Vago, Raphael (eds.). *The Roma, a minority in Europe: historical, political and social perspectives*. Budapest; New York: CeuPress, 2007.

sú terčom rôznorodých foriem nenávisti a diskriminačných násilných praktík, ktoré sa vo vedeckej spisbe a v legislatíve EÚ označujú zastrešujúcim pojmom anticiganizmus.⁸

Jedným z dôsledkov anticiganistických praktík je skutočnosť, že zhruba jedna polovica rómskej populácie v postsocialistických neoliberalných východo- a juhovýchodoeurópskych ekonomikách žije v hypersegregácii zo značnými štrukturálnymi bariérami v prístupe k pracovnému trhu.

Obyvatelia takýchto osídlení, či už sú to separované osady, slumy alebo segregované mestské časti, majú len obmedzené možnosti vymotať sa z „bludného kruhu“ generačnej chudoby a teritoriálnej stigmatizácie. V európskych jazykoch sa pre označenie tohto typu osídlenia zaužíval pojem geto, a to nielen v hovorovej reči, ale i ako kategória vedeckej analýzy, napr. afroamerické alebo juhoafrické getá. Podľa v súčasnosti najetablovanejšieho odborníka na getá, urbánneho sociológa a antropológa Loïca Wacqanta, pojem geto zmetamorfoval z pôvodného významu uzavretej židovskej štvrť na dva významy. Prvým je anti-geto pre označenie etnických štvrtí v európskych mestách, ktoré podľa Wacqanta nie sú getá v pravom zmysle, keďže ich neobývajú výlučne etnickí, resp. rasovo segregovaní obyvatelia, navyše sú otvorené voči susedným štvrťam obývaným prevažne majoritným obyvateľstvom, a taktiež im chýba zjednocujúca kultúrna identita. Druhý význam zastrelil pojmom hypergeto, ktorým označuje etnicky, resp. rasovo segregované štvrte amerických veľkomiest, obývané prevažne Afroameričanmi s pokročilou marginalitou. Tá je charakterizovaná ekonomickou exklúziou, občianskym vákuom, politickou irrelevantnosťou, vysokým stupňom kriminality a zvýšenou sekuritizáciou.⁹

Konceptualizácia geta a odvodených pojmov je mimoriadne dôležitá pre analytické tematizovanie Luníka IX, a to najmä z toho ohľadu, že Wacquant vyníma európskych Rómov z európskeho kontinentálneho vývoja. Činí tak z toho dôvodu, že zatiaľ čo ostatné etnorasové skupiny majú tendenciu k desegregácii v rámci európskych anti-get, veľká časť európskych Rómov sa javí byť getoizovaná do sídelných štruktúr pripomínajúcich skôr americké hypergetá.¹⁰ Podľa Wacqanta je geto etnorasovo homogénna segregovaná enkláva, ktorá slúži ako nástroj moci dominantnej etnickej skupiny na jej vlastnú ochranu. Preto sa podľa neho geto vyznačuje týmito štyrmi definičnými znakmi: 1) priestorové ohraničenie, 2) vynútenosť, 3) inštitucionálne uzavretie, 4) stigma.¹¹

Wacquantove kritériá sa dajú v súčasnosti aplikovať i na prípad Luníka IX: 1) segregovaná lokalita, 2) Koncepcia 55/95 prijatá Mestským zastupiteľstvom v Košiciach o Luníku IX ako mestskej časti „pre neplatičov bezdomovcov a neprispôsobivých občanov“, 3) štvrť výlučne sociálnych bytov, 4) stigmatizovaná lokalita vrátane jej obyvateľov. Napokon Wacquantove kritériá konceptu geta už operacionalizovali na rumunské rómske segregované osídlenia klužské sociologičky Cristina Ratová a Enikó Vinczeová.¹² Rovnako anglickí vedci Ryan Powell a John Lever, analyzujúci migráciu východoeurópskych Rómov do Spojeného kráľovstva na prelome 20. a 21. storočia, zdôrazňujú, že getoizáciu a stigmatizáciu Rómov v ich nových sídlach v západoeurópskych štátoch je možné pochopiť iba prostredníctvom historickej kontinuity kolektívneho zaobchádzania s Rómami ako podriadenej skupiny už v krajinách svojho pôvodu.¹³

8 Cortes Gomez, Ismael – End, Markus (eds.). Dimensions of antigypsyism in Europe. Brussels: European Network Against Racism, 2019.

9 Wacquant, Loïc. A Janus-faced institution of ethnoracial closure: a sociological specification of the ghetto. In The ghetto: contemporary global issues and controversies. Eds. Hutchison, Ray – Haynes, Bruce D. Routledge, 2012, s. 1-31.

10 Tamtiež.

11 Wacquant, Loïc. Ghettos and anti-ghettos: an anatomy of the new urban poverty. In Thesis Eleven 94, č. 1, 2008, s. 113 – 118.

12 Vincze, Enikó – Rat, Cristina. Spatialization and racialization of social exclusion: the social and cultural formation of 'gypsy ghettos' in Romania in a European context. In Sociologica 58, č. 2, 2013, s. 5 – 22.

13 Powell, Rayn – Lever, John. Europe's perennial 'outsiders': A processual approach to Roma stigmatization and ghettoization. In Current Sociology č. 65, 2015, č. 5.

Ciele

Cieľom tejto publikácie je poskytnúť prehľad o súčasných reáliách sídliska Luník IX so zameraním na niekoľko okruhov:

V kapitole **Demografia** orientujeme demografický výskum na analýzu socio-demografických charakteristík súčasných obyvateľov Luníka IX prizmou teórie druhej demografickej revolúcie. Z analýzy vyplýva, že miestna populácia vykazuje ambivalentné hodnoty voči trendom demografickej tranzície, pričom platí, že ak je možné hovoriť o konvergencii s globálnymi demografickými trendmi, ide o značne oneskorený, pozvoľný a multilineárny vývoj.

V súvislosti s demografickou štruktúrou Luníka IX je potrebné pripomenúť, že počet obyvateľov tejto mestskej časti prechádza značnými dynamickými premenami, čo súvisí so zvýšenou horizontálnou mobilitou miestneho obyvateľstva. Značnú časť tejto mobility nie je možné presne zaznamenať a vyhodnotiť, nakoľko obyvatelia sa sťahujú do a vracajú zo zahraničia, predovšetkým Belgicka a Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska, ale i ďalších západoeurópskych štátov.

Ďalšiu skupinu predstavujú obyvatelia „odídení“ zo sídliska v dôsledku zbúrania značnej časti pôvodného bytového fondu s 305 bytmi medzi rokmi 2008 – 2020. Títo obyvatelia sa sťahovali mimo sídliský areál do nelegálnych rómskych osád, z ktorých jedna vznikla priamo na území mestskej časti Luník IX s názvom Mašličkovo. Dokopy v meste Košice existuje 13 takýchto osád, v ktorých v roku 2020 žilo 1 066 osôb.¹⁴ Tieto osoby častokrát zostávajú evidované s trvalým pobytom na Luníku IX, a to je jedna z príčin, prečo podľa sčítania obyvateľstva 2021 máme vykázaných v mestskej časti Luník IX až 7 037 obyvateľov.¹⁵ Na Luníku IX vrátane Mašličkova však reálne býva zhruba polovica tohto počtu.

V kapitole **Stigma** tematizujeme jeden z najpálčivejších problémov, s ktorým sa stretávajú obyvatelia Luníka IX v interakciách a obyvateľmi iných častí Košíc a Slovenska. Luník IX ako koncentrované sídlo s rómskou populáciou, obzvlášť pozostávajúcej z vysokého počtu neintegrovaných rodín s nonkonformnými vzorcami správania, sa vo verejnom diskurze rýchlo stal metonymiou pre tri dominantné sémantické symboly:

1) Metonymia pre nezvládnutú rómsku politiku integrácie, resp. akulturácie s majoritou, o ktorú sa usiloval režim štátneho socializmu. Táto metonymia reflektovala vnímanú pozitívnu diskrimináciu Rómov v období socialistického režimu, ktorej sa bolo treba v kapitalistických podmienkach vyvarovať.

2) Metonymia pre asociálnosť časti Rómov, ktorá bola spravidla vzťahovaná na celú etnorasovú skupinu, no obzvlášť pre anomické podmienky, ktoré miestni obyvatelia na Luníku IX vytvorili. Táto metonymia bola v 90. rokoch 20. storočia vykresľovaná textovými výrazovými prostriedkami, ktoré sú už na prelome 10. a 20. rokov 21. storočia považované explicitne za rasistické. V súvislosti so snahami politickej reprezentácie Slovenskej republiky o vstup do Európskej únie sa od prelomu tisícročia vyjadrovanie tejto metonymie zjemňuje v prospech štandardu v zásade neoliberalnej politickej korektnosti. Rasistické mentálne reprezentácie sa postupne presúvali do online priestoru.

3) Metonymia Luníka IX ako pojmového ekvivalentu ku getu, t. j. miestu neželaného bydliska.

Stigma je natoľko charakteristická pre vystihnutie fenoménu Luníka IX, že je tomuto problému venovaná samostatná podkapitola s názvom **Postoje majority k Luníku IX a jeho obyvateľom v kontexte postojov k migrantom**. Riešiteľský tím zaujímali postoje členov majority k Luníku IX a jeho obyvateľom v komparácií s postojmi k migrantom v kontexte súčasnej celospoločenskej debaty o smerovaní migračnej politiky SR. Na základe kvantitatívneho prieskumu možno konštatovať, že obyvatelia Luníka IX sú v majoritnej populácii

14 Koncepcia postupného ukončovania bezdomovectva a riešenie nelegálnych osídlení na území mesta Košice 2022 – 2030. Mesto Košice. Dostupné online: <https://www.kosice.sk/mesto/zakladne-dokumenty-mesta>.

15 Sčítanie obyvateľov, domov a bytov, 2021. Dostupné online. Obec: Košice – mestská časť Luník IX.

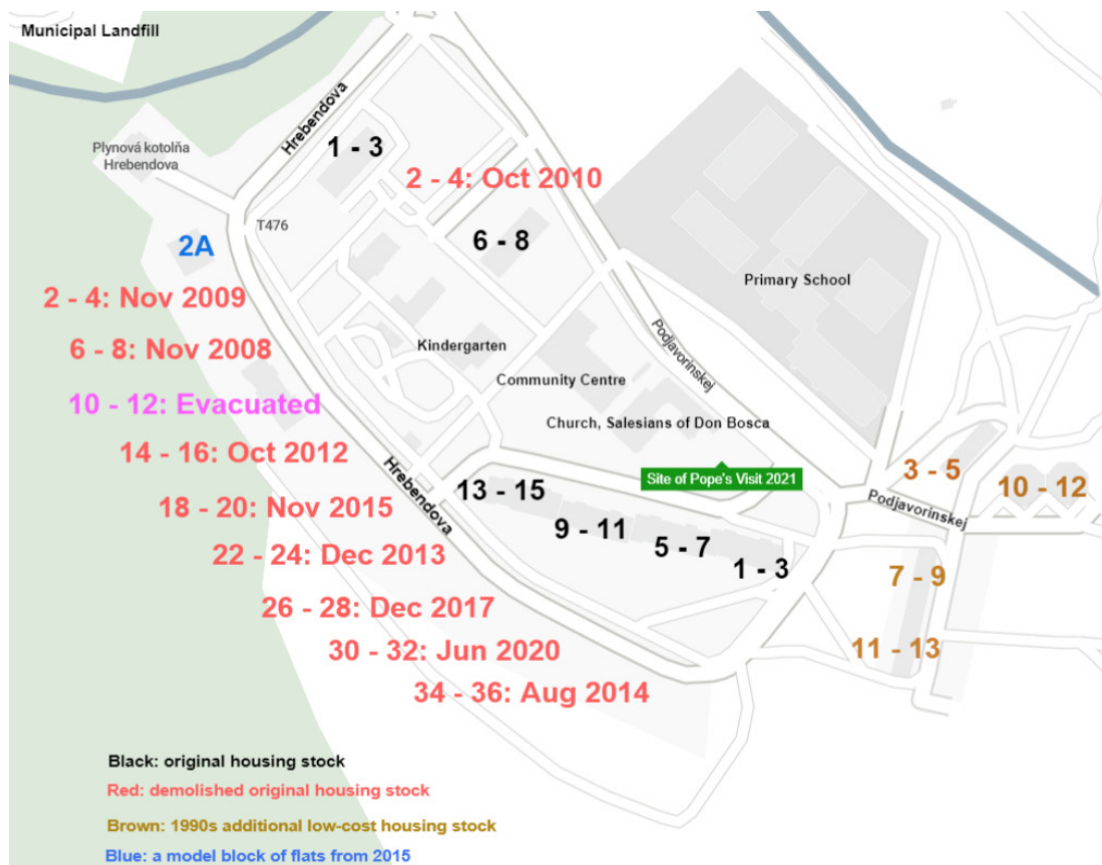
vnímaní zo štyroch možností ako najhorší potenciálni susedia, nasledovaní obyvateľmi rómskych osád, migrantmi zo Sýrie a napokon migrantmi z Ukrajiny.

V kapitole **Každodennosť** na základe orálnohistorického a kultúrnoantropologického výskumu mapujeme realie súčasného života obyvateľov mestskej časti Luník IX, či už ide o postoje k minulému spolunažívaniu s členmi majority, vnímanie segregovaného charakteru sídliska, jeho getoizáciu a marginalizáciu, otázky diskriminácie a stigmatizácie a každodenného života v komunite, školského vzdelávania, zamestnanosti, foriem obživy, problémov technickej vybavenosti a dostupnosti služieb, kvality bývania. Okrem toho je značná časť kapitoly venovaná aktivitám cirkvi, neziskových organizácii v mestskej časti ako aj komunitnej práci.

Pojem „Cigán“ a od neho odvodené slová sú v tejto monografii použité výlučne v týchto kontextoch: v oficiálnych názvoch orgánov štátnej správy, ktoré ho obsahovali (napr. Komisia vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov); v citáciách z dobových materiálov, nakoľko do roku 1989 sa tento pojem v Československu používal ako oficiálne označenie Róma; vo výpovediach narátorov, ak slovo použili počas rozhovoru. Pre označenie nerómskych osôb používame podstatné meno „ne-Róm“, alternatívne „člen majority“.

Za pomoc a spoluprácu pri zhromažďovaní materiálov a dát ďakujeme Lucii Segľovej (Luník IX vo verejnom diskurze) a Miroslave Bozogáňovej (Postoje majority k Luníku IX a jeho obyvateľom v kontexte postojov k migrantom).

Luník IX – dnešný stav

Úvod

9

Legenda:

Na mape sa nachádzajú čísla vchodov do bytových domov na troch uliciach, ktoré tvoria sídlisko Luník IX: Hrebendova, Krčméryho a Podjavorinskej.

Pôvodný bytový fond z roku 1981 tvorilo 518 bytov.

Vchody bytových domov vyznačených červenou farbou boli medzi rokmi 2008 – 2020 zbúrané. Jeden bytový dom je v súčasnosti evakuovaný a určený na zbúranie (Hrebendova 10, 12).

Z pôvodného bytového fondu je teda v súčasnosti obývatelných 208 bytov, čiže 40 %. Tieto byty medzi rokmi 1981 – 1997, resp. 1999 obývali ne-Rómovia.

V rokoch 1988 – 1991, čiže ešte v čase trvania režimu štátneho socializmu, mesto nechalo vybudovať tri nízkoštandardné bytové domy so 48 bytmi na Podjavorinskej ulici 3 – 13, ktoré sú vyznačené hnedou farbou.

V roku 1998 k nim pribudli dva nízkoštandardné bytové domy, známe ako „kukurice“, v ktorých sa nachádza 85 bytov (Podjavorinskej 10 – 12).

V roku 2015 mesto nechalo vybudovať jeden vzorový nájomný bytový fond s 12 bytmi, ktorý je na mape vyznačený modrou farbou.

DEMOGRAFIA

Sociodemografické charakteristiky obyvateľov Luníka IX

Dáta prezentované v tejto kapitole vychádzajú z databázy obyvateľov mestskej časti Luník IX. Túto evidenciu obyvateľov vedie Oddelenie sociálnych vecí mesta Košice.¹⁶ Prezentované výsledky pochádzajú z 18. 11. 2019 a zahŕňajú všetkých evidovaných obyvateľov mestskej časti, teda tých, ktorí obývajú bytové domy, a tých, ktorí obývajú chatrče v osade Mašličkovo.

V roku 2019 bolo v databáze na území mestskej časti Luník IX evidovaných 3 147 obyvateľov. Z nich 2 924 obývalo byty v bytových domoch a 257 obývalo chatrče v osade Mašličkovo.

Čo sa týka skladby rodín, zo 442 všetkých rodín bolo 340 úplných rodín, teda 77 %. Rodín, ktorých hlavu tvorila iba matka, bolo 78, teda 18 %. Rodín, ktorých hlavu tvoril iba otec, bolo 24, teda 5 %.

V dospelom veku, resp. vo veku viac ako 18 rokov vrátane, bolo 738 osôb, z nich 365 mužov a 418 žien. Čo sa týka vzdelania u mužov, 278 nemalo žiadne vzdelanie, teda 76 %. 75 mužov dosiahlo základné vzdelanie, teda 21 %. Stredné vzdelanie dosiahlo 12 mužov, teda 3 %. U žien 326 nemalo žiadne vzdelanie, teda 78 %, 80 dosiahlo základné vzdelanie, teda 19 %. 12 žien dosiahlo stredné vzdelanie, teda 3 %.

Čo sa týka zamestnanosti, 308 mužov bolo nezamestnaných, teda 84 %. 57 mužov malo prácu, teda 16 %. Zo žien nepracovalo 391, teda 93 % a 28 pracovalo, teda 7 %. Ženská nezamestnanosť je teda i na Luníku IX výraznejšia než mužská.

Čo sa týka typu príjmu, 198 mužov nemalo žiaden príjem, teda 54 %. Plat dostávalo 57 mužov, teda 16 %. Dôchodok poberalo 37 mužov, teda 20 %. Príspevky od štátu poberalo 73 mužov, teda 10 %. U žien 61 nemalo žiaden príjem, teda 15 %. 29 žien dostávalo plat, teda 7 %. 51 poberalo dôchodok, teda 12 %. Napokon 279 poberalo príspevky od štátu, teda 66 %. V tomto prípade platí, že vysoký počet osôb bez príjmu, najmä u mužov až 54 %, znamená, že si napríklad nevedia vybaviť dávku v hmotnej núdzi, alebo že manželka, resp. partnerka je vedená ako poberateľka dávky, alebo že nie sú zapísaní v rodnom liste dieťaťa, pretože nechcú platiť výživné, ale žijú spolu, resp. živia sa čiernou prácou a pod.

Čo sa týka foriem spolužitia, rodičia v 120 rodinách boli zosobášení, teda 28 %. V 322 rodinách neboli zosobášení, teda 72 %.

Čo sa týka priemerného počtu detí v jednej rodine, tak k roku 2019 táto hodnota dosahovala 7,41. Počet zaopatrených detí činil 2,49. Počet nezaopatrených detí činil 4,89. Čo sa týka veku, tak počet detí do 6 rokov činil 1,56. Počet detí od 6 do 16 rokov dosahoval 3,23. Počet detí nad 16 rokov zase 2,78.

Čo sa týka počtu detí podľa príbuznosti, tak hodnota počtu detí len otcových dosahovala 0,11, detí len matkiných 0,12, otcových príbuzných 0,23, matkiných príbuzných 0,35 a detí bez príbuzenského vzťahu 0,09.

Čo sa týka detí umiestnených mimo rodiny, tak 0,27 dieťaťa sa nachádzalo v detských domovoch, 0,02 v špeciálnych školách a 0,04 vo výchovných zariadeniach.

Čo sa týka typu bývania, ako už bolo uvedené, 257 osôb býva v chatrčiach, čo je spolu 66 rodín, teda 14 %. Bytové domy obýva 377 rodín, z nich 348 malo byty pridelené mestom, resp. mestskou časťou. 29 rodín však malo obsadené byty protiprávne, teda 7 % zo všetkých rodín.

Čo sa týka skladby cenзовých domácností, starí rodičia muža alebo ženy nežili ani v jednej cenзовой domácnosti, rodičia muža alebo ženy v 5 % cenзовých domácností. Zaopatrené deti žili v 53 % cenзовých domácností. Zaťovia, nevesty, druhovia alebo družky detí žili v 28 % cenзовých domácností. Vnúčatá žili 30 % cenзовých domácností.

¹⁶ Za poskytnutie materiálu ďakujeme zamestnancom Magistrátu mesta Košice, a obzvlášť vedúcemu Referátu krízovej intervencie Igorovi Rolnému a vedúcej oddelenia sociálnych vecí Eve Dudovej.

tí. Pravnúcatá žili iba v 1 % cenzových domácností. Iní príbuzní ženy žili v 12 % cenzových domácností. Iní príbuzní muži žili v 5 % cenzových domácností. Vyskytovali sa však aj prípady osôb bez príbuzenského vzťahu, ktorí žili v 3 % cenzových domácností.

Sociodemografické charakteristiky podľa rezidenčnej štruktúry

V tejto časti analyzujeme rozdiel medzi sociodemografickými charakteristikami obyvateľov mestskej časti Luník IX v závislosti od rezidenčnej štruktúry. Pod rezidenčnými štruktúrami myslíme rozdielne typy bývania, ktoré rozdelujeme do troch skupín:

1) Krčméryho ulica – prvú skupinu tvoria obyvatelia Krčméryho ulice 1 – 15. Ide o vchody, ktoré boli medzi rokmi 1981 – 1999 obývané nerómskymi obyvateľmi. Tieto vchody neboli vystavené devastáciám v takom rozsahu ako vchody na Hrebendovej ulici. S búraním bytových domov na tejto ulici sa ani nepočítalo, ani nepočíta. Na túto ulicu boli sťahované rodiny, ktoré nevykazovali výraznejšie problémy s platením účtov.

2) Hrebendova ulica – druhú skupinu tvoria obyvatelia Hrebendovej ulice. Bytové domy na tejto ulici boli zväčša zbúrané medzi rokmi 2008 – 2020. Išlo o najviac zdevastované vchody. V roku 2019 išlo ešte o brány Hrebendova 10 – 12 a 30 – 32. Obyvateľov týchto bytových domov tvorili prevažne rodiny neintegrovaných Rómov, z ktorých mnohí boli neplatičmi nájomného a inkás. Do tejto skupiny neboli zahrnutí obyvatelia bytového domu na Hrebendovej ulici 1 – 3, pretože ten bol pôvodne taktiež obývaný ne-Rómami (podnikový bytový dom).

3) Mašličkovo – tretiu skupinu tvoria obyvatelia, ktorí sa po zbúraní bytových domov medzi rokmi 2008 – 2020 sťahovali mimo urbanizovanú časť pôvodného Luníka IX do rómskej osady Mašličkovo z dôvodu, že zväčša išlo o rodiny s vysokými nedoplatkami za nájomné a energie a bez platných nájomných zmlúv. Osada Mašličkovo sa skladá z roztrúsených chatrčí umiestnených juhovýchodne od Luníka IX pozdĺž pásu zelene na pravom brehu Myslavského potoka až po hranicu mestskej časti, ktorú tvorí rýchlostná komunikácia Košice – Košice-Šaca.

Mimo týchto troch uvedených skupín sme vynechali bytové domy na Podjavorinskej ulici, nakoľko na tejto ulici sa nachádzajú bytové objekty, z ktorých niektoré možno zaradiť buď do prvej alebo do druhej skupiny.

Pri komparácii troch vyššie načrtnutých rezidenčných štruktúr vychádzame z predpokladu, že sociodemografické charakteristiky obyvateľov by sa mali zlepšovať s vyšším stupňom typu rezidenčnej štruktúry. V tejto súvislosti je potrebné upozorniť, že táto korelácia v Košiciach a na Luníku IX neplatila v 80. rokoch 20. storočia. Podľa výskumov vedeckého tímu pod vedením sociálnej psychologičky Viery Bačovej zo Spoločenskovedného ústavu SAV sa priaznivejšie bytové podmienky rómskych rodín v Košiciach nijako neodrážali na pozdvihnutí ich socioekonomických charakteristík. To znamená, že sa svojou triednou skladbou (robotník), profesijnou, vzdelanostnou (nekvalifikovaná pracovná sila) a príjmovou skladbou nijako výrazne neodlišovali od rodín žijúcich v iných sídlach s horšími podmienkami bývania. Viera Bačová v expertnom materiáli *Postavenie cigánskej rodiny v Košiciach* (1989) upozornila, že v ostatných obciach, kde nedochádzalo k tak výrazne extenzívnej sociálnej politike pridelovania bytov, dochádzalo ku korelácii medzi zlepšovaním socio-ekonomických charakteristík rómskej rodiny a priaznivejšími podmienkami bývania. Keďže v Košiciach sa fakticky upustilo od „princípu zásluhovosti“ pri pridelovaní bytov, nedochádzalo k vertikálnej sociálnej mobilite väčšiny Rómov, čo malo/má za následok negatívne sprievodné účinky, predovšetkým v interskupinových kontaktoch s majoritou.¹⁷

Výskumný tím pod vedením Viery Bačovej zopakoval dotazníkový prieskum v roku 1992, zameraný na získanie dát o sociodemografických charakteristikách rómskych rodín na Luníku IX. V tom období žilo na tomto sídlisku 1 824 Rómov v 253 rodinách, pričom sa opäť potvrdilo, že ich charakteristiky, napr. priemerný počet detí, priemerný

17 OAVB, *Postavenie cigánskej rodiny v Košiciach – analytický podklad*. Vybrané údaje z výskumu cigánskych rodín SSR v rámci riešenia čiastkovej úlohy štátneho plánu základného výskumu. Materiál vypracovaný na základe dohody Spoločenskovedného ústavu SAV a Národného výboru mesta Košice. Košice: SVÚ SAV. Jún 1989.

počet osôb v produktívnom veku v jednej rodine, dosiahnuté vzdelanie atď., sa neodlišovali od rómskej populácie v republike.¹⁸

Osobitne analyzovali skupiny podľa rezidenčnej štruktúry, pričom prvú skupinu tvorili rodiny z pôvodných bytových domov Luníka IX z roku 1981 a druhú skupinu rómske rodiny obývajúce tri nové nízkoštandardné bytové domy z roku 1991 na Podjavorinskej ulici, ktoré dostali tieto byty na základe výberových kritérií, predovšetkým spoľahlivosť platiť účty. Čo sa týka prvej skupiny, z výskumu vyplynulo, že zväčša išlo o viacpočetné rodiny s vyšším priemerným počtom členov (priemer 6,6), s vyšším počtom detí (priemer 3,3), s nižším príjmom (768 Kčs), vyšším dlhom na nájmomnom a horším technickým stavom bytov. Čo sa týka druhej skupiny, tu išlo o rodiny s nižším priemerným počtom členov (priemer 4,35), nižším priemerným počtom detí (priemer 2), vyšším priemerným príjmom (1 028 Kčs) a menším dlhom na nájmomnom.¹⁹

Pre rok 2019 analyzujeme premenné, ktoré boli získateľné z databázy obyvateľov mestskej časti Luník IX. Čo sa týka skladby rómskej rodiny, badať nárast kompletných rodín so zhoršujúcim sa typom rezidenčnej štruktúry, a naopak výrazný pokles nekompletných rodín v Mašličkove:

Tabuľka 1. Skladba rómskej rodiny podľa rezidenčnej štruktúry / %

	Krčméryho	Hrebendova	Mašličkovo
Kompletná Rodina	89 / 74 %	73 / 77 %	56 / 86 %
Iba matka	26 / 22 %	15 / 16 %	5 / 8 %
Iba otec	5 / 4 %	6 / 7 %	4 / 6 %

Čo sa týka vzdelania, medzi skupinami 1 – 2 nie je výraznejší rozdiel, zatiaľ čo badať výrazný prepád v dosiahnutom vzdelaní badať u obyvateľov, ktorí obývali Mašličkovo:

Tabuľka 2. Vzdelanie podľa rezidenčnej štruktúry

	Krčméryho		Hrebendova		Mašličkovo	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Žiadne	79 %	78 %	75 %	79 %	94 %	88 %
Základné	18 %	19 %	22 %	19 %	6 %	10 %
Stredné	3 %	3 %	3 %	2 %	0	2 %
Vysoké	0	0	0	0	0	0

Čo sa týka veku rodičov, badať výskyt mladších rodičov v Mašličkove v porovnaní s rodičmi, ktorých rodiny bývajú v bytových domoch na Luníku IX:

Tabuľka 3. Vek rodičov podľa rezidenčnej štruktúry

	Krčméryho		Hrebendova		Mašličkovo	
	Muž	Žena	Muž	Žena	Muž	Žena
Priemerný vek rodičov	44	45	47	46	36	34

Čo sa týka zamestnanosti, tu sa z hypotézy vymyká druhá skupina z Hrebendovej ulice, pretože u týchto rodín je (bola) vyššia zamestnanosť ako na Krčméryho ulici. Hypotézu však potvrdzujú rodiny z Mašličkova, ktorí sú zamestnaní iba na úrovni 3 % u mužov a 6 % u žien:

18 Bačová, Viera – Bača, Ladislav. Analýza bývania rómskeho spoločenstva na sídlisku Luník IX v Košiciach. In Sociológia 26, č. 5 – 6, 1994, s. 447 – 453.

19 Tamtiež, s. 448 – 449.

Tabuľka 4. Zamestnanosť podľa rezidenčnej štruktúry

	Krčméryho		Hrebendova		Mašličkovo	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Zamestnaní	16 %	9 %	23 %	9 %	3 %	6 %
Nezamestnaní	84 %	91 %	77 %	91 %	97 %	94 %

Čo sa týka typu príjmu, v tomto prípade sa hypotéza potvrdzuje iba čiastočne, nakoľko bez príjmu je rovnako skupina 1 a 3, zatiaľ čo skupina 2 má viac osôb, ktorí majú pravidelný plat. Naopak platí, že plat dostáva iba nízke percento obyvateľov Mašličkova a taktiež výrazne viac ich poberá príspevky od štátu v porovnaní s rodinami bývajúcimi v bytových domoch:

Tabuľka 5. Typ príjmu podľa rezidenčnej štruktúry

	Krčméryho		Hrebendova		Mašličkovo	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Žiadny	60 %	6 %	47 %	21 %	59 %	28 %
Plat	16 %	8 %	23 %	10 %	3 %	0 %
Príspevky od štátu	13 %	71 %	19 %	58 %	35 %	69 %
Dôchodok	11 %	15 %	11 %	11 %	3 %	3 %

Čo sa týka sobášnosti partnerov, výrazne menej párov je zosobášených v Mašličkove v porovnaní s pármí žijúcimi v bytových domoch na Luníku IX:

Tabuľka 6. Sobášnosť partnerov podľa rezidenčnej štruktúry

Krčméryho	Hrebendova	Mašličkovo
31 %	36 %	9 %

14

Čo sa týka priemerného počtu detí v rodine, badať zostupnú tendenciu. Rodiny 2. skupiny majú v priemere výrazne menej detí (6,8) a v 3. skupine v Mašličkove už iba 3,7. So zhoršujúcou rezidenčnou štruktúrou teda klesá počet detí v rodine. U rodín z bytových domov badať aj vyšší počet starších detí nad 16 rokov:

Tabuľka 7. Priemerný počet detí v rodine podľa veku podľa rezidenčnej štruktúry

	Krčméryho	Hrebendova	Mašličkovo
Priemerný počet detí v rodine:	10,1	6,8	3,7
Zaopatrené:	3,5	2,3	1,2
Nezaopatrené:	6,7	4,5	2,4
Deti do 6 rokov:	2,2	1,2	0,9
Deti od 6 do 16:	4,3	3,1	1,6
Deti nad 16:	3,5	2,3	1,2

Čo sa týka rozdelenia detí podľa príbuzenstva, s lepším typom rezidenčnej štruktúry stúpa počet detí, ktoré sú potomkami príbuzných rodiny. Vyšší je i počet detí bez príbuzenského vzťahu:

Tabuľka 8. Deti podľa príbuzenstva v závislosti od rezidenčnej štruktúry

	Krčméryho	Hrebendova	Mašličkovo
Len otcove	0	0,35	0,03
Len matkine	0,03	0,17	0,11
Deti otcových príbuzných	0,42	0,36	0
Deti matkiných príbuzných	0,73	0,51	0,02
Deti bez príbuzenského vzťahu	0,21	0,01	0

S lepším typom rezidenčnej štruktúry však stúpa aj počet detí umiestnených v detských domovoch a iných výchovných zariadeniach:

Tabuľka 9. Deti podľa umiestnenia mimo rodiny (nezaopatrené deti) podľa rezidenčnej štruktúry

	Krčméryho	Hrebendova	Mašličkovo
V detskom domove	0,38	0,16	0,35
V školách pre mládež vyžadujúcu osobitnú starostlivosť	0,02	0,07	0
Vo výchovných zariadeniach	0,03	0,04	0

Čo sa týka zloženia cenzových domácností, z dát vyplýva, že v prípade rodín bývajúcich v Mašličkove ide o nukleárne rodiny, ktoré len výnimočne pozostávajú aj z iných členov domácnosti. Priemerný počet osôb v jednej chatrči dosahuje pritom hodnotu 4,2. Počet osôb v cenzovej domácnosti potom stúpa s lepším typom rezidenčnej štruktúry, pričom u 2. skupiny dosahuje hodnotu 7,5 a u 1. skupiny až 9,1. Vyšší počet osôb v cenzových domácnostiach obývajúcich bytové domy súvisí s komfortnosťou technického vybavenia bytu a predovšetkým s veľkosťou bytu s viacerými izbami, v ktorých možno ubytovať mimo nukleárnej rodiny aj ďalších členov cenzovej domácnosti.

Tabuľka 10. Zloženie cenzových domácností podľa rezidenčnej štruktúry

v jednom byte žijú:	Krčméryho	Hrebendova	Mašličkovo
starí rodičia muža alebo ženy	0	0	0
rodičia muža alebo ženy	0,1	0,1	0
zaopatrené deti	1,8	1,6	0,4
zaťovia, nevesty, druhovia, družky detí	0,7	0,4	0
vnuci	1,8	0,9	0
pravnuci	0	0	0
iní príbuzní ženy	0,6	0,3	0,1
iní príbuzní otca	0,1	0,2	0
dospelí bez príbuzenského vzťahu	0,2	0,1	0
počet všetkých osôb žijúcich v byte spolu	9,1	7,5	4,2

Vyhodnotenie dát prizmou teórie demografickej tranzície

Teória druhej demografickej revolúcie (resp. demografickej tranzície) vysvetľuje zmeny v reprodukčnom správaní v kapitalistických štátoch západnej civilizácie, ktoré sa odohrali v Európe spravidla v 20. storočí po druhej svetovej vojne. Tieto zmeny zahŕňajú pokles plodnosti pripadajúcej na jednu ženu pod dve deti, pokles sobášnosti, nárast rozvodovosti a veku vstupu do manželstva, bežnosť spolužitia bez manželstva a nárast detí narodených v mimomanželských zväzkoch. Tieto zmeny sú spravidla sprevádzané takými javmi ako zlepšovanie sociálnej pozície ženy, oslabenie inštitútu manželstva v prospech iných foriem spolužitia a oslabenie nukleárnej rodiny v prospech pluralistickejších foriem rodín.

Autori publikácie *Rodina a sociálna zmena v socialistických a postsocialistických spoločnostiach* (2014)²⁰ si v tejto súvislosti položili otázku, do akej miery a s akými špecifikami prebehla druhá demografická revolúcia v post-socialistických štátoch. Prišli k záveru, že zatiaľ čo v západoeurópskych štátoch môžeme pluralizáciu životných štýlov vysvetliť významným obratom v prospech hodnôt vyzdvihujúcich individualizmus, v post-socialistických transformujúcich sa spoločnostiach sa tento proces odohrával bez predchádzajúceho obratu k individualistickým hodnotám, práve naopak je tento proces sprevádzaný nárastom pro-rodinných hodnôt.

Čo sa týka konkrétnej situácie na Slovensku, autori Peter Guráň, Jarmila Filadelfiová a Miloš Debnár²¹ zhodnotili priebeh tunajšej demografickej tranzície ako oneskorený, zrýchlený a multilineárny. Konkrétne to znamená, že zatiaľ čo v 50. rokoch 20. storočia fertilita na jednu ženu dosahovala hodnotu 3,5, v nultých rokoch 21. storočia už iba 1,2. Počet detí narodených mimo manželstva narástol zo 6 000 v roku 1989 na 20 000 v roku 2010. Zároveň však platí, že čo sa týka detí narodených mimo manželstva, táto hodnota variuje v závislosti od regionálnych rozdielov, teda od 6 % do 47 %, pričom najvyššie hodnoty sa vyskytujú v periférnych oblastiach štátu s vysokým podielom rómskej populácie, obzvlášť marginalizovaných rómskych komúnit.

Čo sa týka charakteristík rodiny v procese druhej demografickej revolúcie na Slovensku, v roku 2001 56,4 % populácie bolo súčasťou kompletných rodín, skladajúcich sa z dvoch rodičov. Podiel nekompletných rodín do roku 1989 osciloval stabilne na hodnote okolo 8 %, pričom následne začal rásť na 11,9 % v roku 2001. V rovnakom čase rástol aj počet individuálnych domácností, ktorý v roku 2001 dosiahol hodnotu až 30 %. V týchto nekompletných rodinách z 90 % predstavovali hlavu rodiny ženy. Ďalšou charakteristickou črtou bol nárast nezosobášených foriem spolužitia, ktorých podiel sa zvýšil z 1,7 % v roku 1991 na 2,6 % v roku 2001.

Autori zároveň konštatovali, že rodinné normy a reprodukčné správanie rómskej populácie sa odlišovali od zvyšku populácie Slovenska v mnohých smeroch, pričom sa vyznačuje vyššou fertilitou, vyšším podielom rodín s jedným zdrojom príjmov so ženou v domácnosti alebo bežnosťou rozšírených rodín.²²

V nasledujúcej časti porovnáme dáta za populáciu Slovenska s dátami len za Luník IX, pričom okrem vlastnej databázy využívame aj výpočty vzťahujúce sa konkrétne na Luník IX od demografa Branislava Šprochu, ktorý pracoval s oficiálnymi štatistickými údajmi Štatistického úradu SR.²³

Čo sa týka štruktúry rodiny, na Slovensku v roku 2001 súčasťou kompletných rodín

20 Rajkai, Zsombor (ed.). *Family and social change in socialist and post-socialist societies: change and continuity in Eastern Europe and East Asia*. Brill, 2014.

21 Guráň, Peter – Filadelfiová, Jarmila – Debnár, Miloš. *Contemporary family in Slovakia: demography, values, gender and policy*. In Rajkai, Zsombor (ed.). *Family and social change in socialist and post-socialist societies: change and continuity in Eastern Europe and East Asia*. Brill, 2014, s. 164 – 209.

22 Tamtiež, s. 189 – 203.

23 Šprocha, Branislav. *Reprodukčné správanie obyvateľstva sídliska Luník IX*. In *Geographia Cassoviensis IX*, č. 1, 2015, s. 56 – 68.

skladajúcich sa z dvoch rodičov bolo 56,4 % populácie. 11,9 % predstavovali nekompletné rodiny a zvyšok pripadol na individuálne domácnosti (30 %). Na Luníku IX podiel kompletných rodín činil 77 %, pričom podiel nekompletných rodín bol výrazne nižší (23 %) než v celej populácii (41,9 %). Ak si porovnáme tieto zistenia podľa rezidenčnej štruktúry na Luníku IX (Tabuľka 1), zistíme, že podiel kompletných rodín stúpil so zhoršujúcim sa typom rezidenčnej štruktúry. Z toho vyplýva, že typ bývania vystupuje ako bariéra demografickej tranzície.

Tabuľka 11. Štruktúra rodiny, komparácia Slovensko – Luník IX

	Kompletná rodina	Nekompletná rodina	
		iba matka	iba muž
Slovensko	56,4 %	41,9 %	
Luník IX	77 %	18 %	5 %

Čo sa týka foriem spolužitia rodičov, na Slovensku tvoria nezosobášené páry 27 %. Na Luníku IX táto hodnota dosahuje až 72 %. Ak si porovnáme hodnoty za jednotlivé rezidenčné štruktúry (Tabuľka 6), pozorujeme, že sobášnosť klesá so zhoršujúcim sa typom bývania, resp. je výrazne nižšia v Mašličkove. V tomto prípade forma bývania a v zásade aj jej nedávne založenie, resp. „čerstvosť“ osídlenia, akceleruje demografickú tranzíciu.

Čo sa týka sociálnej pozície ženy na Luníku IX, údaje vychádzali ambivalentne vo vzťahu k zamestnanosti a príjmom. Pretože na jednej strane zamestnanosť žien bola nižšia (7 %) než u mužov (16 %), na druhej strane však v oveľa väčšom rozsahu (66 %) než muži (10 %) poberali sociálne dávky. Ak si tieto dáta porovnáme v škále rezidenčných štruktúr (Tabuľka 5), pozorujeme, že forma bývania v osade vykazuje takmer nulovú zamestnanosť s pravidelným platom u mužov (3 %) a žien (0 %), čo malo u mužov za dôsledok častejšie poberanie sociálnych dávok v porovnaní s mužmi bývajúcimi v bytových domoch. Typ rezidenčnej štruktúry má teda zásadný vplyv na typ príjmu a zamestnanosť dotknutých obyvateľov.

Čo sa týka štruktúry cenových domácností, v roku 2001 tvoril podiel rozšírených domácností na Slovensku v celej populácii 7,8 % a priemerná veľkosť domácnosti dosahovala hodnotu 2,6. Na Luníku IX boli rozšírené rodiny oveľa bežnejšie než v celej populácii. Až 53 % zaopatrených detí žije so svojimi rodičmi, až 28 % rodín je takých, v ktorých deti majiteľov bytu žijú s nimi v byte aj s partnerkami/partnermi a 30 % rodín je takých, v ktorých s majiteľmi bytu žijú aj vnúčatá.

Tabuľka 12. Štruktúra cenových domácností na Luníku IX

V jednom byte žijú:

starí rodičia muža alebo ženy	0
rodičia muža alebo ženy	5 %
Zaopatrené deti	53 %
zaťovia, nevesty, druhovia, družky detí	28 %
Vnuci	30 %
Pravnuci	1 %
Iní príbuzní ženy	12 %
Iní príbuzní otca	5 %
Dospelí bez príbuzenského vzťahu	3 %

Ak si tieto dáta porovnáme podľa typov rezidenčných štruktúr (Tabuľka 10), zisťujeme, že bežnosť rozšírených rodín klesá výrazne so zhoršujúcim sa typom rezidenčnej štruktúry až takmer úplne mizne u rodín obývajúcich osadu Mašličkovo. Zároveň klesá aj

počet osôb žijúcich v jednej domácnosti, a to od 9,1 na Krčméryho ulici, na 7,5 na Hrebendovej ulici až na 4,2 v Mašličkove. Stále je to však viac ako priemer v celej populácii (2,6). Klesá tým aj počet detí – zaopatrených aj nezaopatrených v domácnosti. Zatiaľ čo priemerný počet detí na Krčméryho ulici dosahoval 9,06, na Hrebendovej 7,71, potom v Mašličkove len 3,66.

Pritom podľa výpočtov Branislava Šprochu platí, že priemerná hodnota fertility žien na Luníku IX medzi rokmi 1996 – 2013 dosahovala približne 4,3 dieťaťa, kým na Slovensku v celej populácii to bolo len 1,34. Zároveň v sledovanom období predstavoval podiel detí narodených mimo manželstva na Slovensku niečo viac ako štvrtinu, zatiaľ čo v rómskej populácii (rómska národnosť) tvorili viac ako polovicu, no na sídlisku Luník IX dokonca viac ako tri štvrtiny.²⁴

Pri celkovom hodnotení sociodemografických charakteristík obyvateľov košickej mestskej časti Luník IX je relevantné si položiť otázku, do akej miery reprodukčné správanie a rodinné normy miestneho obyvateľstva konvergujú s trendmi druhej demografickej revolúcie.

Z analýzy jednotlivých sociodemografických charakteristík obyvateľov Luníka IX vyplýva, že tieto vykazujú voči tendenciám demografickej tranzície ambivalentné hodnoty. Na Luníku IX je vyššia fertilita žien než v celej populácii, vyšší podiel nezosobášených párov a vyšší podiel detí narodených mimo manželstva. Na druhej strane ale na Luníku IX pozorujeme vyšší počet kompletných rodín, bežnosť rozšírených rodín, takmer absenciu individuálnych domácností, nižšiu mieru zamestnanosti a dosiahnutého vzdelania. Môžeme teda v prípade obyvateľstva Luníka IX hovoriť o demografickej tranzícii vôbec? Alebo o akomsi „rómskom modeli“ demografickej tranzície, ktorá z tradičnej perspektívy vykazuje ideálne hodnoty vo vysokej fertilita a preferencii kompletných rodín? A akú úlohu má v tomto procese typ rezidenčnej štruktúry?

Z jednotlivých hodnôt vyplýva, že táto tranzícia je výrazne oneskorená voči západnému civilizačnému okruhu i voči celoslovenskej populácii. Zároveň nie je zrýchlená do takej miery, ako bola tranzícia celoslovenskej populácie v časovom intervale zhruba dvoch dekád po páde režimu štátneho socializmu.

Čo ale v prípade Luníka IX vystupuje do popredia ako akcelerátor tendencií demografickej tranzície je jeho ruralizácia v dôsledku vzniku osady Mašličkovo. Práve obyvateľstvo tejto osady dosahuje vyšší podiel nezosobášených spolužití partnerov, vyšší podiel detí narodených mimo manželstvo, nižší podiel rozšírených rodín, nižší počet členov domácnosti, ale aj detí v rodine, teda fertility na jednu ženu. Na druhej strane však vzorce rodinných preferencií v Mašličkove vykazujú výraznú tendenciu ku kompletnej rodine. Taktiež forma bývania v osade sa javí ako bariéra v získavaní zamestnania, čo má nepriaznivý vplyv na sociálny status žien.

24 Tamtiež, s. 57 – 60.

STIGMA

Luník IX vo verejnom diskurze

Luník IX sa už od svojho vzniku v roku 1981 stal kontroverznou témou verejného diskurzu nielen na lokálnej, ale i na národnej úrovni, a po roku 1990 i na medzinárodnej. Luník IX ako koncentrované sídlo s rómskou populáciou, obzvlášť pozostávajúcej z vysokého počtu neintegrovanej rodín s non-konformnými vzorcami správania, sa vo verejnom diskurze rýchlo stal metonymiou pre tri dominantné sémantické symboly:

1) Metonymia pre nezvládnutú rómsku politiku integrácie, resp. akulturácie s majoritou, o ktorú sa usiloval režim štátneho socializmu. Táto metonymia reflektovala vnímanú pozitívnu diskrimináciu Rómov za socialistického režimu, ktorej sa bolo treba v kapitalistických podmienkach vyvarovať.

2) Metonymia pre asociálnosť časti Rómov, ktorá bola spravidla vzťahovaná na celú etnorasovú skupinu, no obzvlášť pre anomické podmienky, ktoré miestni obyvatelia na Luníku IX vytvorili. Táto metonymia bola v 90. rokoch 20. storočia vykresľovaná textovými výrazovými prostriedkami, ktoré sú dnes považované explicitne za rasistické. V súvislosti so snahami politickej reprezentácie Slovenskej republiky o vstup do Európskej únie sa od prelomu tisícročia vyjadrovanie tejto metonymie zjemňuje v prospech štandardu v zásade neoliberalnej politickej korektnosti. Rasistické mentálne reprezentácie sa postupne presúvali do online priestoru.

3) Metonymia Luníka IX ako pojmového ekvivalentu ku getu, t. j. miestu neželaného bydliska.

Už v ére štátneho socializmu sa Luník IX stal pertraktovanou témou verejného diskurzu, a to napriek mantinelom režimistickej cenzúry. Sťažnosti nerómskych obyvateľov Luníka IX na problémovosť bývania na sídlisku, ktorého väčšiu polovicu tvorili Rómovia, boli medializované i v celoštátnych periodikách. Už niekoľko mesiacov po nastáňovaní Rómov aj ne-Rómov do nových bytov na Luníku IX denník Pravda publikoval v roku 1982 článok s názvom Košický problém sa volá Luník IX, v ktorom tlmočil verejnosti nechť ne-Rómov žiť v nehygienickom, zdevastovanom a nebezpečnom prostredí: „V dôsledku používania oplzlých slov zo strany cigánskych detí sa ostatné deti môžu hrať len v bytovkách. Aj muži so strachom chodia na nočné zmeny.“²⁵

Dlžoby, škody a devastácia bytov na Luníku IX sa stala námetom hlavnej redakcie armády, bezpečnosti a brannosti ČT Bratislava, ktorá reláciu Maják zo dňa 9. 6. 1982 venovala kriminalite Rómov. V televíznej relácii odvysielali zábery zo zdevastovaných interiérov nových bytových domov. Medializácia kauzy podľa kontrolórov značne prispela k aktivovaniu anticiganistických prejavov u členov majority, nakoľko v sledovanej televíznej relácii sa mnohí hostia vyjadrili v tom smere, že akulturačný program socialistického režimu nie je účinný, pretože Rómovia – zovšeobecňujúc celú etnorasovú skupinu – sa nechcú prispôbiť a že „sídlisko Luník IX je negatívnym príkladom ich postoja.“²⁶

Po dlhšom období utíšenia, resp. ututľania mediálneho pertraktovania Luníka IX v 2. polovici 80. rokov 20. storočia sa po páde režimu štátneho socializmu v novembri 1989 odstránili akékoľvek bariéry v tabuizovaní problémov obyvateľov Luníka IX. V mediálnom diskurze výrazne vystúpil do popredia explicitný anticiganizmus, ktorý sa vo vzťahu k Luníku IX prejavoval v troch dominantných tematických okruhoch:

a) Asocialita rómskych obyvateľov ako bezpečnostná a hygienicko-epidemiologická hrozba pre mesto:

V súvislosti s prepadnutím a okradnutím istého opitého Bratislavčana na Luníku IX v roku

25 Archív mesta Košice, fond Mestský národný výbor 1954 – 1990, Organizačný odbor, 1982, č. 461, Predsedove spisy, Cigáni L IX, šk. 305. Odpoveď na článok „Košický problém sa volá Luník IX“, Pravda. 19. 11. 1982.

26 Archív mesta Košice, fond Mestský národný výbor 1954 – 1990, Organizačný odbor, 1982, č. 461, Predsedove spisy, Cigáni L IX, šk. 305. Správa o výsledku šetrenia sťažnosti člena Občianskeho výboru L-IX. Výbor ľudovej kontroly Vsl. Krajského národného výboru v Košiciach. 28. 7. 1982.

1997, miestna tlač vykreslila Luník IX ako „postrach“, teda no-go zónu, ktorá je v povedomí obyvateľov Košíc zreteľne priestorovo definovaná: „Zablúdiť v opitom stave a pýtať sa neznámeho Róma na cestu späť, to by Košičanovi nenapadlo urobiť ani vo sne.“²⁷

Miestni rómski obyvatelia boli v tlači na lokálnej i národnej úrovni najčastejšie vykresľovaní ako asociáli, zodpovední za deštrukciu celého sídliska: „Paneláky sa časom premenili na otrasné smetiská plné výkalov a odpadkov s hrajúcimi sa deťmi. Rómovia akoby nevedeli, kde je dosť – vytrhali okná, speňažili kuchynské linky, potrubia i laná výťahov.“²⁸

Z ďalších obrazov o obyvateľoch Luníka IX išlo najmä o obrazy neplatičov, kriminálnikov, vandalov („...a gadžovia upratujú ich smrad. Bezkonkurenční vandali z košického Luníka IX sa prizerajú...“²⁹) alebo alkoholikov.³⁰ Objavili sa ale i expresívnejšie dehumanizujúce asociácie Rómov, zobrazujúce ich ako „jaskynné bytosti“.³¹

Titulkami ako „vojna gangov“³² alebo „vyvážanie Rómov sa nedá vydržať“³³ sa v povedomí nerómskych obyvateľov Luníka IX posilňovala imaginácia Luníka IX ako bezpečnostnej hrozby s potrebou posilňovania sekuritizačných opatrení. Hygienické návyky časti miestnych Rómov totiž spôsobovali nárast výskytu epidemiologických ochorení, pričom Luník IX bol v tejto súvislosti vykresľovaný ako „ložisko“ alebo „zdroj nákazy“.³⁴

Novinové články referujúce k vnímanej asocialite rómskych obyvateľov Luníka IX obsahovali v prvom rade výpovede ne-Rómov. V tomto smere pre členov majority získavali takéto mediálne mentálne reprezentácie kredibilitu, pretože ich autormi, citovanými v tlači, boli nerómski obyvatelia, organizovane sťahovaní z tohto sídliska v rokoch 1997 – 1999. Títo boli členmi vlastnej in-group vnímaní ako „obete“ sociálneho inžinierstva režimu štátneho socializmu, teda obeť, ktoré bolo potrebné „vyslobodiť“. V tomto zmysle sa vo verejnom diskurze výrazne vyhranila etnická hranica medzi in-group a out-group s titulkami ako „Bieli sa budú môcť zo ‘smetiska Košíc’ sťahovať v júni budúceho roku“ alebo „Bieli zostanú zatiaľ na smetisku“³⁵ Interetnická koexistencia medzi týmito dvoma skupinami bola vnímaná ako neželaná, pričom miestni ne-Rómovia figurovali ako sprostredkovatelia informácií o živote na Luníku IX „z prvej ruky“. Jeden nerómsky obyvateľ sa krátko pred sťahovaním z Luníka IX v článku s názvom „Roky v strachu“ vyjadril o koexistencii s miestnymi rómskymi obyvateľmi pesimisticky: „Najbezpečnejšie a najpokojnejšie je sídlisko, keď prší, fúka, pretože vtedy zalezú.“³⁶

b) Druhým dominantným motívom, spájaným vo verejnom diskurze s Luníkom IX, bola jeho tematizácia ako rasového geta:

V tejto súvislosti predovšetkým v ponovembrovom období v priebehu 90. rokov 20. storočia dochádzalo k asociovaniu Luníka IX s najznámejšími getami predovšetkým v Spojených štátoch amerických, figurujúcimi negatívne v povedomí obyvateľov Slovenska: „Košice nie sú Brooklyn“,³⁷ „Luník IX znamená pre Košičanov asi to isté čo Bronx“,³⁸ „kedysi jedno z najkrajších sídlisk v Košiciach, dnes najväčšie slovenské geto“ (...) „Luník je

27 Košický večer, 13. 3. 1997, s. 3. „Postrach Luník IX. Päť počerných mladíkov lieta v krádeži“.

28 Nový čas, 19. 5. 1999, s. 12. „Dostal po hube, ale aj tak trvá na svojom“.

29 Slovenský východ, 28. 3. 1995, s. 2. „...a gadžovia upratujú ich smrad. Bezkonkurenční vandali z košického Luníka IX sa prizerajú...“.

30 Košický večer, 23. 3. 1995, s. 1. „Vojaci pri lopatách, Rómovia pri čuču. Na Luníku IX veľké upratovanie“.

31 Košický večer, 24. 4. 1992, s. 3. „Fiasko rozptylu“.

32 Košický večer, 6. 2. 1996, s. 1. „Bude vojna gangov?“

33 Košický večer, 17. 7. 1996, s. 1. „Vyvážanie Rómov sa nedá vydržať. Policajti čakajú na uvoľnenie vyplatených bytov“.

34 Košický večer, 12. 3. 1997, s. 1. „Ložisko úplavice. Odpadky na Luníku IX môžu byť zdrojom nákazy“.

35 Košický večer, 23. 11. 1995, s. 1. „Bieli zostanú zatiaľ na smetisku“.

36 Košický večer, 23. 1. 1997, s. 1. „Roky v strachu“.

37 Košický večer, 1. 2. 1995, s. 3. „Košice nie sú Brooklyn“.

38 Košický večer, 17. 10. 1997, s. 3. „Notorickí neplatiči pôjdu na Luník IX“.

celoslovensky známy pojem, niečo ako Bronx.³⁹ Časopis Život v roku 1999 uverejnil text, ktorý vystihuje mieru stigmy obyvateľov Luníka IX v celonárodnom mediálnom diskurze:

„Cigáni idú do neba, po našom do Belgicka, či najnovšie z Belgicka. V Košiciach na Luník IX. Vstup na vlastné riziko, lebo Košičania zakliatemu sídlisku hovoria jednoducho Bronx. S dovetkom: Ježiš-mária!⁴⁰

V denníku Pravda bol v roku 1998 Luník IX fakticky zaradený medzi najvýznamnejšie miesta pamäti obyvateľov Slovenska – i keď v negatívnej konotácii, keď bol označený za memento:

„Košický Harlem: Košické sídlisko Luník IX v Košiciach je smutným svedectvom nevydareného experimentu socialistickej éry a zároveň mementom. Nik z Košičanov tam nejde, ak vyslovene nemusí. Dôvod je jednoduchý – podstatnú časť jeho obyvateľov tvoria Rómovia.⁴¹

Zdá sa, že pre istú časť intelektuálnych elít, konkrétne z mediálneho priestoru, bolo do istej miery ťažké pripustiť, že niečo ako „Bronx“ alebo „Harlem“ sa vyskytuje na území Slovenska:

„Niet u nás väčšieho spravodajského klišé, než sú dlhodobé bezútešné obrázky z rómskeho geta na košickom sídlisku Luník IX. Sú natoľko stereotypné, až otupujú vnímavosť.⁴²

Hľadanie vinníka nepadalo nevyhnutne na Rómov ako etnorasovú skupinu. Častokrát bol za nepriaznivý vývoj Luníka IX vinený práve režim štátneho socializmu.

Ďalšie mentálne reprezentácie ako „zlovestná časť mesta“, „geto pre asociálov a neprispôsobivých“,⁴³ „kde by nikto nechcel bývať“,⁴⁴ iba neplatiči (rozumej Rómovia),⁴⁵ mali potenciál vyvolávať u čitateľov potrebu validácie koncentrovania Rómov na tomto sídlisku z dôvodu ich vnímanej asociality. Luník IX tak figuroval ako hrozba neprispôsobenia sa kapitalistickým trhovým podmienkam pre ľudí, ktorí sa ocitli na hranici chudoby alebo pre ľudí, ktorí sa za socializmu príliš spoliehali na pomoc od štátu: „Neplatičov strašia Luníkom IX“,⁴⁶ „Socializmus skončil. Odpoja radiátory“,⁴⁷ „nebezpečné geto“.⁴⁸

c) Tretím dominujúcim obrazom o Luníku IX vo verejnom diskurze je diskriminácia, resp. Luník IX ako prejav anticiganistického postoja väčšiny členov majority. V tomto prípade teda išlo o antitézu voči predchádzajúcim dvom dominantným obrazom, teda o antidiskriminačný diskurz.

V domácom verejnom diskurze bol antidiskriminačný diskurz reprodukován predovšetkým z radov rómskej inteligencie a rómskej politickej reprezentácie. „Luník IX hanbou Slovenska“ bol titul článku, v ktorom prednosta miestneho úradu mestskej časti Luník IX Tibor Loran vinil mesto Košice za vytváranie rómskeho geta, pretože: „Mesto Košice situáciou na Luníku IX poškodzuje meno Slovenska.“⁴⁹

Ojedinele bol antidiskriminačný diskurz reprodukován aj ne-Rómami, ako v prípade isté-

39 Plus sedem dní, 17. 7. 1999, s. 10. „Hlasy z Luníka IX“.

40 Život 43/99, 12. 10. 1999, s. 14. „Očierňujú a nešajújú. Ani Čiňan by si nevedel rady“.

41 Pravda, 2. 4. 1998, s. 13. „Košický Harlem. Rómovia chcú zastaviť devastáciu Luníka IX“.

42 Týždeň, 10. 10. 2005, s. 30. „Mráz príde z Luníka“.

43 Košický večer, 5. 8. 1996, s. 3. „Ta dze ja teraz pujdem. Deložovaní asociáli zostávajú na Luníku IX“.

44 Košický večer, 15. 7. 1992, s. 3. „Na návšteve sídliska Luník IX“.

45 Košický večer, 18. 10. 1995, s. 2. „Neplatiči z bytov von!“

46 Košický večer, 29. 5. 1996, s. 1. „Neplatičov strašia Luníkom IX“.

47 Košický večer, 25. 1. 1996, s. 1. „Socializmus skončil. Odpoja radiátory“.

48 Pravda, 24. 7. 1997, s. 5. „Sťahujú sa aj Rómovia. Z košického sídliska Luník IX sa stáva nebezpečné geto“.

49 Pravda, 21. 10. 1999, s. 3. „Boj o sídlisko. Luník IX hanbou Slovenska“.

ho nerómskeho obyvateľa Luníka IX, ktorý v roku 1995 adresoval tlačí svoju sťažnosť na odmietnutie poskytnutia opravárenských služieb v jeho luníkarskom byte: „na Luník IX nechodíme“. V tejto súvislosti sa redakcii novín sťažoval, že lokalita je natoľko stigmatizovaná, že sa to dotýka aj ne-Rómov, pričom vyjadril počudovanie nad rozsahom diskriminácie tamojších Rómov: „Na Luníku IX žijú len rómski občania? A keby aj, či oni nemajú nárok na služby, opravy?“ Redakcia denníka síce podporila sťažovateľa, ale v komentári potvrdila, že s diskrimináciou a stigмой budú musieť zrejme miestni obyvatelia zápasit' aj naďalej:

„Pán Prekop určite nemôže za to, že býva na Luníku IX. Keby mohol, sto-percentne by si byť už s niekým vymenil. Keby sa našiel ktosi druhý, čo by chcel mať v občianskom preukaze napísané ako miesto bydliska Hrebendova ulica, Podjavorinskej alebo Krčméryho.“⁵⁰

Najvýraznejšie však antidiskriminačný diskurz zaznieval od ľudskoprávných a medzinárodných organizácií. Sťahovanie ďalších neintegrovaných rómskych rodín na Luník IX po roku 1997 vzbudzovalo prevažne u zahraničných ľudskoprávných organizácií obavy z getoizácie tamojších obyvateľov a z negatívnych dopadov z toho vyplývajúcich, vrátane generačnej chudoby, stigmatizácie, prehlbujúcej sa kriminality, úžery, ohrozeného zdravia, alkoholizmu a užívania omamných látok. Už v roku 1995 na seminári Rady Európy v Košiciach s názvom *Rómovia v obciach* zaznela kritika vytvárania rasového geta na Luníku IX. V januári 1997 viceprezidentka Komory regiónov Kongresu miestnych a regionálnych úradov Rady Európy Josephine Farringtonová vykreslila Luník IX ako „kus apartheidu“.⁵¹ V máji 1998 delegácia a právnici z Európskeho centra rómskych práv z Budapešti vykonali na Luníku IX inšpekciu, pri ktorej posudzovali negatívne dosahy vytvárania rómskeho geta.⁵² V marci 1999 zase vysoký komisár OBSE pre národnostné menšiny a ľudské práva Max van der Stoel konštatoval, že Rómovia nedostali takú možnosť vystáhnovať sa zo sídliska ako ne-Rómovia.⁵³

Postoje majority k Luníku IX a jeho obyvateľom v kontexte postojov k migrantom

23

V rámci kvantitatívneho sociálnopsychologického výskumu fenoménu Luníka IX v mentalitách väčšinovej populácie bol prevedený dotazníkový prieskum na reprezentatívnej vzorke obyvateľstva vo všetkých administratívnych krajoch Slovenska. Výskumné otázky týkajúce sa Luníka IX a jeho obyvateľov boli formulované v kontexte skúmania postojov k migrantom, a to z toho dôvodu, že podľa výskumov sociálnych psychológov členovia majority prejavujú pozitívnejšie postoje k ľuďom rovnakej rasy alebo etnickej skupiny.⁵⁴ Zároveň platí, že rasa a etnicita zohráva dôležitú úlohu v migračných postojoch predovšetkým u tých obyvateľov Slovenska, ktorí majú vyššiu mieru populistických postojov. Stabilným faktorom pre vnímanú hrozbu migrantov je farba ich pleti, čo len potvrdzuje význam rasových predsudkov v otázke migračných postojov.⁵⁵ V tejto súvislosti nás zaujímalo, ako sa tieto charakteristiky postojov členov majority prejavujú voči Rómom, a konkrétne voči Rómom – obyvateľom Luníka IX.

Vo vzťahu k Luníku IX ako rómskemu getu a k jeho obyvateľom sme teda skúmali, do akej miery fenomén urbánneho geta Luník IX stigmatizuje miestnych obyvateľov, a to jednak v komparácii s inými členmi vlastnej etnorasovej in-group – konkrétne v po-

50 Košícký večer, 18. 4. 1995, s. 3. „Diskriminovaný Luník IX?“

51 Pravda, 31. 1. 1997, „Lepšiu alternatívu nikto nenavrhol: Aký bude ďalší osud obyvateľov košíckého sídliska Luník IX“, s. 5.

52 Pravda, 27. 5. 1998, „Rómov budú deložovať: Na Luníku IX byty načierno“, s. 7.

53 Pravda, 15. 3. 1999, „Záujem o Rómov: Komisár OBSE na Slovensku“, s. 2.

54 Bozogáňová, Miroslava – Piterová, Ivana. Postoje k migrácii na Slovensku v kontexte Európy a krajín Vyšehradskej štvorky, 2020.

55 Bozogáňová, Miroslava – Kentoš, Michal – Piterová, Ivana. Postoje k migrácii: od predsudkov k populizmu, 2022.

rovnaní s Rómami z rurálnych osád, a jednak voči iným stigmatizovaným skupinám, konkrétne voči migrantom zo Sýrie a Ukrajiny, voči ktorým časť majoritného obyvateľstva prejavuje xenofóbne postoje. Tento výskum teda do značnej miery objasňuje, aký je vzťah medzi anticiganizmom a xenofóbiou, resp. ktorý z týchto fenoménov dosahuje v mentalitách členov majority vyššie hodnoty.

Parametre výskumu

Výskumný súbor

Použitá bola experimentálna metodika vinetácie (EVM) s jednoduchým experimentálnym dizajnom – dôvod príchodu na Slovensko bol manipulovaný. Výskumnú vzorku tvorilo 1001 respondentov (49 % mužov) vo veku 17 až 75 rokov ($M = 44,81$; $SD = 14,92$). Je potrebné pripomenúť, že traja respondenti (0,3 %) sa označili za Rómov (rómska národnosť).

Respondenti boli náhodne pridelení k jednej z troch rôznych vinetácií. Každá vineta popisuje iný typ migranta podľa dôvodov príchodu na Slovensko, pričom slovo „migrant“ bolo vynechané, aby sa predišlo predsudkom:

Kontrolná skupina (KS): Ľudia prichádzajú žiť na Slovensko z iných krajín z rôznych dôvodov. Niektorí tu mali predkov. Iní sem prichádzajú pracovať, alebo aby boli so svojimi rodinami. Iní preto, lebo sa cítia byť vo svojej krajine pôvodu ohrození.

Experimentálna skupina 1(E1): Ľudia prichádzajú žiť na Slovensko z iných krajín z rôznych dôvodov. Jedným z dôvodov je príchod z ich domovskej krajiny alebo krajiny ich trvalého resp. obvyklého pobytu za prácou alebo štúdiom, minimálne na obdobie troch mesiacov. Pri odpovedaní na nasledujúce otázky, prosím, majte na mysli túto skupinu ľudí, ktorá prichádza na Slovensko z tohto dôvodu.

24

Experimentálna skupina 2(E2): Ľudia prichádzajú žiť na Slovensko z iných krajín z rôznych dôvodov. Jedným z dôvodov môže byť, že sa cítia byť vo svojej krajine pôvodu ohrození; majú opodstatnené obavy z prenasledovania z rasových, náboženských, národnostných a politických dôvodov alebo pre príslušnosť k určitej sociálnej skupine a z dôvodu týchto obáv sa nemôžu alebo nechcú vrátiť do krajiny pôvodu, ani využiť ochranu tejto krajiny. Pri odpovedaní na nasledujúce otázky, prosím, majte na mysli túto skupinu ľudí, ktorá prichádza na Slovensko z tohto dôvodu.

Kontrolná skupina (ďalej KS, všeobecný popis ľudí prichádzajúcich na Slovensko, dôvod nebol zverejnený) – 334 respondentov (51,2 % mužov), skupina 1 (ďalej E1, ľudia prichádzajúci za prácou/štúdiom) – 335 respondentov (47,5 % mužov); a skupina 2 (ďalej E2, ľudia prichádzajúci kvôli hrozbe vo svojej domovskej krajine) – 332 respondentov (48,2 % mužov). Údaje boli zbierané online formou panelového zberu v Slovenskej republike s ambíciou získať reprezentatívnu vzorku respondentov. Dáta boli zbierané v auguste 2020.

Výsledky

Respondenti odpovedali na otázku, pričom odpovede mali vpísať do tabuľky:

„zradte v poradí od jeden do štyri, ktorý obyvateľ z možností by bol pre Vás najpriateľnejší sused (1 – najpriateľnejší; 4 – najnepriateľnejší):“

- obyvateľ z Ukrajiny
- obyvateľ zo Sýrie
- obyvateľ Luníka IX
- obyvateľ rómskej osady

V nasledujúcich tabuľkách uvádzame frekvenciu odpovedí na danú otázku, pre možnosť – najpriateľnejší sused (Tabuľka 13) a najnepriateľnejší sused (Tabuľka 14):

Tabuľka 13. Frekvencia odpovedí – najpriateľnejší sused

Verzia	Najpriateľnejší	Frekvencia	Percentá
KS (všeobecná definícia)	Obyvateľ z Ukrajiny	298	89.2
	Obyvateľ zo Sýrie	16	4.8
	Obyvateľ Luníka IX	2	0.6
	Obyvateľ rómskej osady	18	5.4
	Spolu	334	100.0
E1 (pracovný migrant)	Obyvateľ z Ukrajiny	295	88.1
	Obyvateľ zo Sýrie	21	6.3
	Obyvateľ Luníka IX	5	1.5
	Obyvateľ rómskej osady	14	4.2
	Spolu	335	100.0
E2 (politický migrant)	Obyvateľ z Ukrajiny	295	88.9
	Obyvateľ zo Sýrie	24	7.2
	Obyvateľ Luníka IX	4	1.2
	Obyvateľ rómskej osady	9	2.7
	Spolu	332	100.0

Na základe výsledkov je zrejmé, že vo všetkých skupinách sa ako najpriateľnejší susedia javia obyvatelia Ukrajiny (viac ako 88 %). S výrazným odstupom nasledujú obyvatelia Sýrie (6,1 %), rómskej osady (4,1 %) a Luníka IX (1,1 %).

V nasledujúcej tabuľke sú uvedené frekvencie pre najnepriateľnejších susedov:

Tabuľka 14. Frekvencia odpovedí – najnepriateľnejší sused

Verzia	Najnepriateľnejší	Frekvencia	Percentá
KS (všeobecná definícia)	Obyvateľ z Ukrajiny	3	0.9
	Obyvateľ zo Sýrie	69	20.7
	Obyvateľ Luníka IX	146	43.7
	Obyvateľ rómskej osady	116	34.7
	Spolu	334	100.0
E1 (pracovný migrant)	Obyvateľ z Ukrajiny	6	1.8
	Obyvateľ zo Sýrie	56	16.7
	Obyvateľ Luníka IX	160	47.8
	Obyvateľ rómskej osady	113	33.7
	Spolu	335	100.0
E2 (politický migrant)	Obyvateľ z Ukrajiny	3	0.9
	Obyvateľ zo Sýrie	49	14.8
	Obyvateľ Luníka IX	145	43.7
	Obyvateľ rómskej osady	135	40.7
	Spolu	332	100.0

Odpovede ohľadne najnepriateľnejších susedov už nie sú také jednoznačné ako v predchádzajúcom prípade, no ako najnepriateľnejší sa javia vo všetkých skupinách obyvatelia Luníka IX (KS: 43,7 %, E1: 47,8 %, E2: 43,7 %) a za nimi nasledujú obyvatelia rómskych osád (KS: 34,7 %, E1: 33,7 %, E2: 40,7 %).

Ďalej respondenti vyjadrovali mieru súhlasu: 1 = vôbec nesúhlasím, 8 = úplne súhlasím s nasledujúcimi výrokmi:

1. V1: Väčší počet migrantov na Slovensku by viedol k vytváraniu etnických mestských štvrtí, podobných ako je rómske sídlisko Luník IX v Košiciach.
2. V2: Slovensko nie je vhodnou krajinou pre migrantov, pretože nefunguje ani integrácia tunajších Rómov.
3. V3: Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov.
4. V4: Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami.
5. V5: Ak by som bol obyvateľom štátu, do ktorého emigrujú slovenskí Rómovia, volil by som politickú stranu, ktorá sa stavia proti migrácii z krajín ako Slovensko.

Priemerné hodnoty odpovedí uvádzame v Tabuľke 15:

Tabuľka 15. Priemerné odpovede respondentov na výroky V1 – V5

	Výroky	N	Prie- mer	SD	Min	Max
KS	Väčší počet migrantov na Slovensku by viedol k vytváraniu etnických mestských štvrtí, podobných ako je rómske sídlisko Luník IX v Košiciach.	334	5.89	2.173	1	8
	Slovensko nie je vhodnou krajinou pre migrantov, pretože nefunguje ani integrácia tunajších Rómov.	334	6.45	1.930	1	8
	Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov.	334	5.48	2.374	1	8
	Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami.	334	5.29	2.401	1	8
	Ak by som bol obyvateľom štátu, do ktorého emigrujú slovenskí Rómovia, volil by som politickú stranu, ktorá sa stavia proti migrácii z krajín ako Slovensko.	334	5.10	2.178	1	8
E1	Väčší počet migrantov na Slovensku by viedol k vytváraniu etnických mestských štvrtí, podobných ako je rómske sídlisko Luník IX v Košiciach.	335	5.68	2.116	1	8
	Slovensko nie je vhodnou krajinou pre migrantov, pretože nefunguje ani integrácia tunajších Rómov.	335	6.15	1.966	1	8
	Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov.	335	5.27	2.290	1	8
	Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami.	335	5.01	2.365	1	8
	Ak by som bol obyvateľom štátu, do ktorého emigrujú slovenskí Rómovia, volil by som politickú stranu, ktorá sa stavia proti migrácii z krajín ako Slovensko.	335	4.87	2.282	1	8

E2	Väčší počet migrantov na Slovensku by viedol k vytváraniu etnických mestských štvrtí, podobných ako je rómske sídlisko Luník IX v Košiciach.	332	5.91	2.018	1	8
	Slovensko nie je vhodnou krajinou pre migrantov, pretože nefunguje ani integrácia tunajších Rómov.	332	6.39	1.859	1	8
	Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov.	332	5.48	2.260	1	8
	Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami.	332	5.47	2.323	1	8
	Ak by som bol obyvateľom štátu, do ktorého emigrujú slovenskí Rómovia, volil by som politickú stranu, ktorá sa stavia proti migrácii z krajín ako Slovensko.	332	4.98	2.300	1	8

Na základe výsledkov môžeme konštatovať, že respondenti sa prikláňajú skôr na stranu súhlasu (priemer viac ako 5) pri uvedených výrokov, s výnimkou posledného výroku V5: „Ak by som bol obyvateľom štátu, do ktorého emigrujú slovenskí Rómovia, volil by som politickú stranu, ktorá sa stavia proti migrácii z krajín ako Slovensko“, kde pri skupine, ktorá posudzovala pracovných migrantov a pri skupine ktorá posudzovala politických migrantov, bola priemerná hodnota menšia ako 5.

Pre ďalšie analýzy nás zaujímalo, či je medzi skupinami rozdiel v hodnotení jednotlivých výrokov. Použili sme jednovchodovú analýzu rozptylu:

Tabuľka 16. Komparácia skupín v miere súhlasu s výroky V1 – V5 (jednovchodová analýza rozptylu)

Výroky	Verzia	N	Priemer	SD	F	p
Väčší počet migrantov na Slovensku by viedol k vytváraniu etnických mestských štvrtí, podobných ako je rómske sídlisko Luník IX v Košiciach.	KS	334	5.89	2.173	1.243	0.289
	E1	335	5.68	2.116		
	E2	332	5.91	2.018		
	Spolu	1001	5.83	2.104		
Slovensko nie je vhodnou krajinou pre migrantov, pretože nefunguje ani integrácia tunajších Rómov.	KS	334	6.45	1.930	2.286	0.102
	E1	335	6.15	1.966		
	E2	332	6.39	1.859		
	Spolu	1001	6.33	1.921		
Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov.	KS	334	5.48	2.374	0.952	0.386
	E1	335	5.27	2.290		
	E2	332	5.48	2.260		
	Spolu	1001	5.41	2.309		
Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami.	KS	334	5.29	2.401	3.315	0.037*
	E1	335	5.01	2.365		
	E2	332	5.47	2.323		
	Spolu	1001	5.26	2.369		

Ak by som bol obyvateľom štátu, do ktorého emigrujú slovenskí Rómovia, volil by som politickú stranu, ktorá sa stavia proti migrácii z krajín ako Slovensko.	KS	334	5.10	2.178	0.895	0.409
	E1	335	4.87	2.282		
	E2	332	4.98	2.300		
	Spolu	1001	4.98	2.254		
df = 2, * p < 0,05						

Na základe výsledkov sme zistili, že medzi skupinami neexistujú významné rozdiely v miere súhlasu s výrokmi ($p > 0,05$), s výnimkou výroku „Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami.“ ($F(2,998)=3.315, p = 0.037$), kde sa na základe post hoc testov (Bonferroni) preukázal rozdiel medzi skupinou E1 ($M = 5.01, SD = 2.365$) a E2 ($M = 5.47, SD = 2.323$), ale so slabým efektom ($\eta^2 = 0,007$).

Ďalej budeme v analýzach pracovať s výskumným súborom ako celkom. Zaujímalo nás, či existuje vzťah medzi vekom a politickou orientáciou respondentov vo vzťahu k miere súhlasu s výrokmi. Použili sme Pearsonov korelačný koeficient. Výsledky sú uvedené v Tabuľke 17:

Tabuľka 17. Korelačná matica – vek, politická orientácia a výroky

Premenná	1	2	3	4	5	6
1. vek	—					
2. politická orientácia	-0.148	—				
3. V1	0.173	-0.194	—			
4. V2	0.130	-0.117	0.599	—		
5. V3	0.238	-0.189	0.582	0.653	—	
6. V4	0.160	-0.168	0.467	0.485	0.604	—
7. V5	0.115	-0.158	0.464	0.534	0.642	0.574
Všetky vzťahy sú na úrovni významnosti $p < .001$						

Zistili sme, že existujú slabé pozitívne významné vzťahy ($r = 0.115 - 0.238$) medzi vekom a mierou súhlasu s výrokmi – čím je respondent starší, tým viac súhlasí s uvedenými tvrdeniami. Preukázali sa aj slabé negatívne vzťahy medzi politickou orientáciou a mierou súhlasu s výrokmi ($r = 0.117 - 0.194$), čím je respondent viac orientovaný pravicovo, tým menej súhlasí s výrokmi. Tieto vzťahy sú však slabé, preto by ich bolo vhodné overiť.

Zisťovali sme aj, či existujú rozdiely v miere súhlasu pri vyššie uvedených výrokoch medzi jednotlivými krajinami Slovenska. Použili sme jednovchodovú analýzu rozptylu. Výsledky sú uvedené v Tabuľke 18. Rozdiely v miere súhlasu medzi krajinami sa preukázali vo výrokoch V1 – V4 ($p < 0,05$) so slabým efektom ($\eta^2 = V1: 0,122; V2: 0,144; V3: 0,155; V4: 0,153$).

Na základe post hoc testov (Bonferroni) sa rozdiely preukázali nasledovne:

S výrokom V1: „Väčší počet migrantov na Slovensku by viedol k vytváraniu etnických mestských štvrtí, podobných ako je rómske sídlisko Luník IX v Košiciach“ – vyjadrili súhlas vo väčšej priemernej miere respondenti Trnavského kraja ($M = 6,13; SD = 1,963$) ako respondenti Bratislavského kraja ($M = 5,25; SD = 2,175$).

S výrokom V2: „Slovensko nie je vhodnou krajinou pre migrantov, pretože nefunguje ani integrácia tunajších Rómov“ – uvádzali respondenti Bratislavského kraja nižšiu mieru súhlasu ($M = 5,73; SD = 2,171$) ako respondenti Trnavského ($M = 6,70; SD = 1,659$), Prešovského ($M = 6,50; SD = 1,847$) a Nitrianskeho kraja ($M = 6,57; SD = 1,734$).

S výrokom V3: „Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov“ – uvádzali respondenti Bratislavského kraja nižšiu mieru súhlasu ($M =$

4,80; SD = 2,295) ako respondenti Prešovského (M = 5,71; SD = 2,301) a Nitrianskeho kraja (M = 5,95; SD = 2,039).

Napokon, s výrokom V4: „Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami“ – uvádzali respondenti Bratislavského kraja nižšiu mieru súhlasu (M = 4,51; SD = 2,413) ako respondenti Prešovského (M = 5,26; SD = 2,062) a Košického kraja (M = 5,01; SD = 2,321).

Tabuľka 18. Porovnanie v miere súhlasu s výrokmi V1 – V5 medzi kraji Slovenska

Výroky	Kraj	Prie-mer	SD	N	F	p
Väčší počet migrantov na Slovensku by viedol k vytváraniu etnických mestských štvrtí, podobných ako je rómske sídlisko Luník IX v Košiciach.	Bratislavský	5,25	2,175	122	2,151	0,036*
	Trnavský	6,13	1,963	108		
	Trenčiansky	5,65	2,131	110		
	Nitriansky	5,98	2,048	125		
	Žilinský	5,87	2,104	129		
	Banskobystrický	6,07	2,003	122		
	Prešovský	5,77	2,282	139		
	Košický	5,90	2,016	146		
Slovensko nie je vhodnou krajinou pre migrantov, pretože nefunguje ani integrácia tunajších Rómov.	Bratislavský	5,73	2,171	122	2,985	0,004*
	Trnavský	6,70	1,659	108		
	Trenčiansky	6,15	1,920	110		
	Nitriansky	6,57	1,734	125		
	Žilinský	6,29	1,998	129		
	Banskobystrický	6,25	2,035	122		
	Prešovský	6,50	1,847	139		
	Košický	6,42	1,845	146		
Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov.	Bratislavský	4,80	2,295	122	3,491	0,001*
	Trnavský	5,68	2,229	108		
	Trenčiansky	5,05	2,348	110		
	Nitriansky	5,95	2,039	125		
	Žilinský	5,12	2,347	129		
	Banskobystrický	5,45	2,325	122		
	Prešovský	5,71	2,301	139		
	Košický	5,48	2,387	146		
Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami.	Bratislavský	4,51	2,413	122	3,416	0,001*
	Trnavský	5,29	2,510	108		
	Trenčiansky	5,08	2,291	110		
	Nitriansky	5,47	2,364	125		
	Žilinský	4,98	2,399	129		
	Banskobystrický	5,30	2,327	122		
	Prešovský	5,63	2,326	139		
	Košický	5,67	2,191	146		

Ak by som bol obyvateľom štátu, do ktorého emigrujú slovenskí Rómovia, volil by som politickú stranu, ktorá sa stavia proti migrácii z krajín ako Slovensko.	Bratislavský	4,48	2,293	122	1,741	0,096
	Trnavský	5,22	2,189	108		
	Trenčiansky	5,02	2,315	110		
	Nitriansky	5,20	2,181	125		
	Žilinský	4,75	2,329	129		
	Banskobystrický	4,93	2,286	122		
	Prešovský	5,26	2,062	139		
	Košický	5,01	2,321	146		
df = 7, * p < 0,05						

V miere súhlasu s výroky sme porovnávali aj respondentov na základe vzdelania. Z analýz sme museli vylúčiť respondentov s najvyšším ukončeným vzdelaním základným, pretože tvorili iba 1,9 % nášho výskumného súboru. Porovnávali sme respondentov s ukončeným stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním v miere súhlasu s výroky. Použili sme Studentov t-test pre dva nezávislé výbery.

Tabuľka 19. Porovnanie miery súhlasu s výroky V1 – V5 na základe ukončeného vzdelania

Výrok	Vzdelanie	N	Priemer	SD	t	p	Cohen's d
v1	SŠ	545	5,98	2,120	2,433	0,015*	0,156
	VŠ	437	5,65	2,048			
v2	SŠ	545	6,47	1,955	2,619	0,009*	0,168
	VŠ	437	6,15	1,880			
v3	SŠ	545	5,60	2,316	2,869	0,004*	0,184
	VŠ	437	5,18	2,275			
v4	SŠ	545	5,44	2,380	2,769	0,006*	0,178
	VŠ	437	5,02	2,332			
v5	SŠ	545	5,18	2,253	3,094	0,002*	0,199
	VŠ	437	4,73	2,232			
df=980, * p < 0,05							

Na základe výsledkov môžeme konštatovať, že existujú významné rozdiely ($p < 0,05$) so slabým efektom ($d = 0,156 - 0,199$) v miere súhlasu s výroky medzi respondentmi s ukončeným stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním – respondenti s ukončeným stredoškolským vzdelaním udávali vyššiu priemernú mieru súhlasu so všetkými výroky ako respondenti s ukončeným vysokoškolským vzdelaním.

V miere súhlasu s výroky sme porovnávali aj respondentov na základe toho, či sú zamestnaní (celý úväzok, čiastočný úväzok, dohoda) alebo sú na dôchodku (starobný a invalidný). Použili sme Studentov t-test pre dva nezávislé výbery. Výsledky sú uvedené v Tabuľke 20:

Tabuľka 20. Porovnanie miery súhlasu s výroky V1 – V5 medzi zamestnanými a dôchodcami

Výrok	Group	N	Mean	SD	t	p	Cohen's d
v1	Zamestnaný/á	539	5,80	2,080	-2,395	0,017*	-0,198
	Dôchodok	201	6,21	1,954			
v2	Zamestnaný/á	539	6,33	1,889	-1,619	0,106	-0,134
	Dôchodok	201	6,58	1,812			

v3	Zamestnaný/á	539	5,39	2,257	-3,861	<0,001*	-0,319
	Dôchodok	201	6,90	2,099			
v4	Zamestnaný/á	539	5,15	2,372	-3,655	<0,001*	-0,302
	Dôchodok	201	5,85	2,195			
v5	Zamestnaný/á	539	4,99	2,244	-1,333	0,183	-0,110
	Dôchodok	201	5,23	2,234			
df = 738, * p < 0,05							

Zistili sme, že dôchodcovia signifikantne viac súhlasia s týmito výroky než zamestnaní respondenti:

V1: „Väčší počet migrantov na Slovensku by viedol k vytváraniu etnických mestských štvrtí, podobných ako je rómske sídlisko Luník IX v Košiciach“ (d = -0,198),

V3: „Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov“ (d = -0,319) a

V4: „Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami“ (d = -0,302).

Zisťovali sme aj, či existujú rozdiely v miere súhlasu pri vyššie uvedených výrokoch medzi oblasťami, kde respondenti žijú, t. j. oblasť, kde takmer nikto nie je odlišnej rasy alebo etnicity ako je dominantná populácia. Použili sme jednovchodovú analýzu rozptylu. Výsledky sú uvedené v Tabuľke 21. Rozdiely v miere súhlasu medzi oblasťami sa preukázali vo výrokoch V4 a V5 (p < 0,05) so slabým efektom (Eta = V4: 0,082; V5: 0,109).

Na základe post hoc testov (Bonferroni) sa rozdiely preukázali nasledovne:

S výrokom V3: „Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov“ uvádzali obyvatelia oblastí, kde takmer nikto nie je odlišnej rasy/etnicity (M = 5,47; SD = 2,328) nižšiu mieru súhlasu ako respondenti z oblastí, kde niektorí ľudia sú inej rasy/etnicity (M = 5,07; SD = 2,338).

Napokon, s výrokom V5: „Ak by som bol obyvateľom štátu, do ktorého emigrujú slovenskí Rómovia, volil by som politickú stranu, ktorá sa stavia proti migrácii z krajín ako Slovensko“ – obyvatelia oblastí, kde takmer nikto nie je odlišnej rasy/etnicity (M = 5,24; SD = 2,184), vyjadrili nižšiu mieru súhlasu ako respondenti z oblastí, kde niektorí ľudia sú inej rasy/etnicity (M = 4,75; SD = 2,237).

Tabuľka 21. Porovnanie miery súhlasu na základe oblasti (jednovchodová analýza rozptylu)

Výrok	A teraz, označte, ako by ste opisali oblasť, v ktorej teraz žijete?	Priemer	SD	N	F	p
Väčší počet migrantov na Slovensku by viedol k vytváraniu etnických mestských štvrtí, podobných ako je rómske sídlisko Luník IX v Košiciach.	Oblasť, kde takmer nikto nie odlišnej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	5,89	2,090	387	0,377	0,686
	Niektorí ľudia sú inej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	5,79	2,065	467		
	Veľa ľudí je inej rasy alebo etnicity	5,94	2,259	114		

Slovensko nie je vhodnou krajinou pre migrantov, pretože nefunguje ani integrácia tunajších Rómov.	Oblasť, kde takmer nikto nie odlišnej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	6,48	1,826	387	2,287	0,102
	Niektorí ľudia sú inej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	6,25	1,914	467		
	Veľa ľudí je inej rasy alebo etnicity	6,57	1,932	114		
Migrantov by mali prijímať iba krajiny s koloniálnou minulosťou, Slovensko má Rómov.	Oblasť, kde takmer nikto nie odlišnej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	5,59	2,169	387	1,521	0,219
	Niektorí ľudia sú inej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	5,31	2,351	467		
	Veľa ľudí je inej rasy alebo etnicity	5,51	2,539	114		
Môj postoj k migrantom je ovplyvnený skúsenosťou so slovenskými Rómami.	Oblasť, kde takmer nikto nie odlišnej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	5,47	2,328	387	3,285	0,038*
	Niektorí ľudia sú inej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	5,07	2,338	467		
	Veľa ľudí je inej rasy alebo etnicity	5,45	2,621	114		
Ak by som bol obyvateľom štátu, do ktorého emigrujú slovenskí Rómovia, volil by som politickú stranu, ktorá sa stavia proti migrácii z krajín ako Slovensko.	Oblasť, kde takmer nikto nie odlišnej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	5,24	2,184	387	5,795	0,003*
	Niektorí ľudia sú inej rasy alebo etnicity ako je väčšinová populácia	4,75	2,237	467		
	Veľa ľudí je inej rasy alebo etnicity	5,24	2,494	114		
df = 2, * p < 0,05						

KAŽDODENNOST

Orálna história je dnes jednou z výskumných metód v humanitných a spoločenských vedách, prostredníctvom ktorej výskumníci zachytávajú, analyzujú a nakoniec interpretujú skúsenosti a zážitky jednotlivcov. Jadrom orálnej histórie je ľudská pamäť, ktorá obohacuje bádateľove poznatky o minulých i súčasných reáliách za pomoci konzervovaného obsahu. Tento obsah následne výskumník dekomprimuje. Historici definovali túto metódu ako súbor postupov, pri ktorých výskumník využíva ústne rozprávanie narátora, vďaka ktorým sa dozvedá nielen nové poznatky o konkrétnej skúmanej udalosti alebo procese, ale aj názory na nich a postoje k nim.⁵⁶ Na rozdiel od iných prístupov sa orálna história pokúša dať hlas bezmenným alebo opomínaným vrstvám spoločnosti. Viac reflektuje tzv. malé dejiny, dejiny písané zdola,⁵⁷ individuálne skúsenosti, históriu marginalizovaných skupín atď.⁵⁸

Aj z týchto dôvodov sa orálnohistorický prístup využíva pri výskume každodennosti. Podľa nemeckej kultúrnej antropologičky Caroly Lippovej je každodennosť veľkou témou na poli spoločenských vied od 70. rokov 20. storočia.⁵⁹ Hoci sa problematika každodennosti dostáva stále viac do popredia vedeckých bádání, nie je jasne definovaná a teoreticky ukotvená. V neposlednom rade sa venuje aj premenám života v určitej lokalite, ako sú vnímané, reflektované a hodnotené pohľadom miestnych obyvateľov.

Orálna história zhromažďuje osobné spomienky prostredníctvom audio alebo video nahraných rozhovorov. Svojimi otázkami bádateľ následne prispieva k vytvoreniu historického prameňa konkrétnej podoby. Vedci rozoznávajú hodnotu tohto historického materiálu v množstve získaných poznatkov, ako aj v miere otvorenosti pamätníka. Úprimnosť narátora je podmienená vzťahom medzi bádateľom a narátorom. Základom každého dobrého rozhovoru je vytvorenie dôvery medzi oboma účastníkmi rozhovoru. Rola bádateľa je náročná a nezastupiteľná, pretože je to práve on, ktorý sa podieľa na tvorbe nového prameňa.⁶⁰

Aj keď sú Rómovia od 13. storočia súčasťou európskeho priestoru, počiatky odborného záujmu o rómske dejiny môžeme datovať až do konca 18. storočia. V minulosti bolo úplne bežné pri výskumoch iného etnika ako vlastného využívať etnocentrický pohľad. Európska civilizácia vždy inklinovala k uprednostňovaniu seba samej. Etnocentrizmus môže vyvolať úplne odlišnú interpretáciu jednej skutočnosti. Počas výskumu v rómskych komunitách sa bádatelia stretávajú s množstvom bariér, ktoré pramene z odlišných prístupov k rôznorodým stránkam života, vďaka čomu sa môžu nevedomky dopúšťať etnocentrického pohľadu na daný jav.⁶¹

Absenciu vlastných písaných dejín Rómovia po dlhé roky kompenzovali hovoreným slovom. V každej rómskej komunite žil prinajmenšom jeden rozprávač príbehov – paramisar, ktorý vypovedal skutočné ako aj vymyslené príbehy a legendy zo života skupiny. Práve hovorené slovo je pre spoločenstvá, ktoré nedisponujú písanou formou dejín,

56 Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana. Naslouchat hlasům paměti. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 11; porovnaj aj: Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel. Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011; Mücke, Pavel. Deset krátkých zastavení nad možnostmi a mezemi (české) orální historie. In Dějiny – teorie – kritika, 2013, č. 2; Richie, Donald. Doing oral history: a practical guide. Oxford: Oxford University Press, 2003.

57 Portelli, Alessandro. What makes oral history different. In Perks, Robert – Thomson, Alistair (eds.). The oral history reader. London: Routledge, 1998, s. 64.

58 Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana. Naslouchat hlasům paměti, s. 16.

59 Lipp, Carola. Alltagskulturforschung im Grenzbereich von Volkskunde, Soziologie und Geschichte: Aufstieg und Niedergang eines interdisziplinären Forschungskonzepts. In Zeitschrift für Volkskunde, roč. 89, č. 1, 1993, s. 2.

60 Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel. Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie, s. 135 – 136.

61 Sokolíčková, Zdenka. Výzvy pro transkulturní komunikaci. Ostrava: Moravapress, 2014, s. 10.

jedným zo spôsobov ako udržať kolektívne historické povedomie.⁶²

V dnešných post-socialistických krajinách sa začala orálna história naplno vyvíjať až po zmene spoločensko-politického systému v novembri 1989.⁶³ Hoci sme od 90. rokov 20. storočia svedkami zberu rozhovorov v našich zemepisných šírkach, Rómovia stáli mimo zorné pole a aj dnes stoja skôr na okraji záujmu. Napriek tomu vznikli a vznikajú projekty zamerané výlučne na rómsku históriu, hoci ich počet je malý a všeobecné povedomie o orálnohistorických projektoch je veľmi nízke.⁶⁴ Zároveň je potrebné podotknúť, že samotná rómska história stále nemá v českých a slovenských dejinách svoje miesto. Etnografka Jana Poláková z Múzea rómskej kultúry v Brne to zhodnotila takto: „Základní události a data romských dějin, například zákaz kočování v roce 1958, však pro české dějiny mnohdy neznamenají prakticky nic. Prameny k poválečným dějinám Romů sice existují, často však leží v archivech nezpracované a neanalyzované.“⁶⁵

Pre rozhovory vedené s príslušníkmi inej ako vlastnej skupiny je typická určitá miera odlišností, ktoré pramenia z iných noriem či hodnôt. Nie je tomu inak ani pri výskumoch zameraných na rómske komunity. Bádateľ vstupujúci do rómskeho prostredia navyše čelí hneď dvojitej bariére, a to odlišnosťami založenými na etnickej báze a nástrahami samotnej rozprávanej histórie. Každú spoločnosť je potrebné vnímať v ich vlastných termínoch a nevyužívať univerzálne stupnice pri hodnotení akéhokoľvek spoločenstva. Antropológ Thomas Eriksen to zhrnul takto: „Chceme-li posoudit kvalitu života cizí společnosti, musíme se nejprve snažit pochopit ji zevnitř (...) Chceme-li pochopit, jaký život lidé vedou, musíme se snažit porozumět jejich světu.“⁶⁶

Na dôležitosť zoznámenia sa s inými vzorcami a postojmi správania pred vstupom do rómskeho prostredia upozorňujú popredné vedkyne, venujúce sa výskumom v rómskom prostredí – romistka Hana Šebková⁶⁷, etnologička Ivana Šusterová⁶⁸ či Jana Poláková.⁶⁹

Už pred samotným rozhovorom sa môže bádateľ stretnúť s istými komplikáciami, ktoré pramenia z nepísaných pravidiel chudobnej triedy⁷⁰, ktoré sú od nepísaných pravidiel strednej triedy odlišné. „Skryté pravidlá vystihujú spolupatričnosť ... Ak tieto pravidlá ovlá-

62 Poláková, Jana. Využití metody oral history při výzkumu romské historie a kultury. In *Dějiny – teorie – kritika*, č. 2, 2013, s. 287 – 288.

63 K vývoju orálnej histórie v Česku porovnaj: Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana. *Naslouchat hlasům paměti*, s. 55.

64 Napríklad projekt Paměť Rómův, ktorý realizuje Romea. Projekt vytvára zbierku spomienok v audiovizuálnej podobe. Výsledky sú voľne dostupné online: <<https://www.pametromu.cz/index.php/pametnici-prehled>> [Cit. 2022-17-10]. Alebo zbierka rozhovorov so slovenskými Rómami o útrapách v období druhej svetovej vojny, ktoré zozbierala: Hübschmannová, Milena. *Po Židoch Cigáni? Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945*, 1. díl. Praha: Triáda, 2005. Či projekt EVZ: Paměť, zodpovednosť, budúcnosť, ktorý sa primárne orientuje na poskytovanie sociálnej a humanitárnej pomoci Rómom narodených pred alebo počas druhej svetovej vojny, avšak v rámci projektu vzniká aj vzdelávací video-materiál o živote rómskych komunít na východnom Slovensku medzi rokmi 1939 – 1945. V roku 2020 vznikol interaktívny mapový sprievodca Paramisar po rómskych miestach pamäti na území bývalého Československa. Bližšie informácie o projekte online: <<https://paramisar.eu/#/>> [Cit. 2022-17-10].

65 Poláková, Jana. Využití metody oral history při výzkumu romské historie a kultury, s. 288.

66 Eriksen, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, s. 17.

67 Šebková, Hana – Hübschmannová, Milena. *Desatero doporučení pro návštěvníky romských osad (komunit)*. In *Romano džaniben*, 2004, č. jevend, s. 64.

68 Šusterová, Ivana. *Život olašských žien*. Bratislava: Veda, 2015; Taktiež: *Špecifika výskumu Rómův s akcentom na subetnickú skupinu olašských Rómův*. In *Speculum*, č. 4, 2014, s. 38.

69 Poláková, Jana. *Metodologie a specifika výskumu mezi Romy*. In Mücke, Pavel. – Brychta, Martin (ed.). *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Praha – Ostrava: Ostravská univerzita, 2016, s. 133 – 134.

70 Aj keď chudoba nemá etnickú charakteristiku, na Slovensku sa týka väčšieho počtu Rómův, ktorí žijú v tzv. generačnej chudobe. Sú to Rómovia, ktorí žijú z segregovaných osadách či mestských getách.

date, nemusíte sa obávať, že ostanete nepochopení. Kamkoľvek ideme, obklopujú nás skryté pravidlá, pretože skupina ľudí i každá kultúra má svoje skryté pravidlá – každá národnosť, štvrť, klub, gang, rasa, vek, pohlavie, etnická skupina, historické obdobie, pracovisko a takisto spoločenská trieda. Ľudia, ktorí patria k strednej triede zdieľajú tie isté pravidlá bez ohľadu na rasovú alebo etnickú príslušnosť. To isté platí pre ľudí žijúcich v chudobnej alebo bohatej triede.⁷¹ Chudobní ľudia majú iné vnímanie času ako stredná trieda. Preto sa počas výskumov v marginalizovaných rómskych lokalitách môže bádateľovi stať, že príde na vopred dohodnutý termín stretnutia, ale narátora tam nenájde. Narátor málokedy o tejto zmene informuje bádateľa. To, čo sa na prvý pohľad javí ako nespoľahlivosť je v skutočnosti bezčasovosť či nedostatok takého zmyslu pre čas, na aký sme v našom kontexte zvyknutí.⁷² „Chudobný človek je ten, ktorý rieši problémy dnešného dňa a chce prežiť dnešok.“⁷³ Pokiaľ sa teda vyskytne hocičo, čo je pre rómskeho narátora dôležitejšie, na rozhovor sa nedostaví. Rovnako ako Ivana Šusterová⁷⁴, aj my sme sa s týmto počas terénneho výskumu na Luníku IX a v Mašličkove stretali.

Etnologička Jana Poláková uvádza, že náhodné vytypovanie narátora je komplikované.⁷⁵ Naráza pritom pravdepodobne na metódu snowball sampling (pozri nižšie). V rámci terénneho výskumu na Luníku IX sa nám niekoľkokrát náhodné vytypovanie osvedčilo. V súčasnosti je stále väčší dôraz kladený na súkromie a individualizmus, zatiaľ čo v rómskych komunitách sa stále žije komunitným spôsobom života. Typickým príkladom je využívanie resp. nevyužívanie verejných priestorov. Od 90. rokov 20. storočia hovoríme o úpadku verejných priestranstiev, čo súvisí s ich rýchlou transformáciou.⁷⁶ Dnes už nie je tak bežné vidieť na sídliskách posedávajúcich či detské party hrajúce sa vonku. No v rómskych komunitách je aj počas zlého počasia verejný priestor zväčša plný a živý. Využili sme tejto výhody a oslovili sme priamo na ulici niekoľko potenciálnych narátorov. Výber bol čisto náhodný, no musíme konštatovať, že z 13 pokusov bolo 10 úspešných. Samozrejme, sme si vedomí prvku náhody, nemôžeme tento úspech generalizovať a overiť jeho platnosť replikáciou.

Snowball sampling technika je veľmi často využívanou v orálnej histórii a zároveň sa využíva na výskum skrytých populácií, ku ktorým je inak ťažké sa dostať tradičnými metódami.⁷⁷ Za skrytú populáciu do určitej miery možno považovať aj niektoré rómske komunity. Skryté populácie sú často definované problémami a neznámymi, ktoré podstatne sťažujú vykonávanie kvantitatívneho výskumu.⁷⁸

Hlavným úskalím orálnej histórie je problematika reprezentatívnosti, rovnako ako aj fakt, že potenciálny narátor môže byť odporúčaný ako bravúrny rozprávač, no k cudziemu poslucháčovi nebude otvorený. Úzko to súvisí s problematikou vzťahu medzi účastníkmi rozhovoru. Podľa Jany Polákovovej: „U Romů jsou všechna tato rizika ještě završena nedůvěrou k zástupcům většinové společnosti. Určitý odstup pochopitelně vznikne i následkem utkvělé představy, že ‚on je gádžo a stejně nebude chápat, o čem mluvíme‘.“⁷⁹

71 POLLÁK, Miroslav – MAČÁKOVÁ, Slávka – MUŠINKA, Alexander – HYBÁČKOVÁ, Beáta – PÁLENÍK, Michal. Z chudoby k sebestačnosti. Košice : ETP Slovensko, 2018, s. 75.

72 VIKOVÁ, Lada. Obraz současné romské rodiny z pohledu dětí a znalost romštiny u těchto dětí. Praha : Karlova univerzita, 1996, s. 17 – 18.

73 POLLÁK, Miroslav – MAČÁKOVÁ, Slávka – MUŠINKA, Alexander – HYBÁČKOVÁ, Beáta – PÁLENÍK, Michal. Z chudoby k sebestačnosti. Košice : ETP Slovensko, 2018, s. 84.

74 ŠUSTEROVÁ, Ivana. Život olašských žien. Bratislava : Veda, 2015, s. 28.

75 Poláková, Jana. Metodologie a specifika výzkumu mezi Romy, s. 135.

76 Banerjee, Tribid. The future of public space. In Journal of the American Planning Association, roč. 67, č. 1, 2001, s. 11.

77 Miovský, Michal (ed.). Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule. Snowball Sampling. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003, s. 13.

78 Heckathorn, Douglas. Respondent-driven sampling II: deriving valid population estimates from chain-referral samples of hidden populations. In Social Problems, roč. 49, č. 1, 2002, s. 11 – 34.

79 Poláková, Jana. Metodologie a specifika výzkumu mezi Romy, s. 135.

Počas rozhovoru hrá dôležitú úlohu hneď niekoľko faktorov, a to vek, vzdelanie, gender, etnicita a ďalšie. V nasledujúcich riadkoch sa bližšie pozrieme na jednotlivé faktory. Pre nadviazanie rovnocenného vzťahu je najvhodnejší minimálny vekový rozdiel medzi účastníkmi rozhovoru. Musíme však konštatovať, že sa jedná o ideálny prípad, zväčša sú bádatelia mladší od narátorov.⁸⁰ Hana Šebková a Edita Žlnayová mienia, že pokiaľ je rómsky narátor starší, má tendenciu poučovať a môže bádateľovi tykať, pričom sa nejedná o urážanie alebo neúctu voči bádateľovi, ale o zvyk, ktorý je medzi Rómami rozšírený dodnes.⁸¹

V rámci výskumu sme sa s týmito špecifikami nestretli. Luník IX je síce najväčšie rómske geto na Slovensku, ale je to osídlenie mestské, ktoré má osobitný ráz a to, čo platí v iných slovenských getách, tam väčšinou neplatí. Je to spôsobené predovšetkým urbanizáciou. V posledných rokoch naviac dochádza u Rómov k preberaniu štandardov typických pre majoritu a aj v prípadoch, kedy si boli účastníci rozhovoru vekovo blízki, nedochádzalo k samovoľnému tykaniu zo strany Rómov voči bádateľke. Pokiaľ k tykaniu došlo, do rozhovorov ho vnášala sama bádateľka za účelom zblíženia sa.

Pre nadviazanie dôvery je najjednoduchšie spojenie bádateľ – muž, narátor – muž, analogicky žena – žena. U Rómom platí častokrát toto pravidlo dvojnásobne. Česká etnologička Jana Poláková uvádza, že rómska žena sa nikdy nezdôverí mužovi, pretože je presvedčená, že sa do jej pocitov lepšie a jednoduchšie vžije iná žena.⁸²

V našom výskume sme sa s týmto nestretli, a to z toho dôvodu, že rozhovory nahrávala bádateľka – žena. Avšak aj u výskumov netýkajúcich sa Rómov môže byť rovnaký gender ku prospechu veci.⁸³ Počas výskumu sme avšak narazili na iný fenomén – niekoľkokrát sme oslovili narátorku, ktorá s rozhovorom súhlasila, no nakoniec sa rozhovor uskutočnil aj za prítomnosti jej partnera. Vo všetkých prípadoch sa však nejednalo o invazívne zasahovanie do rozhovoru, skôr zapojenie sa či dopĺňovanie.⁸⁴ Raz sa stalo, že potencionálna narátorka s rozhovorom súhlasila, avšak v čase nahrávania sa tvárila, že nevie a nepozná bádateľku. Dôvodom bola prítomnosť jej muža, ktorý nesúhlasil s tým, aby sa jeho žena rozprávala s nerómskou ženou. Súvisí to s rodovou hierarchiou, ktorá je u mnohých rómskych rodín stále pevne zakorenená. Muž je hlavou rodiny a čo povie, to platí.⁸⁵

Pre nadviazanie dôvery a hladký priebeh rozhovoru je ideálna genderová a etnická blízkosť účastníkov rozhovoru. Pokiaľ sú obidvaja účastníci rozhovoru Rómovia, odpadá tým napríklad možná jazyková bariéra. Pre narátora je najvhodnejšie, keď môže svoje

80 Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana. Naslouchat hlasům paměti, s. 99.

81 Šebková, Hana – Žlnayová, Edita. Romaňi chib. Učebnice slovenské romštiny. Praha: Fortuna, 2001, s. 56 – 57.

82 Poláková, Jana. Využití metody oral history při výzkumu romské historie a kultury, s. 290.

83 Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel. Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie, s. 146.

84 V prípade rozhovoru s manželmi Žigovými, prizvala svojho muža Tibora do rozhovoru sama Cecilia veľmi spontánne z dôvodu, že si nepamätala presne dátácie a chcela ich zdieľať bádateľke. Pán Tibor následne z miestnosti, kde sa nahrávalo, odišiel, ale po chvíľke ho volala spať, a potom v miestnosti ostal. V konečnom dôsledku sa ukázalo, že je lepší rozprávač ako jeho žena. Rozhovor s Annou Kroščanovou prebiehal z veľkej časti za prítomnosti jej muža Tomáša Dudáša, ktorý sa aktívne zapojoval do rozhovoru a dopĺňal svojimi pocitmi a spomienkami na život na Luníku IX rozprávanie Anny. Poslednej časti rozhovoru už prítomný nebol. V miestnosti, kde sa nahrával rozhovor s Kristínou Ferčákovou, boli prítomné aj niektoré jej deti či vnuci (tejto špecifickosti sa venujeme nižšie). Asi v polovici nahrávania sa pripojil Marián Gáži, ktorého zaujímal výskum a takisto ako v prvom nami uvedenom prípade sa ukázala jeho prítomnosť prínosná pre projekt, pretože je veľmi zdatným narátorom a rád sa o svoje spomienky podelil. Rozhovor s Oľgou Čičákovou sprvu prebiehal za prítomnosti jej najmladšej dcéry a jej muža, ktorý mal tendenciu sa vypytovať na veci, ktoré neboli pre projekt dôležité, preto následne z obydľia odišiel na vyzvanie svojej partnerky. Všetky špecifiká rozhovorov sú uvedené v jednotlivých protokoloch. Nutné je však dodať, že v prípade, keď bola položená otázka a slova sa ujal mužský narátor, ženy mu prenechali slovo a málokedy sa po svojom partnerovi k otázke vyjadrovali.

85 Zdravecká, Tatiana. Rodina ako pilier kultúry u Rómov. In Prohuman, 28. 10. 2018. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-ako-pilier-kultury-u-romov>> [Cit. 2022-12-10].

spomienky rozprávať v rodnom jazyku. Rozhovory s Rómami by mali byť podľa českej romistky Heleny Sadílkovej vedené v rómčine.⁸⁶

Rozhovory, vedené v rámci projektu o histórii a reáliách Luníka IX, sa uskutočnili v slovenskom jazyku. Neznalosť rómskeho jazyka sa nestala bariérou počas terénneho výskumu. Samozrejme, sme si vedomí, že niektorí Rómovia môžu mať zakódované určité témy jazykovo. Teda, že sa v slovenskom jazyku niektoré témy neotvoria, lebo ich majú zafixované s používaním materinského jazyka. Avšak v rámci pôsobenia v teréne nemáme možnosti, ako si túto teóriu overiť, čiže sa jedná iba o domnienku. Niektorí narátori či narátorky počas spomínania využívali slová z materinského jazyka, keď si nevedeli spomenúť na slovenský ekvivalent.⁸⁷ S etnicitou môže tiež úzko súvisieť nedôvera Rómov voči majorite, teda istá rezervovanosť. Etnicita sa radí medzi tabu témy, ktoré by do rozhovoru mal vždy vnášať samotný narátor.⁸⁸ Bádateľ by sa však nemal vyhýbať ani tabuizovaným témam, pretože sú súčasťou životných príbehov narátorov. Z toho dôvodu je dôležité mať tento dôležitý aspekt na zreteli a včleniť ho do samotnej analýzy rozhovoru.

Zatiaľ čo Ivana Šusterová sa v rómskom prostredí stretla s bariérou nahrávania rómskych výpovedí, respektíve „muži sa informovali, prečo a na aké účely chcem záznam použiť, a potom s jej použitím už nemali väčší problém. U žien to bolo v niektorých prípadoch inak. Bez použitia diktafónu boli ženy oveľa otvorenejšie a rozprávali aj o informáciách citlivejšieho charakteru. Stretla som sa aj s vysloveným odmietnutím rozhovoru nahrávaného na diktafón zo strany žien, čo sa ale môže stať aj mimo olašskej komunity.“⁸⁹

Jana Poláková naopak uvádza, že „značná časť romských respondentů je k uchovaniu svých slov lhostejná a mnohdy nechápe, z jakého důvodu je potřeba pořizovat potvrzení, že s ním souhlasí. Obvykle také nelpí na dodržení anonymity a souhlasí s poskytnutím získaného materiálu pro badatelské a výstavní účely či pro média. S nesouhlasem s natáčením slova se mezi Romy nesetkáváme s výrazně vyšším procentem, než je tomu u majoritní společnosti.“⁹⁰

38

V prípade nášho terénneho výskumu sme sa nestretli s bariérami, ktoré popisuje Ivana Šusterová, skôr naopak. Po rozhovore bol všetkým narátorom daný k podpisu Informovaný súhlas podľa zákona č. 122/2013 Z. z., o ochrane osobných údajov, v znení neskorších dodatkov a v súlade s nariadením Európskej únie č. 2016/679 o ochrane fyzických osôb v súvislosti so spracovaním osobných údajov a o voľnom pohybu týchto údajov (GDPR). Súhlasy boli poskytnuté na vedecké a vzdelávacie účely, ako aj na archiváciu rozhovorov v Spoločenskovednom ústave CSPV SAV, v.v.i. Verbálne boli súhlasy doplnené o vysvetlenie, ako bude s nahrávkou nakladané a kde bude sprístupnená. Samotný súhlas je dvojstranové tlačivo, ktoré častokrát „vydesí“ nejedného narátora, preto sme k rómskym narátorom pristupovali s opatrnosťou i vzhľadom k možnej pogramotnosti a slovné sme im vysvetľovali, prečo od nich súhlas potrebujeme. Niektorí bádatelia túto problematiku riešia slovným súhlasom, ktorý je súčasťou nahrávky a následného prepisu rozhovoru. Počas nášho pôsobenia na Luníku IX sme sa nestretli s odmietavou reakciou, ba naopak. Ako príklad môžeme uviesť slová Oľgy Čičákovovej

86 Berkyová, Renata. Helena Sadílková: Romistika nabízí změnu perspektivy, jazyk je branou k lidem. In *Romea. cz*, 20. 3. 2018. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/helena-sadilkova-romistika-nabizi-zmenu-perspektivy-jazyk-je-branou-k-lidem>> [Cit. 2022-11-10].

87 Ako príklad môžeme uviesť rozhovor s Oľgou Čičákovou, ktorá si nevedela spomenúť na slovo úžerník, a použila v rozhovore rómsky výraz interešár. Následným opýtaním zo strany bádateľky bolo slovo vysvetlené a nedošlo ku komunikačnému nedorozumeniu. Treba tiež povedať, že bádateľka úzko spolupracuje s rómskou redakciou národnostného vysielania Rádia Patria a v prípade akýchkoľvek nejasností sa mohla obrátiť na rómskych kolegov, ktorí jej vysvetlili termín či nejaké nedorozumenie.

88 Lichtblau, Albert. *Taboos reflected* (Konferenční příspěvek prezentovaný na 16. IOHA konferenci Between Past and Future: Oral History, Memory and Meaning v Praze v červenci 2010. Text příspěvku uložen v Centru orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR).

89 Šusterová, Ivana. *Život olašských žien*, s. 30.

90 Poláková, Jana. *Metodologie a specifika výzkumu mezi Romy*, s. 137 – 138.

z Mašličkova: „Ja vám verím, nemám nič, nemám, o čo by som prišla.“⁹¹ Alebo Márie Horváthovej: „Na Vás som čakala celý život!“⁹² S problémom nepodpisania, respektíve neudelenia súhlasu sme sa počas výskumu nestretli.

Rozhovory by mali byť vedené „jeden na jedného“, aby nedochádzalo k vyrušovaniu, ovplyvňovaniu a pod. Nech už sa rozhovor uskutoční hocikde, malo by to byť prostredie tiché a uvoľnené. Také sa ale nedá zabezpečiť stále, aj keď sa bádateľ snaží. Ako uvádzajú metodologické príručky, najideálnejším prostredím je domovské, kde sa narátori cítia dobre. Súčasne by sa malo jednať o miesto tiché s minimom okolitých zvukov a možných rušivých vplyvov, pokiaľ nie je súčasťou aj zber zvukových podkladov z okolia.⁹³ Zabezpečiť situáciu „jeden na jedného“ je však v prostredí, kde žije viac rodín pokope, doslova nemožné. Vytiahnuť rómskych narátorov mimo Luníka IX či domáceho prostredia je takmer neprevediteľné, niektoré rozhovory sme nahrávali napríklad v komunitnom centre či v mieste pracoviska (na Luníku IX), avšak aj tam je veľká premávka. V prípade domáceho prostredia sme sa nevyhli vyrušovaniu zo strany ďalších osôb, niektoré rozhovory boli vedené od začiatku s viacerými „poslucháčmi“.⁹⁴

V rámci projektu *Luník IX – dejiny, súčasnosť a perspektívy rómskeho sídliska* sme zozbierali rozhovory, ktoré obsahujú mnohé informácie, ktoré nie sú súčasťou iných dokumentov. Ide najmä o podmienky bývania v období spoluzitia Rómov a majoritnej časti spoločnosti, ako aj o súčasné životné podmienky v segregovanej lokalite, každodennosť a ďalšie.

Ako uvádza Jan Hedl, výhodou kvalitatívneho výskumu je získanie hlbkového popisu.⁹⁵ Zo skúseností z terénneho výskumu si dovoľíme tvrdiť, že realizácia pevne stanovenej schémy rozhovorov nie je vhodná pre prostredie Luníka IX a iných marginalizovaných komunít. Hlavným výskumným postupom boli pološtruktúrované rozhovory. Oproti pevne štruktúrovaným rozhovorom majú nevýhodu v komplikovanejšej komparácii a reprezentatívnosti. Avšak ich veľkým bonusom je možnosť reagovať aj na súvisiace témy, takže bádateľ získa široké spektrum, ktoré nie je možné získať iným typom rozhovoru. Benefitom pološtruktúrovaného rozhovoru je tiež skutočnosť, že pamätníci majú pocit väčšieho záujmu zo strany bádateľa, keďže reaguje na konkrétne vyjadrenia.

Marginalizovaná rómska komunita

„[Život na Luníku je] ťažký, a [v Mašličkove] ešte horší, ale daktorí tak žijú aj v bloku. Daktorí majú, šesť, sedem, desať detí a peniažky im nevystačia, lebo si ich nevedia rozdeliť. Len všetko narýchlo. Jeden deň jedia, druhý už si žobrujú. Tak to je.“⁹⁶

„Nedá sa tu na Luníku IX žiť. Janko [osvojené dieťa narátorky – pozn. autorky] hovorí,

91 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Oľgou Čičákovou (obyvatelka Mašličkova), dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

92 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Máriou Horváthovou (obyvatelka Luníka IX), dňa 23. októbra júna 2020 na Luníku IX.

93 Webová stránka Oral history Association: Best practices. [Online] Dostupné z URL: <<https://oralhistory.org/best-practices>> [Cit. 2022-11-14].

94 Napríklad rozhovor s Oľgou Čičákovou, ktorý prebiehal v príbýtku jej dcéry Perly, bol pre bádateľku veľkou výzvou. V domčeku a jeho okolí bolo spolu s bádateľkou a narátorkou prítomných ďalších osem až cca dvadsať osôb, čo bolo v niektorých situáciách veľmi náročné na samotnú pozornosť. Vyrušovali predovšetkým deti, ktoré sa chceli zapojiť do rozhovoru, či sa s niečím hrali a potrebovali na seba upozorniť. Dospelí poväčšine boli zvedaví a pozerali, čo sa vo vnútri deje.

95 Hedl, Jan. Kvalitatívni výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005, s. 51.

96 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Oľgou Gážiovou (obyvatelka Mašličkova) dňa 21. septembra 2021 v Mašličkove.

že máme ťažký život aj teraz. Stratila som otca, stratila som svokru, ktorá mi strašne pomáhala. Manžel už nemá nikoho, ani mamu ani otca. Aj teraz máme ťažký život. Niektorí ľudia žijú horšie, napríklad v Mašličkove, v takej biede, v takej chudobe. Keď idem okolo a vidím to, je mi do plaču. Tie deti ako vyzerajú. Nie je tam voda. Nie je tam elektrina. Vonku spia pod holým nebom. Tam malinké deti umierajú a čo teraz bude?“⁹⁷

„Život na Luníku je veľmi náročný, dá sa na to zvyknúť, ale iba vtedy, keby som mal riešiť iba sám seba. Ale ja som mal aj iné povinnosti, ísť do školy, učiť, potom poobede som mal rôzne aktivity, proste bolo to komplikované.“⁹⁸

Obyvatelia Luníka IX sa stretávajú s vysokou mierou sociálnej exklúzie, priestorovým a sociálnym vylúčením, chudobou, nižším vekom dožitia, zdravotným znevýhodneným, nezamestnanosťou, nízkou vzdelanosťou úroveňou a ďalšími znevýhodňujúcimi faktory. Obyvatelia tejto mestskej časti sa dennodenne stretávajú s množstvom výziev a životných situácií.

„(Perieme vo vaničke – pozn. autorky). Do vaničky dáme vodu a tam perieme. Vaničku sme si kúpili a v nej ručne. Dakedy dávame aj do práčovne. Keď máme peniažky, tak dáme aj do práčovne, alebo keď je zima, tak dáme do práčovne. Keď je teplo, tak v ruke perieme. Jak je zima, tak musíme dať do práčovne, lebo vonku by nám prádlo ani neuschlo. Lebo je sneh, zima.“⁹⁹

„Máme práčku, dvojítu ... nemáme automatickú, mali sme, ale voda nám tu nejde, tak perieme v takej (ukazuje na manuálnu pračku – pozn. autorky). Dakedy aj v rukách perieme. Lebo nemáme vodu. Chodíme von. Dáme si vodu, prášok a perieme a potom vysušíme.“¹⁰⁰

Na Luníku IX sa v roku 2013 nachádzala najväčšia hustota rómskeho obyvateľstva na Slovensku pripadajúca na jednu obec (100 %). Počet obyvateľov Luníka IX nie je pritom stabilný, pretože v rámci sídliska je veľká migrácia osôb.¹⁰¹ Priemerne žije v jednom byte 10 osôb, poväčšine sa jedná o tzv. viacgeneračné bývanie. Výnimkou však nie je ani vyšší počet obyvateľov.

Autorka: „Takže tu bývajú Tvoji rodičia a Ty so svojimi súrodencami a deťmi?“ AK: „Mama, otec, ja, brat, sestra. Päť nás je a potom naše rodiny.“¹⁰²

Spomienky na život s členmi majority

Zatiaľ čo väčšina spomienok pamätníkov na spolunažívanie a na sídlisko v prvých rokoch fungovania je pozitívna, prvé problémy sa vyskytli už v roku 1982. Súvisí to jednak so selektivitou pamäte a spomienkovým optimizmom.

„Rodičia dostali na Luníku byt v 88., v 89. sme sa sťahovali, to som mal 9 rokov a v 91 sme sa odsťahovali. Mal som vtedy 11 rokov. Luník IX to bola krasota. To bola krasota tam žiť. Nikto tam nefetoval, nikto sa nebil. Nikto nič. Tam ste mohli ísť s rodinou vonku si sadnúť a nikto neprovokoval. Nič. Odsťahovali sme sa preto, lebo v 90. bola demok-

97 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Máriou Horváthovou (obyvatelka Luníka IX) dňa 23. októbra 2020 na Luníku IX.

98 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Petrom Bešeným (Salezián v minulosti pôsobiaci na Luníku IX) dňa 20. októbra 2020 v Košiciach.

99 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Oľgou Čičákovou (obyvatelka Mašličkova) dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

100 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Annou Kroščenovou (obyvatelka Luníka IX) dňa 19. novembra 2021 na Luníku IX.

101 Konceptcia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX. 2013 (aktualizovaná verzia, 2018), s. 12.

102 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Annou Kroščenovou (obyvatelka Luníka IX) dňa 19. novembra 2021 na Luníku IX.

racia a už si všetci mohli robiť, čo chcú. No a môj otec už vedel. Mal päť synov a bál sa, aby sme sa nechytli zlej partie a nešli do kriminálu. No a sme odišli bývať na Terasu.“¹⁰³

„Keď tu bývali aj bieli tak sa tu dobre žilo. Vtedy bola voda, elektrina, kúrenie. Všetko sme mali. Aj zemný plyn sme mali. Normálne sme sa stretávali od mala. Býval som na Podjavorinskej 12 dole v kukuriciach. Možnože každé tretie dvere boli biele. Tam bolo viacej bielych ako cigánov. Na prízemí to bolo pre slobodné mamičky. Mal som aj bielych kámošov. Všetci sme tu spolu vyrastali. Vonku sme hrali futbal aj s bielymi.“¹⁰⁴

„Neboli zlé vzťahy. Takto, nebolo to tak vyhrotené, že by bolo vidieť ten rozdiel. Napríklad poslanci boli aj rómski, aj bieli. Podľa toho, koľkí boli zvolení.“¹⁰⁵

Zvyšujúci sa počet rómskych obyvateľov so sebou priniesol množstvo negatívnych fenoménov, ktoré sa koncentrovali na sídlisku a viedli k problematickému spolunažívaniu a snahe nerómskeho obyvateľstva sa zo sídliska vysťahovať.¹⁰⁶

„Rómovia sa hneď zabývali a začali tam byť problémy. Už nebudem riešiť problémy a históriu Rómov, to nech riešia odborníci, ktorí nám môžu porozprávať o rómskej mentalite žitia, ale v podstate za nejaký čas, hlavne keď bolo teplo, keď bol máj, tak tí naši susedia Rómovia nám začali vyesedať kade-tade. Zapínali nahlas, veľmi nahlas, muziku, pálili ohne. Čiže tam bolo vidno ich kultúru hneď okamžite za krátku dobu.“¹⁰⁷

Po nežnej revolúcii sa tendencia vysťahovania ne-Rómov z Luníka IX zintenzívnila a vyvrcholila v roku 1995, kedy poslanci mestského zastupiteľstva a poslanci miestneho zastupiteľstva Luníka IX prijali uznesenie číslo 55, v ktorom mesto rozhodlo vytvoriť na Luníku IX „životné podmienky pre neplatičov, protiprávných užívateľov bytov a neprispôsobivých občanov.“ Realizácia uvedeného uznesenia vyvolala zhoršenie sociálneho postavenia Rómov žijúcich v Košiciach. Uznesenie nebolo založené na etnickom princípe, ale keďže v družstevných bytov žilo iba majoritné obyvateľstvo, uskutočnenie uznesenia viedlo ku koncentrácii rómskej minority a situácia nadobúdala znaky diskriminačnej praxe oddeľovania príslušníkov iných rás a etník od majoritného obyvateľstva.¹⁰⁸

V roku 1997 sa začala majorita zo sídliska hromadne sťahovať. „Vtedajší starosta Luníka IX uvádza, že ešte v roku 1992 tvorili Nerómovia 32,5 % obyvateľov tohto sídliska. Avšak aj oni sa do polovice 90. rokov odsťahovali a v súčasnosti podľa staršieho Atlasu rómskych komunít 2004 tvoria Rómovia 98 % obyvateľov Luníka IX.“¹⁰⁹

Kritizované bolo aj porušenie politiky rozptylu a nedostatočná občianska vybavenosť:

„Parkoviská, chodníky sa robili, aj obecny úrad vtedy nebol dokončený, len hrubá stavba, polovička, to znamená, že druhá polovička sa dokončovala. Skrátka, boli tam kancelárie pre obecny úrad. Bola tam veľká miestnosť ako kultúrne stredisko. No a začalo sa žiť normálne občianskym životom, bežne ako na iných sídliskách... Občianska vybavenosť bola taká, by som povedal, celkom slušná, na slušnej úrovni.“¹¹⁰

„Luník nebol až tak vybavený, len tie základné veci na nákupy. Ženy chodili na Luníku

103 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Ondrejom Gážim (obyvateľ Mašličkova) dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

104 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Rolandom Mirgom (obyvateľ Luníka IX) dňa 21. augusta 2021 na Luníku IX.

105 Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) so Štefanom Cmorjakom (bývalý obyvateľ Luníka IX) dňa 28. októbra 2019 v Košiciach.

106 Šebesta, Michal. Rómovia pod patronátom socialistického štátu (1948 – 1989). In Kotvanová, Alena – Szép, Attila – Šebesta, Michal. Vládna politika a Rómovia 1948 – 2002. Bratislava: Academic Electronic Press, 2003, s. 26.

107 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) so Zdenkou Košovou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 12. novembra 2021 v Košiciach.

108 Puliš, Peter. Formy a rozsah diskriminácie Rómov na Slovensku. In Vašečka, Michal (ed.). Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002, s. 413 – 443.

109 Weber, Alexander. Vytvoríme rómske mesto. In: Obecny noviny. Roč. 2. 1992. č. 15, s. 8.

110 Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) so Štefanom Cmorjakom (bývalý obyvateľ Luníka IX) dňa 28. októbra 2019 v Košiciach.

len pre základné potraviny. Myslím si, že bolo treba trošku viac možno. Keby to bolo biele sídlisko, možno by bola lepšia vybavenosť. Možno nejaká knižnica, kino, lebo Luník bol v podstate veľkým sídliskom. Škola mohla byť aj pre biele deti. Biele deti boli ukrátené o to, že museli chodiť na Luník VIII alebo do mesta. Škôlka bola v pohode, Peťa mi tam chodila do škôlky, ale časť dávala deti tiež preč do mesta. Určite tam bola malá občianska vybavenosť v tej dobe. Zo začiatku tam ani polícia nebola, až potom po čase.¹¹¹

„V čase, kedy som sa nastahoval bola občianska vybavenosť dobrá. Toto tuná je fakticky obchodné centrum. Dole boli potraviny, mäsiareň, ovocie a zelenina. Na poschodí bola lekáreň. Lekár je tu. Teraz je tu štátna polícia, vtedy tu asi nebola. Určite tu vtedy štátna polícia nebola. Potraviny vlastnila Jednota. Ešte po odchode bielych fungovala. Čo ja viem? Do roku 2000 možno.“¹¹²

Školské zariadenia

Od školského roka 1983/1984 začala fungovať základná škola Ľudmily Podjavorinskej, keď bolo zriadených 15 tried, ktoré navštevovalo 218 žiakov.¹¹³ Miestnu základnú školu navštevovali výlučne rómske deti od jej otvorenia 1. 9. 1983. Deti rodín majority navštevovali školy v okolitých mestských častiach.

„Neviem, ako to bolo na začiatku, či chodili aj bieli? Ale skôr nie. Myslím si, že skôr chodili na KVPéčko (sídlisko) alebo inde. Nepamätám sa, či tu na školu chodili biele deti.“¹¹⁴

„Mysleli sme si, že aj škola bude pre biele deti. Kým ešte deti chodili do škôlky, tak chodili na Luník IX. Škôlka tam bola normálna, biele deti pekne chodili do škôlky, triedy boli oddelené. Málo bolo rómskych detí, lebo ešte Rómovia deti do škôlky nedávali. Ale rómska škôlka bola v bloku. Čiže oni mali svoju škôlku, len takí tí lepší chceli dať svoje deti medzi biele, tak tam len zopár Rómov bolo. Celá škôlka boli väčšinou biele deti (...) a zo škôlky na Luníku IX mi deti išli na Trebišovskú, lebo mali sme, ja furt rozmýšľam, ako sa volal predseda občianskeho výboru? No neviem prísť na to, ako sa volal ten pán! On sa zasadil za to, že biele deti nebudú chodiť s Rómami, že tam nedáme naše deti do školy, ale že pôjdu na Trebišovskú alebo na Petzvalovu na kopec ... (on) bol družstevník, mal deti a povedal, že ich nedá sem do školy. A tým pádom sa povedalo, že nedáme biele deti do školy.“¹¹⁵

Základná škola Ľudmily Podjavorinskej sa v prebiehu rokov menila, respektíve sa jej do-
budovávali ďalšie pavilóny, keďže z kapacitných dôvodov nebol jeden pavilón dostačujúci
a rodičia nesúhlasili so zaradením detí na iné školy mimo sídliska: „V roku 2001 (bol) po-
stavený a odovzdaný do užívania 18-triedny pavilón pre 1. – 4. ročníky. V roku 2002 pri-
budol pavilón s 2 telocvičňami a pavilón s bazénom.“¹¹⁶ V istom období preto fungovalo na
škole dvojzmenné vyučovanie, v súčasnosti prebieha výučba v jednozmennej prevádzke.
Dvojzmennosť nebola výnimočná počas minulého režimu na školách.

„My sme Husákové deti, v 70. a 80. rokoch bola najvyššia pôrodnosť. Čiže základné

111 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Helenou Kurutzovou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 2. júna 2021 na Luníku IX v Košiciach.

112 Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) s Jozefom Bérešom (bývalý obyvateľ Luníka IX, v čase nahrávania rozhovoru zamestnanec mestského úradu na Luníku IX) dňa 8. novembra 2019 na Luníku IX.

113 Webová stránka Základnej školy Ľudmily Podjavorinskej. História školy. [Online] Dostupné z URL: <<https://zspodjavorke.edupage.org/a/profil-skoly?eqa=dGV4dD10ZXh0L2Fib3V0JnN1YnBhZ2U9MQ%3D%3D>> [Cit. 2023-01-02].

114 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Tiborom Žigom (obyvateľ Luníka IX) dňa 22. novembra 2021 na Luníku IX.

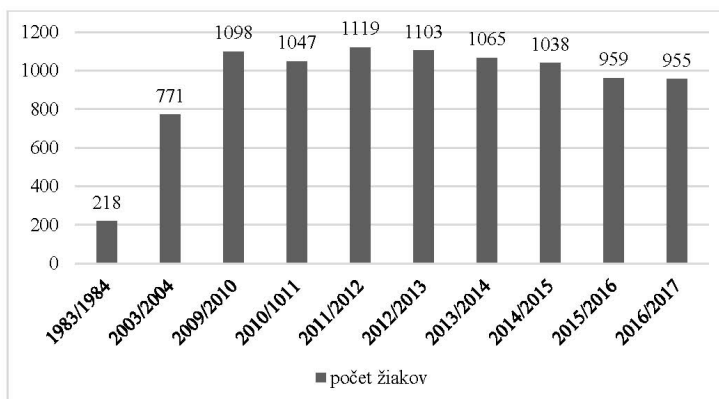
115 Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) s Ľubomírou Šujanskou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 4. novembra 2019 v Košiciach.

116 Konceptcia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 21.

školy mali dvojmennú školskú dochádzku. To znamená, aj doobeda, aj popoludní bola škola v prevádzke, až do večera.¹¹⁷

Zatiaľ čo je v posledných rokoch vo väčšine samospráv na Slovensku trend znižovania počtu základných škôl, v obciach s početnou rómskou komunitou sa naopak musia školy rozširovať. „V školskom roku 2006/2007 boli dané do užívania školské dielne, ktoré boli vybavené za pomoci US Steel a. s. Košice.“¹¹⁸ Posledné dostupné dáta uvádzajú, že v školskom roku 2019/2020 navštevovalo základnú školu 887 žiakov v 51 triedach.¹¹⁹ Vývoj počtu žiakov navštevujúcich Základnú školu Ľudmily Podjavorinskej na Luníku IX medzi rokmi 1983 až 2017 demonštruje tabuľka číslo 22.

Tabuľka 22. Počet žiakov navštevujúcich Základnú školu Ľudmily Podjavorinskej na Luníku IX medzi rokmi 1983 – 2017.

Zdroje: webová stránka školy, stránka o histórii školy a Konceptia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX.

Do školského roku 2011/2012 sme boli svedkami narastajúceho trendu počtu žiakov na základnej škole Ľudmily Podjavorinskej, ktorý sa následne zastavil. Tento fakt úzko súvisí s búraním bytových domov na sídlisku a odsťahovaníu niektorých obyvateľov mimo mestskej časti. Medzi rokmi 2008 – 2020 bolo na Luníku IX zbúraných deväť bytových domov – takmer celá Hrebendova ulica (dnes už stojí z pôvodných desiatich blokov iba Hrebendova 1 – 3 a Hrebendova 10 – 12) a vežiak na Podjavorinskej 2 – 4. Pribudla jedna tzv. vzorová bytovka, vybudovaná na Hrebendovej č. 2A. Druhým faktom, ktorý súvisí s nižším počtom detí na základnej škole na Luníku IX, je skutočnosť, že niektoré deti navštevujú iné školy mimo sídliska.

„Dvaja bratia chodia do školy v Kremnici. Ešte sú do konca mesiaca na internáte. Mladšia sestra chodí na KVPéčko (sídlisko) do školy. Ostatný sú zatiaľ tu na Luníku. Moja mama sa chystá dať ďalšieho môjho brata do Kremnice na budúci rok. Tak uvidíme ako sa to podarí.“¹²⁰

Dôvodom umiestňovania detí na iné základné školy je predovšetkým snaha rodičov o zabezpečenie lepšej budúcnosti detí. Niektorí rodičia sami navštevovali základné školy mimo sídliska a majú nedôveru voči Základnej škole na ulici Ľudmily Podjavorinskej, ktorá mala počas minulého vedenia veľmi zlú povesť. Medzinárodné výskumy poukazujú, že socioekonomické a etnické zloženie škôl sa môže zásadným spôso-

117 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) so Zdenkou Košovou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 12. novembra 2021 v Košiciach.

118 Webová stránka Základnej školy Ľudmily Podjavorinskej. História školy. [Online] Dostupné z URL: <<https://zspodjavorke.edupage.org/a/profil-skoly?eqa=dGV4dD10ZXh0L2Fib3V0JnN1YnBhZ2U9MQ%3D%3D>> [Cit. 2023-01-02].

119 Tamže.

120 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Tomášom Horváthom (obyvateľ Luníka IX, momentálne žijúci v Prahe) dňa 3. júna 2021 na Luníku IX.

bom podieľať na nízkych vzdelávacích výsledkoch žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia.¹²¹

„Rómska škola má vždy oveľa nižšiu úroveň. Ak sa rómske dieťa vzdeláva so slovenskými deťmi, tak ho vždy potiahnu. Ale to nie je len to, že dieťa je šikovné, tam už je treba riešiť všetky veci okolo toho: aby chodilo čisté, pripravené, nezavšívavené.“¹²²

V budove školy sa tiež nachádzajú aj triedy pre deti so špeciálnymi potrebami, a to v počte 13 tried (5 na prvom a 8 na druhom stupni).¹²³ Škola ponúka pre deti aj voľnočasové vyžitie vo forme školského klubu. V roku 2019 vznikol školský zbor Deviatkakerie Čhave pod vedením učiteľa Ondreja Ferka.

„Voláme sa Deviatkakerie Čhave a sme zborom pri základnej škole na Luníku IX. Od septembra pôsobím na tejto škole a vediem zbor. Predtým som dlhé roky pracoval v Španielsku v umení. Táto škola ma oslovila, lebo má naozaj výnimočné deti. Všade sú výnimočné deti, ale naše rómske deti majú v sebe temperament a talent, čo som využil a zatiaľ sa mi to darí. Deti spievajú rôznymi jazykmi. Snažím sa ich učiť spievať aj v inom ako materinskom jazyku. Spievajú taliansky, anglicky, španielky, dokonca v latine s nimi pripravujeme ďalšie veci. Je to všetko na dobrej ceste, samozrejme pod vedením školy.“¹²⁴

Nie je výnimkou, že žiaci odchádzajú zo základnej školy predčasne po dovŕšení 10 ročnej povinnej školskej dochádzky, teda vychádzajú z nižších ročníkov. „Predčasný odchod zo školy je zapríčinený multidimenzionálnymi faktormi, ktoré zahŕňajú nastavenie legislatívneho a regulačného rámca, inštitucionálne prostredie alebo socio-ekonomické a rodinné zázemie študenta alebo študentky.“¹²⁵ Ako uviedla Edita Rigová a Anna Dráľová z Inštitútu pre dobre spravovanú spoločnosť na konferencii s názvom Druhošancové vzdelávanie: prax, bariéry a výzvy do budúcnosti, k najčastejším faktorom predčasného ukončenia náleží:

- zhoršené domáce podmienky;
- nižšia kvalita východno-vzdelávacieho procesu;
- segregujúce prostredie a diskriminačné správanie;
- jazykové bariéry;
- napäté vzťahy a neprajná školská atmosféra;
- organizačno-administratívne bariéry;
- sociálno-ekonomické zázemie žiakov;
- nedostatočná informovanosť;
- zdravotné bariéry.¹²⁶

Zhoršené domáce podmienky sú jedným z hlavných faktorov nemožnosti vzdelávania sa mimo školy či krúžkov a majú vplyv na úroveň dosiahnutých výsledkov. Deti tak nadobúdajú vedomosti výlučne v školskom prostredí alebo počas voľnočasových aktivít, ktoré zabezpečuje škola, neziskový sektor alebo cirkev.

121 Hapalová, Miroslava. Segregácia rómskych detí. Veľká časť rómskych detí sa vzdeláva oddelene od zvyšku svojich rovesníkov. In To dá rozum. [Online] Dostupné z URL: <<https://analyza.todarozum.sk/docs/320420001yw1a/>> [Cit. 2023-01-10]

122 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Petrom Bešeným (Salezián v minulosti pôsobiaci na Luníku IX) dňa 20. októbra 2020 v Košiciach.

123 Webová stránka Základnej školy Ľudmily Podjavorinskej. Súčasnosť. [Online] Dostupné z URL: <<https://zspodjavorke.edupage.org/a/profil-skoly?eqa=dGV4dD10ZXh0L2Fib3V0JnN1YnBhZ2U9MA%3D%3D>> [Cit. 2023-01-02].

124 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Ondrejom Ferkom (učiteľ na ZŠ Ľudmily Podjavorinskej a zbornajster Deviatkakerie Čhave) dňa 12. decembra 2019 v Košiciach.

125 Rigová, Edita – Dráľová, Anna – Kováčová, Lucia. Druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Implementačná prax a jej bariéry. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, 2021, s. 18.

126 Príspevok Druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Prax, bariéry a výzvy pre budúcnosť. Autorky: Edita Rigová a Anna Dráľová. Konferencia sa uskutočnila v online forme 22. apríla 2021.

„Kružkov bolo toľko, koľko bolo dobrovoľníkov, animátorov. Každý rok sa to menilo, tím sa obmieňal. Každý rok, aj keď odchádzali a prichádzali, tam v tých skupinových aktivitách bolo tak 80 až 100 ľudí. Bolo to veľmi dynamické. V zime to bolo bohatšie, v lete boli menšie skupiny.“¹²⁷

Ako je uvedené v Konceptii komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX, voľnočasové útvary navštevuje okolo 60 – 65 % žiakov.¹²⁸ Nezisková organizácia ETP Slovensko, pôsobiaca na sídlisku od roku 2016, pracuje v súčasnosti s komunitou 170 klientov, z toho je 75 detí.¹²⁹

Okrem vyššie uvedenej neziskovej organizácie pôsobia na Luníku aj ďalšie organizácie či Saleziáni dona Bosca, ktorým sa budeme venovať v ďalšej časti textu. Práve pôsobnosť organizácií vo vylúčenej lokalite môže mať pozitívny dopad na jej ďalší vývoj. Jedným z nich je aj narastajúci počet končiacich žiakov v 9. ročníku, ktorý je viditeľný na Luníku IX od roku 2011.¹³⁰

Aj napriek tomu končí stále veľké množstvo žiakov bez ukončenej povinnej základnej školskej dochádzky, preto otvorila Stredná odborná škola technická v Košiciach elokované pracovisko na Luníku IX. Stredná škola je zriadená Košickým samosprávnym krajom a má okrem Luníka IX ešte aj ďalších deväť elokovaných pracovísk.¹³¹ V roku 2009 bol otvorený odbor stavebná práca, o štyri roky neskôr aj odbor výroba konfekcie. Jedná sa o F-obory, teda dvojročné štúdium nižšieho stredného odborného vzdelania pre študentov bez dokončeného základného vzdelania. Odbory sú ukončené záverečnou skúškou a absolventi získajú vysvedčenie o záverečnej skúške. Množstvo odborníkov poukazuje na negatíva F-oborov: „F-obory podporujú segregáciu vo vzdelávacom systéme (...) 96 % z elokovaných pracovísk (EP) sa nachádza v obciach, v ktorých žije rómska menšina, pričom 15 zo všetkých 55 EP sa nachádza v obciach, kde Rómovia žijú na okraji obce alebo v segregovaných osídleniach. EP tak nemotivujú žiakov z MRK navštevovať školy spolu so žiakmi z majority.“¹³²

Pre množstvo detí z Luníka IX je elokované pracovisko na Luníku IX jedinou možnosťou na získanie nejakého vzdelania, keďže rodičia nesúhlasia s dochádzaním na inú strednú školu mimo sídliska. K hlavným dôvodom náleží: nedôvera voči majorite a inštitúciám, finančná situácia rodiny, nedostatočná informovanosť, absencia podpory zo strany rodiny. Následkom čoho zostávajú deti, ktoré majú predpoklady pre úspešné zvládnutie úplného stredoškolského vzdelania, bez šance na lepšie vzdelanie.

V čase, keď bývala na Luníku ešte majorita, fungovali dve materské škôlky (majoritná a rómska v bloku na Hrebendovej ulici) a jasle.

„Škôlku sme mali v bytovke na Hrebendovej. Dnes už ten blok nestojí. Nevieť, či si pamätáte, ako to tu vyzeralo. Bol to blok Hrebendova 14 a 16. Na 14. bola škôlka, tuším prvé, druhé poschodie. Na treťom bolo bytové a sociálka. Ďalej v tom bloku bola aj polícia na šiestom. Nie, nedobre hovorím. Na 16. bol lekár. Detský lekár, na druhej strane potom bola gynekológia pre ženy, na druhom škôlka, polícia, sociálka a bytový podnik ... Všetko to bolo v bloku. My sme mali rómsku škôlku a biele deti mali tú, ktorá

127 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Petrom Bešeným (Salezián v minulosti pôsobiaci na Luníku IX) dňa 20. októbra 2020 v Košiciach.

128 Konceptia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 23.

129 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Petrou Kurutzovou (zástupkyňa riaditeľky neziskovej organizácie ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj a projektová koordinátorka v Komunitnom centre na Luníku IX) dňa 2. januára 2023 v Košiciach.

130 Bližšie viď. Konceptia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 24 – 26.

131 Viacej viď. Webová stránka školy. O škole. [Online] Dostupné z URL: <<https://soskuke.edupage.org/a/profil-skoly-1>> [Cit. 2023-01-02]

132 Hellebrandt, Tomáš (ed.). Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. Záverečná správa. Bratislava: Ministerstvo financií Slovenskej republiky, 2020, s. 75 – 76.

stojí dodnes. Oni tam mali škôlku a jasličky, ale chodili tam iba biele deti.“¹³³

Neskôr fungovala iba jedna škôlka a od roku 2017 opäť dve škôlky – štátna a súkromná. Zriaďovateľom materskej a základnej školy je mesto Košice. Niektoré deti zo sídliska navštevujú materské a základné školy v iných častiach mesta. Materskú školu Hrebendova 5 navštevujú výlučne deti zo sídliska, teda rómske. „V súčasnosti máme osem tried s celodennou prevádzkou, v ktorých je spolu 111 detí.“¹³⁴ Materská škola prijíma deti vo veku od 3 do 7 rokov. Podľa koncepcie mesta Košice je o materskú školu každoročne zvýšený záujem a dopyt prevyšuje ponuku. Okrem výchovno-vzdelávacie činnosti „MŠ prostredníctvom projektov zamestnáva rodičov detí na drobné obecné služby, dobrovoľnú činnosť a absolventskú prax s cieľom umožniť rodičom nadobudnúť skúsenosti pre výchovu a vzdelávanie svojich detí.“¹³⁵

V školskom roku 2017/2018 bola v priestoroch základnej školy otvorená aj súkromná materská škola, ktorého zriaďovateľom je nezisková organizácia Amari Nevi Ora, n. o., za ktorou stojí Jozefína Šaňová. Súkromná materská škola funguje už šiesty rok. Za tú dobu sa jej podarilo zaradiť do siete škôl a školských zariadení Slovenskej republiky. Podľa výročných správ z rokov 2019 – 2021 navštevovalo škôlku 25 detí.¹³⁶

Formy obživy

46

Situácia na Slovensku so zamestnanosťou Rómov sa vyznačuje marginálnou pozíciou väčšiny Rómov na trhu práce po roku 1990. Aktuálny stav politiky regulujúcej zamestnávanie vychádza zo zákona č. 311/2001 Z. z. (známy tiež ako zákonník práce). Zákonník práce bol neskôr doplnený aj zákonom č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane pred diskrimináciou a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Aj keď sú v platnosti zákony, ktoré zakazujú diskrimináciu, veľká väčšina obyvateľov Luníka IX kvôli adrese trvalého pobytu zažila na pracovnom trhu odmietnutie.

„Na Slovensku je diskriminácia na každom kroku. V obchodoch sa na vás pozerajú predavačky čudne. Ale nestalo sa mi, že by ma nezobrali do roboty kvôli tomu, že som Róm. Čo chodím po brigádach, tak im je jedno z kadiaľ človek je, hlavne, že človek pracuje.“¹³⁷

„Mnoho ľudí z tejto komunity by tu ani nemalo bývať. Myslím to tak, že majú väčšiu perspektívu niekde sa zamestnať, lebo majú chuť. Ale narážame tu na to, čo bolo vo svete furt – rasizmus. To je ten najväčší problém. Lebo kto zamestná niekoho z Luníka IX? A pritom viem, že sú tu šikovní ľudia, lebo sa s nimi pravidelne stretávam. Niektorí sú tu bohužiaľ aj z tej opačnej strany.“¹³⁸

„Áno, zažila som to. Manžel má výučné papiere a bol na jednej skúške u firmy, kde vyrábajú kožu, kde sa šije. Sedel tam od rána do obeda. Skúšky spravil, len jednu chybičku spravil, lebo nosí okuliare. Nebola až taká. Hovorí: ‚Máte všetko v poriadku, ale viete, naša profesorka nám volala, že z Luníka IX neberieme. Akože nehnevajte

133 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Milenou Makulovou (obyvatelka Luníka IX) dňa 28. apríla 2021 na Luníku IX.

134 Webové stránky Materskej školy Hrebendova 5, Košice. [Online] Dostupné z URL: <<https://mshrebendova5.wbl.sk/Nasa-skola.html>> [Cit. 2022-12-20]

135 Koncepcia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 18.

136 Výročná správa za rok 2019. Výročná správa za rok 2020. Výročná správa za rok 2021. Vypracovala Jozefína Šaňová. Dostupné online. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.registeruz.sk/cruz-public/domain/accountingentity/show/1678312>> [Cit. 2022-12-21].

137 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Ondrejom Gážim (obyvateľ Mašličkova) dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

138 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Jakubom Tašonim (odborný garant v Komunitnom centre na Luníku IX) dňa 6. októbra 2020 na Luníku IX.

sa, vidíme, že ste čistučký, že viete aj rozprávať, komunikovať, nehnevajte sa, ale my z Luníka IX sme už mali takých zlých ľudí a mali sme s nimi problémy. Možno keby ste mali inú adresu, tak by sme Vás prijali.“¹³⁹

Luník IX sa dlhodobo vyznačuje vysokou mierou dlhodobej nezamestnanosti. Presná hranica medzi krátkodobou a dlhodobou nezamestnanosťou nie je pevne stanovená. Zatiaľ čo Oldřich Matoušek uvádza hranicu pol roka, iní autori stanovili hranicu na rok.¹⁴⁰ Rómovia získavajú zamestnanie s väčšími ťažkosťami, vzhľadom ku neustále sa zvyšujúcim nárokom na úroveň kvalifikácie, rozsah a kvalitu sociálnych schopností. Okrem nízkej vzdelanostnej úrovne je ďalším hendikepom aj nižšia pracovná morálka, ktorá nezodpovedá požiadavkám majoritnej spoločnosti (veľmi úzko to súvisí s iným vnímaním času, ako bolo uvedené v predchádzajúcej kapitole) a zhoršený zdravotný stav rómskej populácie. Rómovia sú tak dlhodobo postihnutí vysokou mierou nezamestnanosti. Na Luníku IX poberatelia dávky v hmotnej núdzi sú zapojení do aktivačných prác.¹⁴¹

„Takže som išla v pätnástich na sociálku a dostávala som dávky 1 180 korún, to boli ešte naše peniaze. Potom som aktivačne pracovala na Luníku IX. To bolo dobré, mala som 15, vyšla som zo základky, nešla som teda ďalej na školu, ale našla som si prácu.“¹⁴²

V auguste 2018 priniesol denník Aktuality informáciu, že až 40 % nezamestnaných Rómov vykonávalo počas predchádzajúceho roku aktivačné práce.¹⁴³ Aktivačné práce sú však krátkodobým riešením, ktoré nezvyšujú šance k prechodu na trh práce. Podľa Jiřího Winklera z Masarykovej univerzity sa na Slovensku miera nezamestnanosti medzi rómskou populáciou pohybuje okolo 80 %. Toto číslo je porovnateľné so situáciou v Bulharsku a Rumunsku. Pritom 35 % Rómov trpí dlhodobou nezamestnanosťou.¹⁴⁴ Na Luníku IX sa v roku 2017 odhadovala nezamestnanosť vo výške 95 %, oficiálne dáta však neexistujú.¹⁴⁵

Veľký rozdiel v zamestnanosti je viditeľný medzi pohlaviami. Zatiaľ čo väčšina mužov z Luníka IX má prácu, resp. určitý zdroj príjmu (nemusí sa jednať iba o trvalý pracovný pomer, ale aj brigády, dohody o vykonaní práce, neoficiálne práce apod.), väčšina žien je doma a stará sa o deti, aj keď v posledných rokoch je vidieť posun a množstvo žien z Luníka IX sa snaží zapojiť na trh práce.

Z našich rozhovorov s obyvateľmi Luníka IX a Mašličkova vychádza, že prioritou pri hľadani práce je blízkosť k sídlisku (ideálne práca priamo na sídlisku), možnosť benefitov súvisiacich so starostlivosťou o deti (práca na 12-hodinovej zmene je pre ženu, ktorá má deti na základnej škole, nedosiahnuteľná). Nezamestnanosť zvyčajne negatívne vplyva na Rómov, vedľa materiálnej chudoby má aj sociálne a psychické dôsledky. V prípade, že Rómovia pracujú, jedná sa predovšetkým o pozície, ktoré sú na trhu práce poväčšine marginálne – a to: sezónne a príležitostné práce. S touto formou práce sa spája nižšie finančné ohodnotenie a neistota pracovného miesta. Dlhodobá nezamestnanosť môže mať za následok závislosť na sociálnom systéme. Presné dáta nie sú dostupné, ale odhaduje sa, že množstvo nezamestnaných obyvateľov rómskych lokalít podporu nepoberá z dvoch dôvodov: nesplnenie podmienok pre jej poskytovanie alebo vyčerpanie doby,

139 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Máriou Horváthovou (obyvateľka Luníka IX) dňa 23. októbra 2020 na Luníku IX.

140 Viacej vid'. Matoušek, Oldřich. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005; porovnaj Winkler, Jiří – Klímplová, Lenka – Žižlavský, Martin. (eds.) Účelové programy na lokálních trzích práce. Jejich význam, potřebnost a realizace. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2005.

141 Konceptcia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 29.

142 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Milenou Makulovou (obyvateľka Luníka IX) dňa 28. apríla 2021 na Luníku IX.

143 Sivý, Rudolf. Štyri grafy o zamestnanosti Rómov. In Aktuality.sk. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.aktuality.sk/clanok/615453/styri-grafy-o-zamestnanosti-romov/>> [Cit. 2023-01-03]

144 Winkler, Jiří – Klímplová, Lenka – Žižlavský, Martin. (eds.) Účelové programy na lokálních trzích práce. Jejich význam, potřebnost a realizace, s. 107.

145 Konceptcia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 29.

kedy je možné dávku poberať. Aj z toho dôvodu si potom množstvo Rómov vytvára akési alternatívne životné stratégie, vďaka ktorým si zaistuje svoje živobytie. Jedná sa predovšetkým o prácu načierno a ďalšie neformálne ekonomické aktivity, z ktorých mnohé hraničia so zákonom (drobné krádeže, dílerstvo drog, prostitúcia a ďalšie).¹⁴⁶

„Starosta Dionýz Slepčík, ktorý tam bol za mojej éry, sa v rámci svojho starostovania obešil, pre tlak spojený s drogami. Jeho rodina bola v Anglicku a odtiaľ si doniesla kadejaké tieto a čarovala s tým. Popri starostovaní stíhal všetko ostatné. Tá rodina ho potom stiahla dolu. Keď vytiahol peniaze z úradu a nebol schopný to vrátiť, tak vedel, čo ho čaká, tak si siahol na život. Mladý človek, štyridsiatnik alebo koľko mal? Teda drogy boli prítomné.“¹⁴⁷

Niektorí Rómovia cestujú za pracou do zahraničia, kde pracujú pár mesiacov a následne sa vracajú spať na Luník IX alebo sa tam nejaký čas usadia. Po búraní bytových domov na Hrebendovej ulici sme boli svedkami väčšieho odlivu obyvateľov do cudziny.

„Mám brata v zahraničí. Žije tam už 16 alebo 17 rokov, na Luníku dostal byt, musel si ho prerobiť na vlastné náklady a aj tak odišiel. Ja som neodišla preto, lebo som na to nemala peniaze.“¹⁴⁸

Veľkým problémom pri uplatňovaní sa na trhu práce je predovšetkým vplyv znevýhodňujúcich činiteľov, ktoré môžeme sledovať u viacerých generácií. V sociálne vylúčených lokalitách tak vyrastá už druhá generácia detí a mládeže, ktorá v svojom okolí počas svojho života nepoznala význam pracovného vzťahu. Tieto generácie tak nemajú vzťah k pracovným návykom, pretože si ich nemali možnosť vybudovať. Bez pomoci zvonka tak mnohé rodiny nie sú a ani nebudú schopné začleniť sa do pracovného procesu.

Problémy technickej vybavenosti a služieb

48

Na Luníku IX funguje niekoľko malých pultových predajní potravín. Tieto obchody sa nachádzajú predovšetkým v pivničných priestoroch bytových domov. Ich počet sa neustále mení.

„Na Krčméryho 1 sú na prízemí v pivničných priestoroch potraviny. Potom tuná v tejto budove z boku sú tiež jedny malé potraviny. Jedny potraviny sú na Hrebendovej 1 – 3 tiež vo vchode. V bývalom stredisku osobnej hygieny sú tiež potraviny, taký zmiešaný tovar. Väčšinou je to zmiešaný tovar. Najčastejšiu chodia vedľa materskej školy, my sme tam mali stredisko osobnej hygieny a sa to prenajalo.“¹⁴⁹

V pivničnom priestore v bloku Hrebendova 1 – 3 bola pred časom otvorená prvá sídlisková kaviareň Roma caffè. „To sú jediné formy podnikania na danom sídlisku, ktoré by mohli poskytnúť pracovné miesta priamo na sídlisku.“¹⁵⁰ Niektorí obyvatelia pracujú v škôlkach a školách, v školskej jedálni ako upratovačky, vrátnici, asistenti učiteľa apod. Obyvatelia Luníka IX si privyrábajú verejne prospešnými prácami.

Zhoršený zdravotný stav je často prekážkou k začleneniu sa na pracovnom trhu. Nevhovujúce hygienické a zdravotné podmienky sužujú aj Luník IX. Jeho obyvatelia majú veľmi nízke povedomie o svojom zdravotnom stave, zdravom životnom štýle a životnom prostredí. Čoho dôsledkom je aj ďalšie znečisťovanie, šírenie chorôb (napríklad

146 Navrátil, Pavel a kol. Romové v české společnosti. Praha: Portál, 2003, s. 105.

147 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Petrom Bešeným (Salezián v minulosti pôsobiaci na Luníku IX) dňa 20. októbra 2020 v Košiciach.

148 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Blaženou Gážiovou (obyvateľka Mašličkova) dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

149 Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) s Jozefom Bérešom (bývalý obyvateľ Luníka IX, v čase nahrávania rozhovoru zamestnanec mestského úradu na Luníku IX) dňa 8. novembra 2019 na Luníku IX.

150 Konceptcia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 30.

koncom roka 2022 sa na Luníku IX šírila hepatitída) a množenie škodcov.

„Mám teraz stresy, rozmýšľam, že čo bude. Druh je veľmi chorý. Má chronické zápaly v hrubom čreve. Môžete mi niečo vysvetliť?“¹⁵¹

Zdravotný stav Rómov je v porovnaní so zdravím majoritného obyvateľstva horší. Rozdiely medzi majoritou a Rómami v oblasti zdravia môžeme sledovať už od narodenia.¹⁵² Niektoré publikácie, venujúce sa problematike zdravia v rómskych lokalitách, poukazujú na horšiu dostupnosť zdravotníckych služieb. To však nie je prípad Luníka IX, kde sa v budove občianskej vybavenosti nachádza pediater, ktorý na sídlisku pôsobí od jeho vzniku.

„Mali sme tam potraviny a dokonca aj doktora – pediatra... Tak výhoda bola, že tam bol blízko doktor, pediater. To bola výhoda pre moju mamku, lebo deti sú často choré, tak vlastne využívala pediatra dosť často. Však vieme, že s deťmi je každú chvíľu treba byť doma.“¹⁵³

Avšak málokto dospelí obyvatelia sídliska pravidelne podstupujú lekárske prehliadky.¹⁵⁴ Nie všetci obyvatelia Luníka IX majú prístup k pitnej vode priamo v byte.

„Neviem, kto tu vodu púšťa, ale mame ide voda ráno od pol siedmej do pol ôsmej. Za ten krátky čas, za tú hodinu si musí človek stihnúť napustiť vodu, aby mal na celý deň. Druhýkrát potom ide od pol štvrtej do pol piatej. Človek si musí napustiť vodu do fľaš, do bandasiek, niekedy aj do vane. So záchodom je to ťažké, lebo je splachovací a tam človek potrebuje vodu. A takto to ide na Luníku s vodou. Teplá voda nejde, tá nikdy nešla, iba studená... Z Mašličkova všetci skoro ráno prídu až sem na Luník naberať vodu. Naberajú si to do veľkých bandasiek. Na Krčméryho vonku dole sú malé skrinky a tam sú kohútiky, niekedy je tam aj hadica. Tak si to naberajú do 50 litrových bandasiek.“¹⁵⁵

Počas koronavírusovej epidémie bola zabezpečená obnova nepretržite tečúcej vody, čo obyvatelia Luníka IX vnímali ako pozitívum.¹⁵⁶

„Oni im ešte nevypli vodu, odkedy je pandémia. Voda je stále zapnutá. Ale Mašličkovo neviem či cisterna, ale videl som minule pod mostom pri Optime ako naberajú do fľašky vodu, takže asi to bude horšie s vodou tam. Neviem, klamal by som.“¹⁵⁷

Situácia s pitnou vodou sa na Luníku IX zlepšuje vďaka kartovému systému. A počet domácností s neustále tečúcou vodou sa zvyšuje. Ostatní majú prístup k vode cez spoločné hydranty iba dvakrát denne. Obyvatelia tzv. kukuríc (okružle bytové domy na Podjavorinskej 10 a 12) nemajú hydrant pri vchode a rovnako ako aj obyvatelia Mašličkova si chodia po vodu na sídlisko. V súčasnosti sú všetky byty bez prívodu plynu. Dodávka elektrickej energie je regulovaná. Na sídlisku funguje kartový systém.

151 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Oľgou Gáziovou (obyvatelka Mašličkova) dňa 21. septembra 2021 v Mašličkove.

152 Viac porovnaj Sinaiová, Anna – Ondriová, Iveta. História a zdravie rómskej populácie. In Molisa: medicínsko-ošetrovateľské listy Šariša, č. 6. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta zdravotníctva, 2009, s. 227 – 230.

153 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Luciou Pethöovou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 7. októbra 2020 v Košiciach.

154 Konceptia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 32.

155 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Tomášom Horváthom (obyvateľ Luníka IX, momentálne žijúci v Prahe) dňa 3. júna na Luníku IX.

156 „Ve druhej polovine března 2020 se začal krizový štáb města Košice zabývat situací na sídlišti Luník IX. V rámci prevence proti šíření koronaviru bylo rozhodnuto v souvislosti s Luníkem o: 1. distribuci potravinových balíčků pro lidi v nouzi; 2. zabezpečení sídliště novou občanskou hlídkou; 3. zabezpečení nepřetržitě tekoucí pitné vody na sídlišti a zabezpečení cisterny pro obyvatele Mašličkova.“ Kohoutová, Klara – Pollák, Miroslav. Luník IX v čase pandémie. In *Annales Scientia Politica*, roč. 10, č. 1, 2021, s. 21.

157 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Jakubom Andorom (v čase rozhovoru sociálny pedagóg v ETP Slovensko, momentálne pôsobí ako hlavný manažér rozvoja podmienok pre zdravie v Zdravých regiónoch) dňa 4. februára 2021 cez online platformu Webex.

Tí, ktorí si vopred zaplatia, majú prístup k elektrike. Keď vyčerpajú nabitý kredit, nabijú kartu nanovo.

„Nenávratne sú všetky bloky odpojené od vykurovania. Predtým bolo centrálné vykurovanie, fakticky ako v meste bežne, ale teraz ani v jednom bloku kúrenie nefunguje. Voda je iba niekde. Napríklad u nás (Hrebendova 1 a 3 – pozn. autorky) majú celý deň, ale na Krčméryho majú vonku kohútiky a iba dvakrát denne po hodine si môžu napúšťať. Väčšinou majú hadice poťahané a tak. Hodinu ide, si napúšťať. To je všetko kvôli nedoplatkom. Mali nedoplatky, tak sa to riešilo takto.“¹⁵⁸

„Elektriku majú moji rodičia na nabíjanie. Keď chceme mať elektriku, tak si ju ideme nabiť na mestský úrad (rozumej miestny úrad – pozn. autorky). Zdá sa mi, že 15 centov stojí jeden kilowatt. A keď mama zaplatí 50 euro, tak to vydrží na mesiac. Nezapíname spotrebiče, ktoré berú veľkú časť energie. Väčšinou zapíname iba svetlo a televízor. Mama málokedy zapína pračku, pretože má možnosť prať u Saleziánov. Plyn nemáme, kupujeme plynové fľaše ... Už dva roky nekúrime pieckou, lebo vždycky sneh a vzduch fúkal dovnútra a všade bol čmud. Steny boli v hroznom stave, čierne okolo peci a vždycky bol dym v byte. Tak to mama pred dvomi rokmi zrušila a kúpila gamatku. To je na plynovú fľašu. Má to spínač. A zdola to vyžaruje teplo. Voľakedy sme chodili pre plynové fľaše až ku Kauflandu. Pešo sme chodili, lebo v autobuse sa to nesmel prevážať, ale dneska kupuje mama u Saleziánov.“¹⁵⁹

„Asi 15 rokov nemajú okrúhle (rozumej tzv. kukurice – pozn. autorky) elektriku. Poťahali sme si káble ku svokre. Z Krčméryho sme ťahali káblom elektriku k nám domov. Ešte nám nejde, ale od 20. by mala ísť. Už máme spravenú aj vodu. Nemáme vodu v byte, ale dole na prízemí je voda. Prídeme dole, dáme kartu a natočíme si vodu. Aj to je podľa mňa katastrofa. V zime je to zamrznuté. Bielizeň dávam do práčovne ku Saleziánom.“¹⁶⁰

V prípade, že obyvatelia neplatia za elektrinu, získavajú ju iným spôsobom – napríklad z elektrocentrály, batérie, alebo na čierno. Centrálné kúrenie nie je dostupné v žiadnom bytovom dome, a tak si v mnohých bytoch obyvatelia kúria v provizórnych pieckach, ktoré zvyšujú riziko ochorení a požiarov. V niektorých vchodoch je zakázané vykurovanie pieckami. V nich obyvatelia kúria elektrickými alebo plynovými ohrievačmi. Na Luníku IX dochádza k poruchám s odberom elektriny, kvôli preťaženiu elektrických sietí. Elektrické zariadenia nie sú vo vyhovujúcom stave, z toho dôvodu hrozí obyvateľom riziko úrazov.¹⁶¹

V posledných rokoch tiež došlo k veľkému posunu, čo sa týka odpadkov vo verejnom priestore. Zatiaľ čo v minulých rokoch, napríklad ešte aj v roku 2019, boli kopy smetia pri bytových domov, dnes už k hromadeniu odpadu nedochádza.

Bývanie

Jeden z hlavných problémov rómskych komunít je úroveň bývania. Bytové domy na Luníku IX sú v rozličných stavoch. Správcom bytových domov je Bytových podnik mesta Košice, výnimku tvorí niekoľko vchodov, ktoré v roku 2018 previedlo mesto Košice do vlastníctva mestskej časti Luník IX, a to: Krčméryho 13 – 15 (30 bytových jednotiek) a Podjavorinskej 10 – 12 (80 bytových jednotiek). Od roku 2015 stojí na Luníku

158 Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) s Jozefom Bérešom (bývalý obyvateľ Luníka IX, v čase nahrávania rozhovoru zamestnanec mestského úradu na Luníku IX) dňa 8. novembra 2019 na Luníku IX.

159 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Tomášom Horváthom (obyvateľ Luníka IX, momentálne žijúci v Prahe) dňa 3. júna 2021 na Luníku IX.

160 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Jessicou Galyasovou (obyvateľka Luníka IX) dňa 21. augusta 2021 na Luníku IX

161 Konceptcia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 38.

Obrázok 1. Pohľad na bytové domy na Krčméryho ulici.
Foto: Klara Kohoutová, 22. októbra 2019.

Obrázok 2. Pohľad na bytové domy na Krčméryho ulici.
Foto: Klara Kohoutová, 14. septembra 2021.

IX novovybudovaný bytový dom Hrebendova 2A s 12 bytovými jednotkami bežného štandardu, ktorého vlastníkom je mesto Košice.

Koncom roku 2021 sa v mieste posledného zbúraného bytového domu začala výstavba komunitného domu, ktorý bol skolaudovaný v októbri 2022 a následne sa začala svojpomocná výstavba prvého rodinného domu. Iniciátorom svojpomocnej výstavby rodinných domov na Luníku IX je nezisková organizácia ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj. V roku 2023 má prvý svojpomocný dom postavené základy a počas tohto roku by sa rodina do domu mala aj nasťahovať. Nasledovať by mali ďalšie štyri domy.¹⁶²

Množstvo obyvateľom Luníka IX má dlžoby, ktoré sú úzko spojené s bytovou otázkou (zadlženosť voči správcovi bytového domu alebo k dodávateľom). To sa prejavuje na úrovni bývania. K ďalším problémom náleží preľudnenosť a nešetrné zaobchádzanie s bytom. Výška nedoplatkov sa každoročne znižuje, čo je výsledkom zlepšujúcej sa finančnej disciplíny obyvateľov Luníka IX.

„Situácia s neplatičstvom sa zlepšuje. My máme všetko naviazané na platenie nájomov,

¹⁶² Budujeme nádej na Luníku IX. [Online] Dostupné z URL: <<https://etp.sk/aktualne/budujeme-nadej-na-luniku-ix/>> [Cit. 2022- 12-13].

čiže keď nezaplatí nájom, nedostane elektriku. Akože my ho nevypneme hneď, že nevyplatí nájom, tak ho nevypneme, ale dôjde mu ten kredit, čo má nabitý, no a pokiaľ nevyplatí nájom, nedostane elektriku. Vodu sa snažíme dávať, ale je to podmienené, aj keď sa snažíme, lebo chceme aby tá hygiena bola. Všetko je to naviazané na nájom. O 90 % sa to zlepšilo. Čiže už nemajú dlžoby. Majú staré dlžoby, ale nevytvárajú nové... Mesto má podobný systém na elektriku, už aj oni to majú naviazané na nájom. Už sa to rapidne mení. Povedal by som, že už máme 98 % platičov, len výnimky nejaké sú. A nové dlhy sa nevytvárajú. Dlhy majú, síce teraz už ani dlhy nemajú. Lebo si dávajú tie bankroty.“¹⁶³

S bytovou otázkou tiež súvisí aj osada Mašličkovo, ktorá začala vznikať okolo roku 2013. V osade bývajú predovšetkým obyvatelia zo zbúraných bytových domov.

„Keď som mal asi 14 – 15 rokov, tak na Luníku na našej ulici nešla voda. Tak sme chodili na studničku. To je úplne na križovatke, keď sa ide cestou ku Optime. Boli tam aj jablká, tak nás tam otčín aj s maminou brávali, že ideme si nabráť vodu a jablká. Pamätám si, že vtedy tam bola asi prvá chatrč. Bývala tam moja kamarátka aj s rodinou. Teda myslím kamarátka a jej rodina, že mama a otec. Mali tam slivky a my sme sa im tam štvrali na tie slivky a jej mamina na nás potom kričala, že padajte dole. To si dodnes pamätám. A myslím si, že to bola prvá chatrč. Mal som okolo 14 rokov, možno kus menej.“¹⁶⁴

Do roku 2010 obyvatelia asanovaných bytových domov na Luníku IX dostávali náhradné bývanie na sídlisku, avšak vzhľadom na nedostatok voľných bytov a ďalšie búranie od roku 2012 nebolo možné poskytnúť náhradné ubytovanie všetkým. Náhradné byty dostávali obyvatelia s platnou nájomnou zmluvou a s uhradenými poplatkami. Výnimku tvorili rodiny s dlžobami, ktoré riadne splácali podľa splátkového kalendára.¹⁶⁵ Mašličkovo tvorí neustále sa meniaci počet príbytkov postavených z rôznych materiálov. Medzi obyvateľmi Luníka IX a Mašličkova panuje istá nevraživosť.

„Na Luník chodím iba vtedy, keď mám nejaké papiere na vybavenie. Ináč nie. Ani moje deti tam nechodia, boja sa. Tam sa stále bijú. Keď môjmu synovi ukážete aby išiel tam, kde je veľa gadžov, tak pôjde a už dobrý deň, ale ako mu poviete, choď na Luník IX, tak začne plakať. Moje deti chodia do školy do mesta na Inžiniersku.“¹⁶⁶

„Ja by som všade zobrala byt, aj zdemolovaný, by som si ho dala do poriadku, len nie na Luníku IX. Tam drogujú, tu deti nefetujú, alkohol nepijú.“¹⁶⁷

„Už nie som tam zvyknutá, aj keby som dostala byt, už by som tam nešla. Lepšie tu vonku. Sama som tu s deťmi, nemám žiaden cirkus, s nikým sa nerozprávam a kľud. Dnes nepočujem žiaden hluk o 11 – 12 v noci, že dakto sa vadí, bijú sa.“¹⁶⁸

V budove miestneho úradu MČ Luník IX sa nachádza aj pošta, komunitné centrum, ordinácia pediatra MUDr. Štroncera, potraviny a stanica mestskej polície, ktorá vznikla v roku 2011: „Hliadková činnosť je vykonávaná formou peších hliadok, motohliadky, cyklohliadky a od decembra 2015 aj s podporou a využitím kamerového systému.“¹⁶⁹

163 Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) s Jozefom Bérešom (bývalý obyvateľ Luníka IX, v čase nahrávania rozhovoru zamestnanec mestského úradu na Luníku IX) dňa 8. novembra 2019 na Luníku IX.

164 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Tomášom Horváthom (obyvateľ Luníka IX, momentálne žijúci v Prahe) dňa 3. júna 2021 na Luníku IX.

165 Konceptcia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, s. 35.

166 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Ondrejom Gážim (obyvateľ Mašličkova) dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

167 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Kristínou Mašlárovou (obyvateľka Mašličkova) dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

168 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Oľgou Čičákovou (obyvateľka Mašličkova), dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

169 Rómska encyklopédia. Heslo: Košice/Luník IX. [Online] Dostupné z URL: <<http://amariluma.romanokher.sk/encyclopedia/kosice-lunik-ix/>> [Cit. 2023-01-05]

Cirkevné misie

Na Luníku IX pôsobí viacero organizácií. V roku 2003 prišli na Luník IX diecézni kňazi, o päť rokov neskôr potom Saleziáni Dona Bosca. „Rómovia túžia po duchovne omnoho viac ako ne-Rómovia a je úžasné sledovať, ako vnímajú Boha. Pre neho nie sú odlišní, vedia že jeho lásku a večnosť si nemožno zaplatiť.“¹⁷⁰

„Misiu inicioval arcibiskup Bernard Bober. Päť rokov pred príchodom saleziánov na Luníku IX pôsobili diecézni kňazi. Boli z inej diecézy. Jeden tam pôsobil päť rokov a druhý, jeho pomocník, vydržal dva. Takže misia na Luníku za prítomnosti katolíckej cirkvi začala v roku 2003. Saleziáni prišli v roku 2008, ako pokračovatelia tejto misie, lebo tí kňazi boli na misiu prepožičaní na päť rokov a aby to s nimi neskončilo, tak arcibiskup hľadal možnosť, ako v nej pokračovať, preto hľadal niekoho, kto by bol ochotný a má už aj skúsenosti. Oslovil saleziánov, ktorí mali skúsenosti z bardejovskej Poštárky a chcel, aby pokračovali aj tu. Naši predstavení zareagovali kladne a v roku 2008 vyslali dvoch saleziánov, jedným z nich som bol ja.“¹⁷¹

V roku 2011 bol dokončený Kostol Zmŕtvychvstalého Krista. Jeho architektom je Michal Baník, po jeho smrti sa ujal práce Marián Sitarčík. Pastoračné centrum pozostáva z kostola a mládežníckeho centra.

„Naši predchodcovia začali s výstavbou v roku 2003, ale po dvoch rokoch im došli financie aj dych, takže stavba bola zastavená, stavebné povolenie vypršalo. Stavba bola rozostavaná, ale žiadna časť nebola použiteľná. Bolo urobené prízemie, vyťahnuté múry, tak to ostalo potom stáť asi dva roky. Bolo dosť náročné rozbiehať aj stavbu, aj bolo treba vybaviť nové stavebné povolenie a nájsť zhotoviteľa, keďže firma, ktorá kostol rozostavala, odišla. Dosť veľa komplikácií tam pri našom príchode bolo. Očakávalo sa od nás, že okrem práce s ľuďmi sa budeme venovať aj dokončeniu stavby.“¹⁷²

Od začiatku si Saleziáni uvedomovali, že: „pôsobenie na Luníku nie je záležitosťou jednotlivca, ale tímu. A tak si do práce hneď od začiatku pozvali sestry Saleziánky a pridala sa k nim prvá misijná dobrovoľníčka. Odvtedy misijný tím stále pozostáva z troch zložiek: Saleziánov dona Bosca, Sestier saleziánok FMA a dobrovoľníkov.“¹⁷³ Misijný tím sa v priebehu rokov menil, momentálne na Luníku pôsobia kňazi Peter Veselský, Jozef Gibala, Peter Žatkuľák a Marián Maťaťa. V roku 2015 sa zapojili do Národného projektu Komunitných centier, vďaka čomu vzniklo komunitné centrum aj v priestoroch kostola. Saleziáni tak poskytujú deťom aj voľnočasové vyžitie vo forme krúžkov, oratórií alebo doučovania. Každoročne tiež organizujú letné tábory a ďalšie výlety.¹⁷⁴

Komunitná práca

Komunitná práca sa na Luníku IX vykonáva od roku 2006, kedy prišli na sídlisko prví terénni a komunitní sociálni pracovníci.

„[Keď som bývala na Luníku] nebola žiadna komunitná alebo sociálna práca. Neboli vytvorené podmienky na vznik vzťahov. Vízia bola, ale nebolo to dotiahnuté do konca. Keby sa robilo tak, ako sa robí teraz, tak by sa to dotiahlo. Už aj mladí Rómovia vidia,

170 Hybáčková, Beáta – Mačáková, Slávka – Czikková, Lenka. Andal o dživipen 3. Zo života. Košice: ETP Slovensko, 2018, s. 74 – 75.

171 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Petrom Bešeným (Salezián v minulosti pôsobiaci na Luníku IX) dňa 20. októbra 2020 v Košiciach.

172 Tamže.

173 Webová stránka Rehole.sk [Online] Dostupné z URL: <https://rehole.sk/miesta_detail.php?i=83> [Cit. 2023-01-05]

174 Viac o činnosti Saleziánov na Luníku IX [Online] Dostupné z URL: <<https://www.lunik9.sk/stredisko>> [Cit. 2023-01-05]

že sa dá a bojujú za to, aby sa im lepšie žilo. Často chýba osвета.“¹⁷⁵

„Nikto to v podstate neriešil, lebo každý nás ponechal napospas, aby sme si to poriešili. Žiadna sociálna a komunitná práca.“¹⁷⁶

V roku 2010 začalo svoju činnosť nízkoprahové denné centrum, o štyri roky neskôr potom komunitné centrum, zriadené mestom Košice. V komunitnom centre na Luníku IX sa poskytujú obyvateľom sídliska a Mašličkova sociálne služby. Záujem o služby je vysoký, vzhľadom na skutočnosť, že sa jedná o lokalitu s vysokou koncentráciou osôb ohrozenou sociálnym vylúčením. V poobedňajších hodinách sa v komunitnom centre konajú skupinové a komunitné aktivity pre deti a mládež.

„Som odborný garant komunitného centra, to je vlastne sociálna práca. Som tu trochu ako vedúci, keďže sme v národnom projekte. Tam sú tri pozície, ja zastávam tú najvyššiu ako odborný garant, pod sebou mám odborného pracovníka a asistenta. Venujeme sa sociálnej práci, ja sa taktiež venujem aj špecializovanej. Keďže sme v tom národnom projekte, tak tu máme rôzne aj záujmové krúžky, či už je pre dospelých alebo pre deti. Napríklad doučovanie, teda máme tu niečo ohľadom školstva, dá sa povedať, takisto aj preventívne aktivity, najmä v tejto komunite tuná je to predovšetkým záškoláctvo, drogy, hygiena a pod. Ja aj mapujem potreby tejto komunity.“¹⁷⁷

Nezisková organizácia ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj pôsobí na Luníku IX od roku 2016, kedy dohodla spoluprácu s mestom Košice a mestskou časťou. Na sídlisku vykonáva niekoľko aktivít, ktoré sú združené pod názvom Budujeme nádej na Luníku IX. K svojim interiérovým aktivitám využíva od roku 2017 priestory miestneho komunitného centra, ktoré je v správe mesta Košíc. V blízkej dobe by sa ETP Slovensko malo presťahovať do novopostaveného komunitného domu na Hrebendovu ulicu. ETP Slovensko pracuje aj s deťmi a mládežou (programy predškolskej prípravy, FIE školské kluby – s metódou Feuersteinovho inštrumentálneho obohacovania, mentoring), ako aj s dospelými (sporiaci a mikro-pôžičkový program, podpora starších apod.).

54

V súčasnosti pôsobí na Luníku IX viaceré organizácií, jednotlivcov či subjektov. Každá z organizácií pôsobí nezávisle bez vzájomnej previazanosti. Počas koronavírusovej epidémie vznikla zo strany mesta Košice iniciatíva na prepojenie týchto organizácií. Predstavitelia organizácií pôsobiacich na Luníku IX sa niekoľkokrát stretli cez online platformu. Cieľom stretnutí bolo sieťovanie organizácií pracujúcich na Luníku IX, výmena skúseností, vzájomné informovanie sa o prebiehajúcich projektoch a vytvorenie funkčného diára na leto, aby sa termíny jednotlivých akcií neprekrývali a práca organizácií bola čo najviac efektívna a zmysuplná.

Mimo voľnočasových aktivít, ktoré ponúkajú organizácie, existuje len malé množstvo efektívneho trávenia času – na sídlisku sú vybudované dve detské ihriská, jeden parčík s oddychovou zónou a v pivničných priestoroch je otvorená kaviareň. Práca vykonávaná organizáciami je nadmieru dôležitá, lebo sa na sídlisku vyskytujú aj negatívne formy trávenia voľného času: alkohol, drogy, úžera, domáce násilie, zneužívanie, skoré materstvo a ďalšie. Na Luníku IX žije veľké množstvo detí a mladistvých, práve aktívna práca s touto skupinou má potenciál podchytiť skupinu pred nástrahami a rizikami uvedenými vyššie.

„Na Luníku IX je problém s drogami. Niektorí drogujú, fetujú hlavne toluén a alkohol. Toluén je dnes v obchode pod zámkom, že človeku iba nad 18 rokov predajú, ale môže niekoho podplatiť, aby im to kúpil. Je to des. Dneska už nefetujú iba toluén, ale aj riedidlá. Je to hrozné. A aj s tým alkoholom, teraz 19. zomrel kamarát na alkohol, 16 a pol-

175 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Helenou Kurutzovou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 2. júna 2021 v Košiciach.

176 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) so Zdenkou Košovou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 12. novembra 2021 v Košiciach.

177 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Jakubom Tašonim (odborný garant v Komunitnom centre na Luníku IX) dňa 6. októbra 2020 na Luníku IX.

ročný. Že vraj dostal srdcový infarkt z toho alkoholu. Ráno ho našli mŕtveho.“¹⁷⁸

Mestská časť sa pravidelne zapája do projektov, ktoré majú potenciál skvalitniť život obyvateľov a zlepšiť sociálnu inklúziu v rómskych lokalitách. Mesto Košice každoročne pre deti usporadúva prímestský tábor. Tábory usporadúvajú aj Saleziáni či ETP Slovensko. V komunitnom centre sa konajú aj výchovno-vzdelávacie programy pre rodičov. V roku 2021 bol na Luníku IX otvorený Learning Lab (digitálna učebňa) v rámci projektu DREAM ROAD. Na projekte spolupracovala Slovenská akadémia vied s mestom Košice a ETP Slovensko. Podľa odhadov European Roma Right Centre žije v Európe okolo 10 až 12 miliónov Rómov, čo z nich činí najpočetnejšiu národnostnú menšinu na kontinente. Navzdory zákazom diskriminácie je množstvo európskych Rómov stále obeťou predsudkov a sociálneho vylúčenia. Do roku 2020 sa strategický rámec EÚ pre rovnosť a začlenenie Rómov zameriaval predovšetkým na sociálne-ekonomickú integráciu. V októbri 2020 vydala Komisia posilnený a reformovaný strategický rámec EÚ pre rómsku minoritu, ktorý stanovuje komplexný prístup založený na troch pilieroch. Tento prístup dopĺňa sociálno-ekonomické začlenenie marginalizovanej rómskej populácie a podporuje rovnosť a ich účasť v spoločnosti. Všetci Rómovia by mali mať možnosť naplno využiť svoj potenciál a zúčastňovať sa na politickom, sociálnom, hospodárskom a kultúrnom živote.¹⁷⁹

A práve o to sa snažil projekt DREAM ROAD, ktorého cieľom bolo premostiť existujúce medzery medzi Rómami a majoritou vo sfére informačnej, digitálnej a funkčnej gramotnosti.¹⁸⁰ Vzdelávanie dospelých je špecifickou zložkou, ktoré si od počiatku pôsobenia na sídlisku vzala na plecia nezisková organizácia ETP Slovensko.

A práve o zmenách, ktoré v 21. storočí prekonáva Luník IX, hovorí tamojší mladý obyvateľ Tomáš Horváth: „Na Luníku IX mám najradšej tú zmenu. Všetko sa tu rýchlo mení. Ľudia sa tu menia. Keď som tu vyrastal, tak tu bolo veľmi veľa ľudí. Čo si pamätám a čo som si aj pozeral na internete, tak tu bolo okolo 8 000 Rómov. To je brutálne veľa. Teraz asi štvrtka Rómov býva v Mašličkove, lebo buď sa odsťahovali do zahraničia alebo do Mašličkova. Lebo zbúrali ten bytový dom. Najviac sa mi páči tá zmena, že sa tu ľudia menia. Aj mentalita, aj to, že sa snažia prispôbiť. Vidím tu pokroky. Starosta robí pokroky, robí parky, vonku je čistejšie, čo som si všimol. Keď som bol malý, neboli tu ihriská. Pamätám si, že som sa hojdal na tyčkách. Bolo tu viac smetí. A veľa ľudí.“¹⁸¹

178 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Tomášom Horváthom (obyvateľ Luníka IX, momentálne žijúci v Prahe) dňa 3. júna 2021 na Luníku IX.

179 Rovnosť, začlenění a účasť Romů v EU. Nový strategický rámec pro rovnost, začlenění a účasť Romů v EU a příprava iniciativy na období po roce 2020 Časový horizont: 2020–2030. [Online] Dostupné z URL: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_cs> [Cit. 2022-08-18]

180 Manuál k hodnotení a rozvoju základných zručností pre odborných poradcov na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, 2020, s. 4.

181 Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Tomášom Horváthom (obyvateľ Luníka IX, momentálne žijúci v Prahe) dňa 3. júna 2021 na Luníku IX.

Záver a diskusia

Premeny sídliska Luník IX v posledných dvoch desaťročiach sa vyznačujú značnou populačnou, urbanistickou a sociálnou dynamikou. Ak platí, že Luník IX v 90. a nultých rokoch 21. storočia nebol tým pôvodným Luníkom z 80. rokov 20. storočia, potom platí, že dnešný Luník už nie je ani tým Luníkom z nultých rokov 21. storočia. Zbúranie vyše polovice pôvodného bytového fondu medzi rokmi 2008 – 2020 hmotu sídliska značne zredukovalo, čo malo za následok aj výraznú redukciu rezidujúcich osôb. Takouto radikálnou premenou si neprešla ani jedna obec na Slovensku.

Možno konštatovať, že súčasný manažment verejnej správy v tejto mestskej časti značne vylepšil životné prostredie a verejné priestranstvo na sídlisku, pričom ako mestská časť, tak mesto Košice začali v posledných rokoch postupne investovať do verejnej infraštruktúry. Investície sa pritom mestskej časti po roku 1990 vyhýbali.

Je ale na mieste si položiť otázku, aký vplyv mala táto výrazná „redukcia“ na fenomén Luníka IX ako metonymie stigmy, asociality a no-go zóny. Bol „redukciou“ redukovaný aj negatívny obraz, ktoré sídlisko nadobudlo fakticky ihneď po svojom postavení a nasťahovaní sa prvých rómskych a nerómskych obyvateľov doň?

Momentálne zostáva odpoveďou nie. Na prekódovanie negatívneho obrazu Luníka IX v mentalitách väčšiny obyvateľov Slovenska bude treba oveľa viac intervencií a investícií, a to nielen do samotnej urbánnej hmoty sídliska, ale i v rámci sociálnej práce s tamojšími obyvateľmi.

Momentálne sa však takýto vývoj zdá byť málo pravdepodobný. Okrem iných štrukturálnych bariér i z toho dôvodu, že Luník IX v košickej urbánnej textúre a vo vzťahu k hierarchii nevyhovujúcich foriem bývania už nepredstavuje tú najspodnejšiu formu, súcu na najakútnejšie riešenie. Takú momentálne predstavujú klasické rurálne rómske osady, ktorých v Košiciach za posledné dve dekády vzniklo trinásť. Košice už mali kedysi rómske osady, a práve Luník IX vznikol ako riešenie ich likvidácie, čo sa do roku 1986 aj podarilo.

Rómske osady sa podľa typológie ETHOS zaraďujú do koncepcnej kategórie – nevyhovujúce bývanie. Obyvatelia osád sú expertne považovaní fakticky za bezdomovcov.¹⁸² Oproti nim Luník IX – ak neberieme do úvahy osadu Mašličkovo – predstavuje riadnu formu bývania v sociálnych bytoch. Mesto Košice je tak postavené opäť raz pred páličivú otázku, ako riešiť problém nelegálnych osád a bezdomovectva, pričom v porovnaní s touto agendou sídlisko Luník IX predstavuje až sekundárny problém.

V tejto súvislosti bude zaujímavé pozorovať, akým spôsobom mesto zrealizuje zámer „zvýšiť dostupnosť, možnosti získania a udržania sociálneho nájomného bytu“.¹⁸³ Totiž mesto už raz stálo pred podobnou dilemou, konkrétne v 60. – 70. rokoch 20. storočia, pričom výsledkom bol vznik Luníka IX. Dôležitú úlohu tu bude zohrávať rozhodnutie, kde budú tieto nové byty získavané, či v „rozptyle“ alebo v „sústredení“. Rozhodnutie nebude vôbec jednoduché a bude závisieť od politických preferencií všetkých občanov participujúcich na demokratických rozhodovacích procesoch.

Ak pôjde o koncentrované lokality, opäť sa vynorí problém vzniku nie jedného, ale potenciálne i viacerých ďalších get. Nepochybne však dôjde k posilneniu toho súčasného geta na Luníku IX. S tým počíta aj Urbanistická štúdia Luníka IX z roku 2018, ktorá predpokladá doplnenie hmoty sídliska o nové jednopodlažné a viacpodlažné obytné budovy, a to nielen na mieste zbúraných objektov, ale aj na ďalších plochách smerom k rómskej osade Mašličkovo v zmysle platného Územného plánu hospodársko-sídelnej aglomerácie mesta Košice.¹⁸⁴

182 Koncepcia postupného ukončovania bezdomovectva a riešenie nelegálnych osídlení na území mesta Košice 2022 – 2030. Mesto Košice. Dostupné online: <https://www.kosice.sk/mesto/zakladne-dokumenty-mesta>.

183 Tamtiež.

184 Urbanistická štúdia Luník IX, Košice. Orgán územného plánovania: Mesto Košice. Spracoval Branislav Ivan et al. Máj 2018. Dostupné online.

Zdroje

Archívne pramene

AMK – Archív mesta Košice, fond Mestský národný výbor 1954 – 1990, Organizačný odbor 1982.

OAVB – Osobný archív profesorky Viery Bačovej.¹⁸⁵ Postavenie cigánskej rodiny v Košiciach – analytický podklad. Vybrané údaje z výskumu cigánskych rodín SSR v rámci riešenia čiastkovej úlohy štátneho plánu základného výskumu. Materiál vypracovaný na základe dohody Spoločenskovedného ústavu SAV a Národného výboru mesta Košice. Košice: SVÚ SAV. Jún 1989.

Pramene orálnej histórie

Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) so Štefanom Cmorjakom (bývalý obyvateľ Luníka IX) dňa 28. októbra 2019 v Košiciach.

Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) s Ľubomírou Šujanskou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 4. novembra 2019 v Košiciach.

Rozhovor Klary Kohoutovej a Ondreja Ficeriho (SVÚ CSPV SAV) s Jozefom Bérešom (bývalý obyvateľ Luníka IX, v čase nahrávania rozhovoru zamestnanec mestského úradu na Luníku IX) dňa 8. novembra 2019 na Luníku IX.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Ondrejom Ferkom (učiteľ na ZŠ Ľudmily Podjavorinskej a zbornajster Deviatkakhere Čhave) dňa 12. decembra 2019 v Košiciach.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Jakubom Tašonim (odborný garant v Komunitnom centre na Luníku IX) dňa 6. októbra 2020 na Luníku IX.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Luciou Pethöovou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 7. októbra 2020 v Košiciach.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Petrom Bešenym (Salezián v minulosti pôsobiaci na Luníku IX) dňa 20. októbra 2020 v Košiciach.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVU CSPV SAV) s Máriou Horváthovou (obyvateľka Luníka IX), dňa 23. októbra júna 2020 na Luníku IX.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Jakubom Andorom (v čase rozhovoru sociálny pedagóg v ETP Slovensko, momentálne pôsobí ako hlavný manažér rozvoja podmienok pre zdravie v Zdravých regiónoch) dňa 4. februára 2021 cez online platformu Webex.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Milenou Makulovou (obyvateľka Luníka IX) dňa 28. apríla 2021 na Luníku IX.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Helenou Kurutzovou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 2. júna 2021 na Košiciach.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Kristínou Mašlárovou (obyvateľka Mašličkova) dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVU CSPV SAV) s Oľgou Čičákovou (obyvateľka Mašličkova), dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Ondrejom Gážim (obyvateľ Mašličkova) dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.

¹⁸⁵ Osobný archív profesorky Viery Bačovej je pracovné označenie pre súbor písomností, publikácií a dokumentácie z výskumu rómskej rodiny vykonávanom v Spoločenskovednom ústave SAV v rokoch 1986 – 1993. Tento súbor profesorka Viera Bačová zapožičala Ondrejovi Ficerimu po dobu trvania projektu a po jeho ukončení bude pravdepodobne uložený do Ústredného archívu SAV – osobného fondu Viery Bačovej.

- Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Tomášom Horváthom (obyvateľ Luníka IX, momentálne žijúci v Prahe) dňa 3. júna 2021 v Komunitnom centre na Luníku IX.
- Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Blaženou Gážiovou (obyvateľka Mašličkova) dňa 3. júna 2021 v Mašličkove.
- Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Jessicou Galyasovou (obyvateľka Luníka IX) dňa 21. augusta 2021 na Luníku IX.
- Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Rolandom Mirgom (obyvateľ Luníka IX) dňa 21. augusta 2021 na Luníku IX.
- Rozhovor Klary Kohoutovej (SVU CSPV SAV) s Oľgou Gážiovou (obyvateľka Mašličkova) dňa 21. septembra 2021 v Mašličkove.
- Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) so Zdenkou Košovou (bývalá obyvateľka Luníka IX) dňa 12. novembra 2021 v Košiciach.
- Rozhovor Klary Kohoutovej (SVU CSPV SAV) s Annou Kroščenovou (obyvateľka Luníka IX) dňa 19. novembra 2021 na Luníku IX.
- Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Tiborom Žigom (obyvateľ Luníka IX) dňa 22. novembra 2021 na Luníku IX.
- Rozhovor Klary Kohoutovej (SVÚ CSPV SAV) s Petrou Kurutzovou (zástupkyňa riaditeľky neziskovej organizácie ETP Slovensko – Centrum pre udržateľný rozvoj a projektová koordinátorka v Komunitnom centre na Luníku IX) dňa 2. januára 2023 v Košiciach.

Tlač

58

Aktuality.sk
 Košice:online
 Košický večer
 Nový čas
 Plus sedem dní
 Pravda
 Slovenský východ
 Týždeň
 Život

Luník IX dnes

Referencie

- Bačová, Viera – Bača, Ladislav. Analýza bývania rómskeho spoločenstva na sídlisku Luník IX v Košiciach. In *Sociológia* 26, č. 5 – 6, 1994, s. 447 – 453. ISSN 0049-1225.
- Banerjee, Tribid. The future of public space. In *Journal of the American planning Association*, roč. 67, č. 1, 2001, s. 9 – 24. ISSN 0002-8991.
- Berkyová, Renata – Helena Sadílková: Romistika nabízí změnu perspektivy, jazyk je branou k lidem. In *Romea.cz*, 20. 3. 2018. [Online] Dostupné z URL: <<http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/helena-sadilkova-romistika-nabizi-zmenu-perspektivy-jazyk-je-branou-k-lidem>>
- Bozogáňová, Miroslava – Kentoš, Michal – Piterová, Ivana. *Postoje k migrácii: od predsudkov k populizmu*. Košice: Spoločenskovedný ústav Centra spoločenských a psychologických vied SAV, 2022. ISBN 978-80-89524-76-1.

- Bozogáňová, Miroslava – Piterová, Ivana. Postoje k migrácii na Slovensku v kontexte Európy a krajín Vyšehradskej štvorky. In Fedáková, Denisa. Európska Sociálna Sonda: 9. kolo na Slovensku (M. Kentoš, Ed.). Košice: Spoločenskovedný ústav CSPV SAV, 2020. ISBN 978-80-89524-52-5.
- Cortes Gomez, Ismael – End, Markus (eds.). Dimensions of antigypsyism in Europe. Brussels: European Network Against Racism, 2019. ISBN 978-2-9601308-2-9.
- Eriksen, Thomas Hylland. Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národní příslušnost, rituál. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-465-6.
- Ficeri, Ondrej. Luník IX – zrod rómskeho geta. Košice: CSPV SAV, 2022. ISBN 978-80-89524-74-7.
- Font-Porterias, Neus – Arauna, Lara R. – Poveda, Alaitz – Bianco, Erika – Rebato, Esther – Prata, Maria J. – Calafell, Francesco – Comas, David. European Roma groups show complex West Eurasian admixture footprints and a common South Asian genetic origin. In PLOS Genetics 15, č. 9, 23. september 2019: e1008417. <https://doi.org/10.1371/journal.pgen.1008417>.
- Goldberg, David Theo. Are we all postracial yet? Cambridge: Polity, 2015. ISBN 978-0745689722.
- Guráň, Peter – Filadelfiová, Jarmila – Debnár, Miloš. Contemporary Family in Slovakia Demography, Values, Gender and Policy. In Rajkai, Zsombor (ed.). Family and Social Change in Socialist and Post-Socialist Societies: Change and Continuity in Eastern Europe and East Asia. Brill, 2014, s. 164 – 209. ISBN 978-90-04-25221-9.
- Hapalová, Miroslava. Segregácia rómskych detí. Veľká časť rómskych detí sa vzdeláva oddelene od zvyšku svojich rovesníkov. In To dá rozum. [Online] Dostupné z URL: <<https://analyza.todarozum.sk/docs/320420001yw1a/>>
- Heckathorn, Douglas. Respondent-Driven Sampling II: Deriving Valid Population Estimates from Chain-Referral Samples of Hidden Populations. In Social Problems, roč. 49, č. 1, 2002, s. 11 – 34. ISSN 1533-8533.
- Hellebrandt, Tomáš (ed.). Revízia výdavkov na skupiny ohrozené chudobou alebo sociálnym vylúčením. Záverečná správa. Bratislava : Ministerstvo financií Slovenskej republiky, 2020. ISBN 978-80-7367-485-4.
- Hendl, Jan. Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál, 2005.
- Humphreys, Stephen. Racism in Central and Eastern Europe and beyond: origins, responses and strategies. Budapest: Open Society Institute, 2000. ISBN 978-9637316685.
- Hübschmannová, Milena. Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945. 1. díl. Praha: Triáda, 2005. ISBN 80-86138-14-3.
- Hybáčková, Beáta – Mačáková, Slávka – Czikková, Lenka. Andal o dživipen 3. Zo života. Košice: ETP Slovensko, 2018.
- Kohoutová, Klara – Pollák, Miroslav. Luník IX v čase pandémie. In Annales Scientia Politica, roč. 10, č. 1, 2021, s. 18 – 28. ISSN 1339-0732.
- Kostelancik, David J. The Gypsies of Czechoslovakia: political and ideological considerations in the development of policy. In Studies in Comparative Communism: An International Interdisciplinary Journal 22, č. 4, 1989, s. 307 – 323.
- Kutnar, František – Marek, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 9788071064022.
- Lichtblau, Albert. Taboos Reflected. (Konferenční příspěvek prezentovaný na 16. IOHA konferenci Between Past and Future: Oral History, Memory and Meaning v Praze v červenci 2010. Text příspěvku uložen v Centru orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.)
- Lipp, Carola. Alltagskulturforschung im Grenzbereich von Volkskunde, Soziologie und

Geschichte: Aufstieg und Niedergang eines interdisziplinären Forschungskonzepts. In: Zeitschrift für Volkskunde, roč. 89, č. 1, 1993, s. 1 – 33. ISSN 0044-3700.

Matoušek, Oldřich. Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi. Praha: Portál, 2005. ISBN 978-80-7367-818-0.

Ministerstvo financií Slovenskej republiky: 18. Inklúzia Rómov je celospoločenskou výzvou (august 2018), dátová príloha. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/komentare/18-inkluzia-romov-je-celospolocenskou-vyzvou-august-2018.html>>

Miovský, Michal (ed.). Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule. Snowball Sampling. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. ISBN 8086734080.

Morrissey, Charles. Why call it „oral history“? Searching for early usage of a generic term. In Oral history review, 1980, roč. 8, č. 1, s. 20 – 48.

Mücke, Pavel. Deset krátkých zastavení nad možnostmi a mezemi (české) orální historie. In Dějiny – teorie – kritika, 2013, č. 2, s. 296 – 301. ISSN 1214-7249.

Navrátil, Pavel a kol. Romové v české společnosti. Praha: Portál, 2003.

Plájás, Ildikó – M'charek, Amade – Baar, Huub van. Knowing “the Roma”: visual technologies of sorting populations and the policing of mobility in Europe. In Environment and Planning D: Society and Space 37, č. 4, 1. august 2019: 589–605. <https://doi.org/10.1177/0263775819837291>.

Podolinská, Tatiana – Škobla, Daniel. „Why labelling matters“: on social construction of Roma/Gypsies in Europe. In Slovenský národopis 66, č. 4, 2018, s. 378 – 384. <https://doi.org/10.26363/SN.2018.4.01>.

Poláková, Jana. Metodologie a specifika výzkumu mezi Romy. In Mücke, Pavel – Brychta, Martin (ed.). Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie. Praha; Ostrava: Ostravská univerzita, 2016, s. 133 – 144. ISBN 978-80-7464-880-9.

Poláková, Jana. Využití metody oral history při výzkumu romské historie a kultury. In Dějiny – teorie – kritika, č. 2, 2013, s. 287 – 295. ISSN 1214-7249.

POLLÁK, Miroslav – MAČÁKOVÁ, Slávka – MUŠINKA, Alexander – HYBÁČKOVÁ, Beáta – PÁLENÍK, Michal. Z chudoby k sebestačnosti. Košice : ETP Slovensko, 2018, 152 s. ISBN 978-80-972911-2-9.

Portelli, Alessandro. What makes oral history different. In Perks, Robert – Thomson, Alistair. The oral history reader. London: Routledge, 1998, s. 63 – 74. ISBN 9781315671833.

Powell, Rayn – Lever, John. Europe's perennial 'outsiders': A processual approach to Roma stigmatization and ghettoization. In Current Sociology 65, č. 5, 2015. <https://doi.org/10.1177/0011392115594213>.

Príspevok Druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Prax, bariéry a výzvy pre budúcnosť. Autorky: Edita Rigová a Anna Dráľová. Konferencia sa uskutočnila v online forme 22. apríla 2021.

Puliš, Peter. Formy a rozsah diskriminácie Rómov na Slovensku. In Vašečka, Michal (ed.). Čačipen pal o Roma: súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002, s. 413 – 443. ISBN 978-80-88935-41-5.

Rajkai, Zsombor (ed.). Family and Social Change in Socialist and Post-Socialist Societies: Change and Continuity in Eastern Europe and East Asia. Brill, 2014. ISBN 978-90-04-25221-9.

Rigová, Edita – Dráľová, Anna – Kováčová, Lucia. Druhošancové vzdelávanie na Slovensku. Implementačná prax a jej bariéry. Bratislava: Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, 2021. ISBN 978-80-973347-6-5.

- Richie, Donald. *Doing oral history: a practical guide*. Oxford: Oxford University Press, 2003. ISBN 978-0195154344.
- Rómska encyklopédia. Heslo: Košice/Luník IX. [Online] Dostupné z URL: <<http://amariluma.romanokher.sk/encyclopedia/kosice-lunik-ix/>>
- Rovnosť, začlenění a účasť Romů v EU. Nový strategický rámec pro rovnost, začlenění a účasť Romů v EU a příprava iniciativy na období po roce 2020 Časový horizont: 2020–2030. [Online] Dostupné z URL: <https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_cs>
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021. Počet obyvateľov podľa trvalého pobytu v meste alebo na vidieku v obci Košice – mestská časť Luník IX k 1. 1. 2021. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-typu-sidla/OB/SK0423599972/OB>>
- Sinaiová, Anna – Ondriová, Iveta. História a zdravie rómskej populácie. In Molisa: medicínsko-ošetrovateľské listy Šariša, č. 6. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Fakulta zdravotníctva, 2009, s. 227 – 230. ISBN 978-80-555-0048-5.
- Sokolíčková, Zdenka. Výzvy pro transkulturní komunikaci. Ostrava: Moravapress, 2014. ISBN 978-80-87853-22-1.
- Stauber, Roni – Vago, Raphael (eds.). *The Roma, a minority in Europe: historical, political and social perspectives*. Budapest; New York: CeuPress, 2007. ISBN 978-963-7326-86-8.
- Šebesta, Michal. Rómovia pod patronátom socialistického štátu (1948 – 1989). In Kotvanová, Alena – Szép, Attila – Šebesta, Michal. *Vládna politika a Rómovia 1948 – 2002*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2003, s. 11 – 32. ISBN 80-89106-07-2.
- Šebková, Hana – Hübschmannová, Milena. Desatero doporučení pro návštěvníky romských osad (komunit). In Romano džaniben, 2004, č. 11. ISSN 1210-8545.
- Šebková, Hana – Žlínayová, Edita. *Romaňi čhib. Učebnice slovenské romštiny*. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-684-0.
- Šprocha, Branislav. Reprodukčné správanie obyvateľstva sídliska Luník IX. In *Geographia Cassoviensis IX*, č. 1, 2015, s. 56 – 68. ISSN 2454-0005.
- Šusterová, Ivana. Špecifiká výskumu Rómov s akcentom na subetnickú skupinu olašských Rómov. In *Speculum*, č. 4, 2014, s. 32 – 45.
- Šusterová, Ivana. *Život olašských žien*. Bratislava: Veda, 2015. ISSN 1337-9461.
- Thompson, Alistair. Dancing through the memory of our movement: four paradigmatic revolutions in oral history. In *Oral history review*, roč. 34, č. 1, 2007, s. 49 – 70. ISSN 1533-8592.
- Thompson, Paul. *The voice of the past. Oral history*. Oxford: Oxford University Press, 2000. ISBN 978-0199335466.
- Trebitsch, Michel. Du mythe à l'historiographie. In Voldman, Danièle (ed.). *La Bouche de la vérité? La recherche historique et les sources orales*. Paris: l'Institut d'Histoire du Temps Présent, 1992, č. 21, s. 13 – 32.
- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel – Pelikánová, Hana. *Naslouchat hlasům paměti*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.
- Vaněk, Miroslav – Mücke, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku. Teorie a praxe orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011. ISBN 978-80-246-2931-5.
- Vaněk, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-7285-045-8.

- Viková, Lada. *Obraz súčasnej romskej rodiny z pohľadu detí a znalosť romštiny u týchto detí*. Praha: Karlova univerzita, 1996. Dipl. práca.
- Vincze, Enikő – Rat, Cristina. *Spatialization and racialization of social exclusion: the social and cultural formation of ‚gypsy ghettos‘ in Romania in a European context*. In *Sociologica* 58, č. 2, 2013, s. 5 – 22. ISSN 1971-8853.
- Výročná správa za rok 2019. Výročná správa za rok 2020. Výročná správa za rok 2021. Vypracovala Jozefína Šaňová. Dostupné online. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.registeruz.sk/cruz-public/domain/accountingentity/show/1678312>>
- Wacquant, Loïc. *A Janus-faced institution of ethnoracial closure: a sociological specification of the ghetto*. In *The ghetto: contemporary global issues and controversies*. Eds. Hutchison, Ray – Haynes, Bruce D. Routledge, 2012, s. 1-31. ISBN 978-0813345031. <https://doi.org/10.4324/9780429496516-1>.
- Wacquant, Loïc. *Ghettos and anti-ghettos: an anatomy of the new urban poverty*. In *Thesis Eleven* 94, č. 1, 2008, s. 113 – 118. <https://doi.org/10.1177/0725513608093280>.
- Wacquant, Loïc. *Urban outcasts: a comparative sociology of advanced marginality*. Cambridge: Polity Press, 2008. ISBN 978-0-745-63125-7.
- Weber, Alexander. *Vytvoríme rómske mesto*. In: *Obecné noviny*. Roč. 2. 1992. č. 15, s. 8.
- Winkler, Jiří – Klimplová, Lenka – Žižlavský, Martin (eds.). *Účelové programy na lokálnych tržniciach práce: jejich význam, potřebnost a realizace*. Brno: Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2005. ISBN 80-210-3867-5.
- Zdravecká, Tatiana. *Rodina ako pilier kultúry u Rómov*. In *Prohuman*, 28. 10. 2018. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.prohuman.sk/socialna-praca/rodina-ako-pilier-kultury-u-romov>> [Cit. 2022-12-10].

Webové stránky

- Koncepcia komplexného riešenia situácie na sídlisku Luník IX. Komunitný a strategický plán Košice – Luník IX, 2013. Aktualizovaná verzia, 2018. Dostupné z URL: <https://www.kosice.sk/mesto/samosprava/mestske-zastupitelstvo/2014-2018/zasadnutie/21/uznesenie/1091>
- Koncepcia postupného ukončovania bezdomovectva a riešenie nelegálnych osídlení na území mesta Košice 2022 – 2030. Mesto Košice. Dostupné z URL: <https://www.kosice.sk/mesto/zakladne-dokumenty-mesta>.
- Mapový sprievodca Paramisar. [Online] Dostupné z URL: < <https://paramisar.eu/#/>>
- Projekt Budujeme nádej na Luníku IX. [Online] Dostupné z URL: <<https://etp.sk/aktualne/budujeme-nadej-na-luniku-ix/>>
- Projekt Pamäť Rómov. [Online] Dostupné z URL: <<https://www.pametromu.cz/index.php/pametnici-prehled>>
- Saleziáni na Luníku IX. [Online] Dostupné z URL: < <https://www.lunik9.sk/stredisko>>
- Urbanistická štúdia Luník IX, Košice. Orgán územného plánovania: Mesto Košice. Spracoval Branislav Ivan et al. Máj 2018. Dostupné z URL: https://static.kosice.sk/article/I21VKsZYgCmokMB/iTpXgXKpWxs9p6QBh/00_u_lun_k_9_sprievodn_spr_va.pdf
- Webová stránka Oral history Association: Best practices. [Online] Dostupné z URL: <<https://oralhistory.org/best-practices>>

Webová stránka Rehole.sk [Online] Dostupné z URL: <https://rehole.sk/miesta_detail.php?i=83>

Webová stránka Strednej odbornej školy technickej. O škole. [Online] Dostupné z URL: <<https://soskuke.edupage.org/a/profil-skoly-1>>

Webová stránka Základnej školy Ľudmily Podjavorinskej. História školy.[Online] Dostupné z URL: <<https://zspodjavorke.edupage.org/a/profil-skoly?eqa=dGV4dD10ZXh0L2Fib3V0JnN1YnBhZ2U9MQ%3D%3D>>

Webové stránky Materskej školy Hrebendova 5. [Online] Dostupné z URL: <<https://mshrebendova5.wbl.sk/Nasa-skola.html>>

ISBN 978-80-89524-83-9

